لێکۆڵینەوەی مێژوویی

کەمینەکان و ڕۆڵیان لە ئاژاوەو

کەوتنی دەوڵەتە ئیسلامییەکاندا

کاروان ڕەشید محی الدین

کەمینەکان و ڕۆڵیان لە ئاژاوەو کەوتنی دەوڵەتە ئیسلامیەکاندا

کاروان ڕەشید محی الدین

چاپی یەکەم
٢٠١٤

ناوی کتێب: کەمینەکان و ڕۆڵیان لە ئاژاوەو کەوتنی دەوڵەتە ئیسلامیەکاندا

نوسینی: کاروان ڕەشید محی الدین

بابەت: لێکۆڵینەوەی مێژوویی

تایپ: ڕیاز مەحمود کاکە

نۆرەو ساڵی چاپ: یەکەم، ٢٠١٤

لە بڵاوکراوەکانی کتێبخانەی بێخود

لەبەڕێوەبەرایەتی گشتی کتێبخانە گشتیەکان ژمارە (٢٢٠٤) ساڵی ٢٠١٣ ی پێدراوە

پێشەکی

مێژووی ئیسلامیمان چەندین ڕووداوی دڵتەزین و ناخۆشی بەخۆیەوە دیوە کە لەلایەن ناحەزان و دژانی ئیسلامەوە نەخشەی بۆ کێشراوە، هەندێك لەو ڕووداوانە زیانی زۆر گەورەیان بە ئیسلام و بانگەوازەکەیی و موسڵمانان گەیاندووە، ئەوەتا قوڕەیش بڕیاری کوشتنی پێغەمبەری ئیسلام ﷺ دەردەکات، ئەوە یاسرو سومەیەن بەدەستی ئەبو جەهلەکان شەهید دەبن، ئەوە جولەکەکانن لەژێرەوە دەبنە هاوپەیمانی قوڕەیش دژی یەکەمین دەوڵەتی ئیسلامی لە شاری مەدینەدا.

ئەوەش هۆزە عەرەبەکانن لەژێر ناوی پەردەی بانگەوازدا بۆ هۆزو خێڵەکانیان دەیان سەحابەی قورئان خوێن و بانگخواز شەهید دەکەن، دڵی پێغەمبەرو ﷺ موسڵمانان پڕ لە ئێش و ژان دەکەن..

لە سەدەکانی ناوەڕاستیشدا ئەوە خاچ پەرستانن بە شانازییەوە دەنوسن بۆ ئەوروپا کە هەتا سەر ئەژنۆی ئەسپەکانمان لە خوێنی موسڵمانانندا سورە، لە دوای یەك سەدە وەك: دکتۆرعەبدوڵلا نەفیسی دەنوسێت: دەیان قەشەی

ئەوروپی ڕوویان کردە ناوچەکانی ژێر دەسەلاتی تەتەرەکان و ڕێگای ڕۆژهەلاتی ئیسلامیان پێ پیشاندان و ئەوانیش تەڕو وشکیان سوتاندو خەلیفەی موسڵمانان و دەیان سەرکردەی تریان بە وەحشیانەترین شێوە شەهید کردن.

ئیتر ئەوە مەپرسە گاورەکانی ڕۆژهەلاتی ژێر دەسەلاتی دەوڵەتی ئیسلام لەبری سوپاسی خوای گەورەو موسڵمانان هاتن دەیان حیزبی عەلمانی و بێدینییان دروست کرد، ڕۆژێک بەناوی عەرەبایەتی و ڕۆژێک بەناوی سۆشیالیستی و ڕۆژێکی تریش بەناوی دیموکراتیەوە لەسەر سنگی جیهانی ئیسلامییان چاندن و بەربوونە گیانی موسڵمانان و دەیان و هەزاران کەسیان لێ شەهید کردن.

لێرەدا پرسیارێك دێتە پێشەوە: ئایا ڕۆژێك بێت و موسڵمانان بالادەست بن و بیر لە تۆڵە سەندنەوە بکەنەوە، وەیان ڕێگاو ڕێبازێکی تر دەگرنە بەرو لە بری تۆڵە (فأنتم تلقاء) و لە بری دادگاکانی تەفتیشی خاچ پەرستان چەپکە گوڵی ئاشتی و پێکەوە ژیان پێشکەش بەکۆمەڵگا دەکەن.

ئێمەی موسڵمان پەروەردەی ئەو قوتابخانەیەین کە پێغەمبەر ﷺ ماموستای بووە، ئەوەتا پێغەمبەر ﷺ لەدوای دە ساڵ لە ئاوارەیی و شەهیدکردنی دەیان هاوەڵی بەڕێزی بەدەستی قورەیشیەکان پێی فەرموون: بڕۆن و ئێوە ئازادن، ئەوەتا سەلاحەدینی باپیرمان هەمان کردار دووبارە دەکاتەوەو سەرکردەو دەیان سەربازی خاچ پەرستی بە دیلی دەکەونە ژێر

دەستی و، پاش چاودێری کردنیان و چارەسەر کردنی بریندارەکانیان ئازادیان دەکات.

ئەم لێکۆڵینەوەی ژێر دەستی ئێوەی بەڕێزیش کە هەوڵ و ماندوو بوونی مامۆستای بەڕێز "کاروان رەشید"ە نمونەیەکی کەمی ئەو پیلانانەیە کە لەلایەن ناحەزانی ئیسلامەوە لەژێر دەست و بەجێ بەجێ کردنی ئەو کەمە ئاینیانە ئاڕاستەی جەستەی ئیسلامیمان کراوە، بەلاّم ئێمەی موسڵمان تەنها وتەمان لەکاتی سەرکەوتندا بریتیە لە (انتم تلقاء) و ئەوەی لە فەرهەنگماندا هەیە ئەمەیەو، ئەوەی نیە گیانی تۆڵە سەندنەوەیە، بۆیە دەبێت ئەوانیش ڕێزی ئەم سۆز نواندنەی ئیسلام و موسڵمانان بگرن .

لەکۆتاییدا زۆر سوپاسی بەڕێزی دەکەم کە شەرەفی ئەوەی پێبەخشیم ئەم چەند وتەیە بنوسم، خوای گەورە تەمەنی درێژی پێ ببەخشێت و بیری ڕوناکتر بکات و زانیاری زیاتری پێ ببەخشێت بۆ خزمەت بەئیسلام و موسڵمانان .

لەگەڵ ڕێزدا

ناصح مجید أحمد

دەروازە

دەرکەوتنی کێشەی کەمینەکان، دەرئەنجامی ئەو شەپۆلە داگیرکاریانەیە کە ولاّتانی ئیسلامی لەسەر دەستی خاچ پەرەستان لە ماوەی ڕابردودا ڕووبەڕووی بونەوە، بێگومان بەرهەمی ئەم داگیرکاریانەش لاوازبوونی خیلافەت بوو، لێرەوە چەندین دەوڵەتی قەومی پاش سەربەخۆبونیان و جیابونەوەیان لە خیلافەت هاتنە ئاراوە.

سەرئەنجام ڕاستییە تاڵەکەمان بینی کە ڕمانی یەکجارەکی خیلافەتی ئیسلامی بوو، لێرە بەدوا ئیدی ئەو پەیوەندییە ئاینییە بەهێزە پسا کە لە ڕابردوودا هەموو موسڵمانانی بەیەکەوە گرێ دابو و، وەك یەك جەستە هەڵسوکەوتیان دەکرد، بەدڵنیاییەوە ئەگەر دەوڵەتێك لەسەر بنەمای ئیسلامی ڕاستەقینە بنیات نرابێت هیچ کات کێشەیەکی بەناوی کێشەی کەمینەکانەوە نابێت؟ چونکە ئیسلام لەسەر کاربەدەستانی دەوڵەتی ئیسلامی فەرز دەکات لەگەڵ ئەهلی زیمەدا بەباشی هەڵسوکەوت بکەن.

ئەوە ئیمامی عومەرەو ڕۆژێکیان لە سەردەمی خیلافەتی خۆیدا بۆ ئاگاداربوون لەچۆنیەتی گوزەرانی خەڵکی مەدینە دەچێتە ناو بازاڕ، لەناکاو چاوی بە جولەکەیەك دەکەوێت کە خەریکی سواڵ کردنە؟! دیمەنەکە هێندە

کاریگەر دەبێت دەستبەجێ ئیمام عومەر دەهێنێتە گریان، گریانێکی زۆر بەکوڵ! ئیمامی عومەر ڕوویکردە جولەکەکەو فەرمووی: پاش ئەوەی وزەی گەنجیت و دەست ڕەنگینیت لەخزمەتی خەڵکی ئەم وولاتەو ئاوەدان کردنەوەیدا سەرف کرد، ئێستاش لەموحتاجیدا سواڵ دەکەیت؟! ئیدی دەستی جولەکەکە دەگرێت و لەگەڵ خۆیدا دەیهێنێتەماڵەوەو خزمەتێکی باشی دەکات، دواتر خەزانەی بەیتولمال بانگ دەکات، داوای لێ دەکات موچەی بۆ ببڕێتەوە، موچەیەك بتوانێت ژیانی خۆیی و خانەوادەی دابین بکات، لەوێوە فەرمان بۆ هەموو ویلایەتەکانی وولاتی ئیسلام دەنێرێت و داوا دەکات پێویستە موچە بۆ هەموو جولەکەو مەسیحییە هەژارو بەساڵاچوەکانی ناو دەوڵەتی ئیسلامی ببڕدرێتەوە، دەبێت پارەکە ئەوەندە بێت بەشی ژیانی خۆیان و خانەوادەیان بکات؟!

یەك لە پیاو چاکان دەگێڕێتەوەو دەفەرموێت: ڕۆژێك بەناو بازاڕدا تێپەڕبووم، لەناکاو چاوم بە پۆلیسێك کەوت پیاوێکی ئەهلی زیمەی بەگیرهێنابوو و دەیویست بەزۆر بەرەو شوێنێکی ببات و ئەمیش لەگەڵیدا نەدەچوو، منیش لێیان نزیك کەوتمەوەو لەو بارەوە پرسیارم لێکردو ئەویش گوتی: دەیەوێت بەزۆر ببات بۆ ماڵی فلانە کەسی بەرپرس و بەبێ بەرامبەر کارم پێ بکەن و منیش نامەوێت بڕۆم لەگەڵیدا..منیش هەر ئەوەندە لەناو بازاڕ بەدەنگی بەرز گوتم: خەڵکینە فریاکەون ئەمە دەیەوێت زیمەتی پێغەمبەری خۆشەویست ﷺ بشکێنێت و سوکایەتی بەم جولەکەیە

دەکات، دەستبەجێ خەڵکەکە پەلاماری پۆلیسەکەیانداو هەر ئەوەندەی پێ کرا بە شپرزەیی خۆی دەرباز بکات.

بەڵێ ئەمەیە هەڵوێستی ئیسلام سەبارەت بە ئەهلی زیمە، بێگومان بەکارهێنانی وشەی (کەمینە)[1]، سوکایەتییەکی ئاشکرایە بە ئەهلی زیمە؟ چونکە لەئیسلامدا بەهیچ شێوەیەك کەم و زۆری و ڕەنگ و شێوە..پێوەر نین؟ بەڵکو پێوەر، ڕادەی لەخوا ترسانی مرۆڤەکانە، لەبەرئەوە بەوردبونەوەمان لە مێژووی ئیسلامی دەبینین، تا ئەو ساتەی خیلافەت بونی بەهێزی هەبوە لە هەموو ناوچەکاندا، بەجوانترین شێوە مافی ئەهل زیمە دابین کراوە؟ چونکە یەك لەو شتە نەفامیانەی ئیسلام لەناو گەلاندا هەڵی گرت شانازی کردنە بەزمان و هۆزو گەل و..هتد.

وەك خوای گەورە دەفەرموێت: يَـٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَـٰكُم مِّن ذَكَرٍ وَأُنثَىٰ وَجَعَلْنَـٰكُمْ شُعُوبًا وَقَبَآئِلَ لِتَعَارَفُوٓا۟ ۚ إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِندَ ٱللَّهِ أَتْقَىٰكُمْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ

[1]- لەجیاتی وشەی (کەمینە) حەز دەکەم وشەی (زیممە) بەکاربهێنم، بەڵام گومانم وەهایە هەموو کەس لێی تێ نەگات؟چونکە لەئێستادا زیاتر ووشەی (کەمینە) بەکاردێت، بێ گومان ئەویش دەستی داگیرکەرانی ئوممەتی ئیسلامی لەپشتەوەیەو بەکارهێنانی ئەم وشەیان لەجیاتی وشەی (زیممە) کردووە بە ئەمری واقیع، ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ ئەو هێزە سیاسی و ئابوری و کۆمەڵایەتی و دارایی و ڕاگەیاندنەی کە دوژمنان بۆ بەدەست هێنانی ئامانجەکانیان خستویانەتە گەڕ.

عَلِيمٌ خَبِيرٌ[٢].

هەروەك پێغەمبەری خـوا (ﷺ) لـەم بـارەوە دەفـەرمووێت: ((یـا أیهـا الناس ألا ان ربکم واحد، وان أباکم واحد، ألا لا فضل لعربي على أعجمي، ولا لأعجمي على عربی، ولا الأحمر على الأسـود، ولا أسـود علـى أحمـر الا بالتقوى، هل بلغت؟ قالوا بلغ رسول الله..))[٣].

ئەوە سەلمانی فارسیەو پێغەمبەر(ﷺ) دەربارەی دەفەرمویێت: سەلمان لـە ئال و بەیتی منە!.

بیلالی حەبەشیش گەورەترین پۆستی ئەو کاتەی ئیـسلامی وەرگـرت کـە بریتی بوو لە بانگدان، ئەوە تەقوا بوو وەهای کرد پێغەمبەری خۆشەویـست (ﷺ)، بیلال بۆ ئەو کارە پیرۆزە هەڵبژێرێت؟!.

جارێکیان بیلالی حەبەشی بە هەڵە پێ دەنێت بە جەبەلەی کوڕی ئەیهـەم دا کە لە تەنیشتی کەعبەدا دانیشتبوو، ناوبراو یەکێك بوو لە سەرۆك هۆزە بەناوبانگـەکانی قـورەیش و لـەو کاتـەدا موسـڵمان بـوو بـوو، جەبەلـە هەڵدەستێتەوەو زللەیەك دەدا لە بـیلال، پێغەمبـەری خـوا (ﷺ) دادوەری کردن و فەرمووی: بیلال هەستەو زللەکەی لێ بدەرەوە؟!

جەبەلە بە پێغەمبەری خوای (ﷺ) وت: من گـەورەی بـەنی ئەیهـەمم، چۆن ڕێگە دەدەی بەندە کڕداوێکـی وەك بـیلال زللەکـەم لێ بداتـەوە!؟ خـۆ

---

[٢]– الحجرات: ١٣

[٣]– أخرجه احمد، مسند الانصار: (٢٢٣٩١).

منیش هاوشێوەی ئەو موسڵمانم؟

پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی: دادگەری ئیسلام وەهای داناوە زللەکەت لێ بداتەوە! بیلال زللەکەی لێدایەوە، جەبەلەی کوڕی ئەیهەمیش ڕاستەوخۆ مەجلیسەکەی بەجێ هێشت و لە ئاین هەڵگەڕایەوە، پێغەمبەری خوایش (ﷺ) ئاهێکی هەڵنەکێشاو بڵێ بریا زللەکەت لێ نەدابایەتەوەو با ئەو سەرۆك هۆزەمان لەکیس نەچوبایە..؟!.

بێگومان ئامانج لە هاتنی ئیسلام لەگۆڕنانی ئەم جیاوازیانەیەو بەهیچ شێوەیەك ئەم ئاینە ناچێتە ژێرباری بەرژەوەندی کەسێکی دیاری کراوەوە.

بە ئاوڕدانەوەمان لە مێژووی ئیسلامی، بۆمان دەردەکەوێت هیچ کات زۆرینەو کەمینە نەکراوە بە پێوەر، ئەوە ئەو دیموکراسیەتە درۆزنەی ڕۆژئاوایە بەیاسایەکی دەستکردی مرۆڤەکان، دیکتاتۆریەتی زۆرینەدەسەپێنێت و کەمینەکان دەکاتە ژێر دەستەو، بیانو دەداتە عەلمانیە داردەستەکانی خۆیان تا بکەونە وێزەی خەڵك و قەسابخانە بنێنەوە.

ئەوەش دادگەری پەیامەکەی پەروەردگارە سەلاحەدینێکی ئەیوبی کوردزوبان دەکاتە سەرۆکی دەوڵەتێکی ئیسلامی و پێشڕەوایەتی جەنگی دژە خاچ پەرەستان دەکات و لەقوڕیان دەنێت.

ئەوەش ئیمامی ئیبن تەیمیەو ئیبن خەلەکان و ئیبن سەلاحی شارەزووری و.. کە لە نەتەوە شیرین و ئیسلام دۆستەکەی کورد بون و هەمان کات دەستی بالایان هەبوو لە بەئاگاهێنانەوەو ئاڕاستە کردنی ئوممەتی

ئیسلامیدا.

ئەوەش تاریقی کوڕی زیادی ڕزگـار کـەری ئەندەلوسـە، کـە نـاوبراو لـە بەربەرەکان بوو.

ئەوە هەریەکە لە ئیمـام ترمـزی و نەسـائی و ئـەبوداودو..خـۆ ئەمانـە هیچیان عەرەب نەبوون، بەڵام لە زانستی فەرمودەناسیدا گەیشتنە لوتکە.

ئەمانەو هەزارەها نمونەی تری ناو ئەم ئیسلامە پێمان دەڵێن: لەم ئاینەدا کەمینـەو زۆرینـە نیـە؟ تـەنها پێـوەر بـۆ ڕێـزی مرۆڤـەکان ئاسـتی لـە خواترسانیانە، تەنانەت ئیسلام ڕێگەی نەداوە بەشوێن کەوتوانی ئاینـەکانی دانیشتووی ژێر دەسەلاتی دەوڵەتی ئیسلامی بوترێت کەمینە؟

چونکە ئەوە جۆرێکە لە سوکایەتی کردن ، ئامـانج لـە هـاتنی ئیـسلام گەڕانەوەی ڕێزو شکۆیە بۆ مرۆڤەکان و، ئیسلام هیچ کات جیاوازی نەکردوە لـەنێوان موسـڵمانێك و بـێ باوەڕێکـدا؟ پـەروەردگار لەسـەرووی حـەوت ئاسمانەوە دەفەرموویت: ڕێزم لـە هـەموو مرۆڤـەکان گرتـووە بـە جیـاوازی بیرکردنەوەیانەوە.

بەردەوام ئیسلام ڕێزی لە شوێنکەوتوە ئاینیەکانی تـری نیـشتەجێی نـاو دەوڵەتی ئیسلامی گرتوە، بەشێك لەو ڕێزگرتنەش بریتیە لـە ناونانیـان بـە ئەهلی زیمە؟ چونکە وشـەی کەمینـە واتـای پـەراوێز خـراو و بـێ بایـەخ دەگەیەنێت.

قسەکردن لە بارەی کێشەی کەمینەکانەوە مێژویەکی هێندە کـۆن نیـە،

بەڵکو بەکارهێنانی بۆ کەمتر لەدوو سەدە پێش ئێستا دەگەڕێتەوە، ئیدی بە تێپەڕبوونی کات ووشەی (کەمینەکان) وەك دەستەواژەیەکی تایبەت بە ئەهلی زیمەی لێ هات، هەروەك داهێنانی ئەم دەستەواژەیەو پەرەپێدانی و لکاندنی بە گەل و زمانە بچوکەکانی ناو جیهانی ئیسلامیەوە، لە سەرەتادا بەمەرامی دوژمنانی ئیسلام بووە، لەلایەك بۆ ئاژاوە نانەوە لەناو دەوڵەتی ئیسلامیداو، لەلاکەی ترەوە بۆ رێگە خۆش کردنی هاتنی خۆیان بۆ ناوەوەی دەوڵەتی ئیسلامی بەناوی وەرگرتنەوەی مافی کەمینەکانەوە.

وە لەم سەردەمەی ئێستاشماندا دەوڵەتانی داگیرکەری وەك ئەمریکاو وولاّتانی رۆژئاوا، ئارەزوی ئەوە دەکەن دووبارە مافی کەمینەکان بکەن بە کارتی فشار لەسەر وولاّتانی ئیسلامی و بەبیانوی پارێزگاری کردن لە مافی کەمینەکان و بۆ دروستکردنی فشار لەسەر دەوڵەتە ئیسلامیەکان و سەپاندنی مەرجی خۆیان بەسەر ئەو ولاّتەی کە خۆیان مەبەستیانە، بەئامانجی دەست وەردان لە کاروباری ناوخۆیی و بۆ بەدی هێنانی بەرژەوەندییە بالاّکانی خۆیان.

کاروان رەشید محی الدین

شەوی ٢٠١٤/١/١١

کەمینەکان لە کەلەپوری ئیسلامیدا

بەگەڕانەوەمان بۆ مێـژوو و فەرهـەنگی ئیـسلامی وشـەیەکمان بـەناوی "الأقليات" دەست ناکەوێت، ئەمەش یەکێك بـوو لـەو گرفتانـەی لـەکاتی نوسینی ئەم لێکۆڵینەوەیەدا دوچاری هاتم، ئەمەش ناکاتە ئەوەی کە لـەناو دەوڵـەتی ئیـسلامیدا، شـوێن کـەوتوانی ئـاینی مەسـیحی و جولەکـەو.. نەژیاون، نەخێر بابەتەکە بەو شێوازە نیە، بەڵکو مەبەستمان ئەوەیە جـۆری وشەکە شتێکی نوێیەو دوژمنان بۆ مەرامی تایبەتی خۆیـان ناوەکـەیان لـە ئەهلی زیمەوە کردوە بەکەمینەکان.

کەواتە ئەگەر بمانەوێت لە مێژووی ئیسلامیدا ئاگاداری ڕووداوەکان و ژیانی کەمینە ئاینییەکانی نـاو دەوڵەتـە ئیـسلامییەکان بـین، پێویـستە بـەناوی "ئەهلی زیمە، ئەهلی جزیە" وە، بەشوێن مێژوویاندا بگەڕێین؟

چونکە پێشتر ئاماژەیەکمان پێکرد، بەکارهێنانی ئەم وشەیە"الأقليـات" دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمی داگیرکاری خاچ پەرەستان بۆ وڵاتانی ئیسلامی و، بەتایبەت لەپاش ڕمانی خیلافەتی عوسمانییەوە زۆر پەرەیان پێداوە؟

بەدڵنیاییەوە نـەبونی ئـەم وشـەیەش لـە فەرهـەنگی ئیـسلامیدا ئـەوە

ناگەیەنێت کە ئیسلام مافی ئەم کەمە ئاینیانەی دابین نەکردووە، وەك هەندێك بێ ئاگا دەڵێن..نا!! ڕاستەقینە بە پێچەوانەوەیە، بەدرێژایی مێژووی ئیسلامی، موسڵمانان چۆن بۆ هەموو کێشەو بابەتێك سەرچاوەکەیان شەرعی خوای گەورە بووە، بەهەمان شێوەش بۆ هەڵسوکەوت کردنیان لەگەڵ کەمینە ئاینیەکاندا، هەر سەرچاوەکەیان شەرعی خوای پەروەردگار بووە.

بەردەوام ئاینی ئیسلام داوای لە دەوڵەت و تاکی موسڵمانان کردووە بە باشترین شێواز لەگەڵ کەمینەکاندا هەڵسوکەوت بکەن، بەردەوام دەوڵەتە ئیسلامییەکان ڕەچاوی ئەوەیان کردووە بەباشی هەڵسوکەوت کردن لەگەڵ کەمینە ئاینیەکاندا، جێبەجێ کردنی فەرمانی خواو پێغەمبەرەکەیەتی ﷺ، بەردەوام لە هەوڵی ئەوەدابوون ژیانێکی هێمنانە بۆ کەمینەکان دابین بکەن و هەموو هەوڵێکیان بۆ ئەوە بووە کەمینەکان لە هێمنایەتیدا بژین.

بەگەڕانەوەمان بۆ مێژووی ئیسلامی بەئاشکرا ئەو ڕاستییەمان بۆ دەردەکەوێت ئەهلی زیمە ڕێزێکی زۆریان لێگیراوەو لەڕووی سودمەند بونیان لە دامەزراوەکانی دەوڵەت هاوشێوەی موسڵمانان مافی تەواویان هەبووەو، دەوڵەتی ئیسلامی ڕێگای نەداوە هیچ کەسێك سوکایەتی بەکەمینەکان بکات و لەو بارەوە موسڵمانی سەرپێچیکار بەتوندی لەلایەن دەوڵەتی ئیسلامییەوە سزا دراوە؟ چونکە ئەهلی زیمە لە ئیسلام دا پێغەمبەری خوا (ﷺ) خاوەنیانەو ئەو لەپەیمان و بەڵێنەکانیان

دەپرسێتەوە، وەك ئیبن عومەر دەفەرمووێت: كان آخر ما تكلم به النبى انه قال: ((احفظوني في ذمتى)).

هەروەك خوای گەورە ئاینی یەكتاپەرەستی و خوا بەیەكناسینی بۆ گرۆهی ئینس و جیننی ناردوەو، داوای لە مرۆڤەكان كردوە بە ئارەزووی خۆیان شوێنی ئەم ئاینە بكەون و، هیچ كات پەروەردگار رێگە نادات بەزۆر خەڵكی بهێنرێنە ناو ئاینی خواوە، وەك دەفەرمووێت: وَقُلِ ٱلْحَقُّ مِن رَّبِّكُمْ ۖ فَمَن شَآءَ فَلْيُؤْمِن وَمَن شَآءَ فَلْيَكْفُرْ ۚ إِنَّآ أَعْتَدْنَا لِلظَّٰلِمِينَ نَارًا أَحَاطَ بِهِمْ سُرَادِقُهَا ۚ وَإِن يَسْتَغِيثُوا۟ يُغَاثُوا۟ بِمَآءٍ كَٱلْمُهْلِ يَشْوِى ٱلْوُجُوهَ ۚ بِئْسَ ٱلشَّرَابُ وَسَآءَتْ مُرْتَفَقًا [4].

لە ئاینی پیرۆزی ئیسلامدا بەهیچ شێوەیەك رێگە نادرێت بە زۆر بێباوەرێك ناچار بكرێت تا بێتە ناو ئاینی خواوە، كەواتە ئازادی لە ئاین و ئاینداریدا ئەو مافە سەرەتاییەیە كە خوای گەورە بە مرۆڤەكانی بەخشیوە.

بەڵام بەداخەوە لەم سەردەمی پێشكەوتن وشارستانیەتەدا زلهێزەكان بەناوی مافی مرۆڤ و پارێزگاری كردن لە مافی كەمینەكان دێنە ناو وڵاتانی ئیسلامییەوەو داگیریان دەكەن و سەربەستی و ئازادی گەلانی موسڵمان

---

[4]- الكهف: ٢٩.

زەوت دەکەن و دوبارە بە ناوی پارێزگاری لە کەمینەکان لەڕێی داردەستەکانیانەوە لەوڵاتانی ئیسلامیدا دێنە ناو موسڵمانانەوەو، بەئازادی و بەناوی هاوکاری و کاری مرۆڤ دۆستی و...، بەئاشکرا پەیامی خاچ پەرەستان و بەگاورکردن لە قوتابخانەو شوێنە تایبەتی و گشتییەکاندا بەسەر ڕۆڵەی موسڵماناندا دابەش دەکەن، بەداخەوە زۆرجار موسڵمانی ساویلکە بەخۆشحاڵییەوە دیارییەکەیان لێ وەردەگرێت و لەوە بێ ئاگایە ئەوە بۆ هەڵگەڕاندنەوەی موسڵمانان و تێکدانی وڵات و کۆمەڵگاو خێزان و کلتورە ئیسلامیەکەمانە، خاچ پەرەستان بەم بیانوانەوە دێنە وڵاتی موسڵمانانەوەو بەمەبەستی هەڵگەڕاندنەوەی ڕۆڵەکانمان لە ئاینی پیرۆزی ئیسلام، توندوتیژی و فەسادو بەدڕەوشتی لە وڵاتی موسڵماناندا پەرە پێ دەدەن.

جۆرەکانی کەمینە

کاتێك خوای گەورە لەشاری مەککەدا پێغەمبەری خۆشەویستی (ﷺ) ناردو دەستی کرد بە بانگ کردنی خەڵکی بەرەو ئیسلام، دواتر بەتوندترین شێوە هاوبەش پەیداکەران بەڕووی خۆیی و بانگەوازەکەیدا وەستانەوە، بەمەبەستی لەناوبردنی ئاینە نوێیەکەو شوێن کەوتوەکانی، بەناشیرین ترین شێوە کەوتنە ئازاردانی پێغەمبەرو (ﷺ) هاوەڵە بەڕێزەکانی، بەلاّم پێغەمبەرو (ﷺ) هاوەلاّن ئارامگرییان هەڵبژارد تا ئەو کاتەی بەرەو مەدینە کۆچیان کرد.

ئەوەبوو پاش دامەزراندنی دەوڵەتی ئیسلامی و دەست پێ کردنی فتوحاتی ئیسلامی، ناوچەکانی ژێر دەستی موسڵمانان فراوان بونی زۆریان بەخۆیانەوە بینی، سوپای ئیسلامی ڕووی لەهەر وڵات و ناوچەیەك کردبێت، هیچ کات زۆری لە دانیشتوانەکەی نەکردوە تا بێنە ناو ئاینی خواوە؟

چونکە لە ئیسلامدا زۆرکردن لە ئاین و ئاینداریدا نیە، وەك پەروەردگار دەفەرموویێت: ﴿ لَآ إِكْرَاهَ فِي ٱلدِّينِۖ قَد تَّبَيَّنَ ٱلرُّشْدُ مِنَ ٱلْغَيِّۚ فَمَن يَكْفُرْ بِٱلطَّٰغُوتِ وَيُؤْمِنۢ بِٱللَّهِ فَقَدِ ٱسْتَمْسَكَ بِٱلْعُرْوَةِ ٱلْوُثْقَىٰ لَا ٱنفِصَامَ لَهَاۗ وَٱللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٥٦﴾ ﴾[٥].

موسڵمانان بەردەوام بەپشت بەستن بە قورئان و فەرمودەو بەڵگە شەرعیەکان، کاریان لەسەر موسڵمان بوونی خەڵکی کردوەو هیچ کات ئیسلام زۆری بەکار نەهێناوە تەنانەت بۆ موسڵمان بونی تاکە کەسێکیش؟ هەر لەبەرئەوەشە بەدرێژایی حوکمی ئیسلامی بێباوەڕان بەردەوام لەچوارچێوەی دەوڵەتی ئیسلامیدا ژیانیان بردوەتە سەر، بەبێ ئەوەی دوچاری هیچ ستەم لێکردنێك بن و هەمان کات ئازادی تەواویان هەبوە لە چۆنیەتی ئەنجامدانی دروشمە ئاینیەکانی خۆیاندا.

بەکورتی بەپێی زاراوە شەرعیەکان کەمینەکان بەو کەسانە دەڵێن کە لە "دار الاسلام" دا دەژین، مەبەست لە "دارالأسلام" بەو ناوچەیە دەوترێ لەژێر کۆنترۆڵی موسڵماناندایەو بەپێی ئاینی ئیسلام حوکمی دەکەن و

---

[٥]- البقرة: ٢٥٦.

تەنانەت ئەگەر موسڵمانان ژمارەیان زۆر کەمیش بێت.

هەرچی "دار الكفر" یشە بە پێچەوانەوە، بەو ناوچەیە دەوترێ کە لەلایەن دوژمنانی ئیسلام و بێ باوەڕانەوە دەبرێت بەڕێوەو حوکمی ئیسلامی تیادا جێبەجێ ناکرێت، ئەگەر ژمارەی موسڵمانانیش زۆرینەبن لەوەها حاڵەتێکدا، ناوچەکە هەر بە"دار الكفر" دادەنرێت.

بە کورتی: مەبەست لە کەمینەکان: بەو کۆمەڵە کەسانە دەوترێت کە لەناو دەوڵەتی ئیسلامیدادەژین و خاوەن ئاینێکی جگە لە ئیسلامن لە ئاینی "جولەکە، مەسیحی..هتد" و هەمان کات هیچ تواناو دەسەلاتێکیان نیە لە چۆنیەتی ئاراستە کردنی دەوڵەتەکەدا، هەروەك کەمینەکان و ئەهلی زیمە لەڕووی جیاوازی ئاینەکانیانەوە دوو جۆرن، بەشێکیان خاوەنی ئاینی ئاسمانین و ئەوانی دیش خاوەنی ئاینی مرۆڤ کردو دەستکردن.

لە ئیسلامدا هەردوو جۆرەکە بەپێی ڕێنماییەکانی ئەهلی کیتاب مامەڵەیان لەگەڵدا دەکرێت، لەڕووی مۆڵەت پێدانیان بۆ مانەوەیان لەسنوری دەوڵەتی ئیسلامیدا، وە کەمینەکان لەڕووی کاتی مانەوەو

چۆنیەتی مانەوەیان لە چوارچێوەی دەوڵـەتی موسـڵمانانـدا دەکـرێن بـە دوو جۆری سەرەکییەوە:

یەکەم: ئەهلی (زیمـە) بـەو کەمینانـە دەوترێـت کـە بەشـێوەکی هـەتا هەتایی لەناو سنوری دەوڵەتی ئیسلامیدا نیشتەجێن.

ئەهلی زیمە: ئەو بیّ باوەڕانە دەگرێتەوە کە حەز دەکـەن لـەژێر سـایەی دەوڵەتی ئیسلامیدا بژین بەلاّم موسـڵمان بـوون ڕەت دەکەنـەوەو، ئـارەزوو دەکـەن کـە لـە (دارالاسـلام) دا ژیـان ببەنـە سـەرو داوا دەکـەن دەوڵـەتی ئیسلامی سەروماڵ و کەرامەتیان بپارێزێت، ئیدی چونیەکەو فەرق ناکـات، ئایا ئەو بێباوەڕانە هی ئەو ولاّتە بن کە لەلایەن ئیسلامەوە فەتح کرابێـت، یاخود لە ولاّتێکی تری بیّ باوەڕانەوە هاتبن و حەز بە مانەوەی هەتا هەتایی بکەن لە چوارچێوەی دەوڵەتی (دار الأسلام) دا.

نابێت ئەوەلەیاد بکەین مانەوەی ئەم جۆرە کەسانە لە ولاّتی موسڵماناندا لەڕێی پەیماننامـەیەکەوە دەبێت، کە لە نێوانی ئەوان و دەوڵەتی موسڵماناندا ئیمزا دەکرێت و تیایدا ئەرك و مافی هـەردوولا دیـاری دەکرێـت و لەسـەر هەردولاش پێویست دەکـریّ پـارێزەری بەنـدەکانی نـاو پەیماننامەکـە بـن،

بەمەش دەوترێت: پەیماننامەی ئەهلی زیمە، ئەگەر بیانەوێت ئەوا دەوڵـەت دەتوانێت لەگەڵ شوێنکەوتوانی ئاینی جولەکەو مەسیحیدا ئەم پەیماننامەیە ئیمـزا بکـات و سـەبارەت بـە هاویـەش پەیداکـەران و بـت پەرەسـتان و مەجوسەکان و..هتد، ڕاجیایی لەنێو زانایاندا هەیـە، ئایـا دەتوانرێـت وەك ئەهلی زیمە هەڵسوکەوتیان لەگەڵ بکرێت، یاخود جگە لە موسـڵمان بـوون ڕێگەی تریان لەبەردەمدا نیە.

دووەم: ئەهلی (مستأمنون): بەو کەمینانە دەوترێت بەشـێوەیەکی کـاتی لە ولاّتی ئیسلامیدا نیشتەجێن، ئەو بێباوەڕانەش دەگرێتەوە کە لـە ولاّتـی بێباوەڕانەوەو بەمەبەستی ئەنجامدانی کارێکی تایبەتی خۆیان بۆ ماوەیەکی کاتی ڕوو لە ولاّتـی موسـڵمانان دەکـەن و هاوکـات موسـڵمان بـوون ڕەت دەکەنەوە، نمونەی ئەوانەش وەك: شاندە حکومیيەکان و بازرگانان و قوتابیان و..هتد.

بەلاّم هەموو ئەو بێباوەڕانـەی کـە لـە "دار الحـرب" دا دەژیـن، ناچـنە چوارچێوەی کەمینەکانەوە؟ چونکە لەناو دەوڵەتی ئیسلامیدا نیشتەجێ نین، وە ئەو بێباوەڕانەیشی کە لەو وولاّتانەدا دەژین و کە لەگەڵ موسڵماناندا لـە هودنەدان، ئەمانیش بەهـەمان شـێوە ناچـنە چوارچێوەی کەمینەکانـەوە؟

چونکە ئەوانە لەولاتێکدا دەژین کە بەشێك نیە لە (دار الأسلام). پێویستە ئاماژە بەوە بکەین هەڵگەڕاوەکان ناتوانرێت بخرێنە چوارچێوەی ئەهلی زیمەوە؟ چونکە کەسی هەڵگەڕاو لەدین دوو شتی لەبەردەمدایە: تۆبە کردن و پەشیمان بوونەوە یاخود کوشتن؟!

ئێستا بۆمان دەرکەوت بەکارهێنانی دەستەواژەی (الذمة ـ المستأمن) زۆرجوانترو گونجاوترە لە دەستەواژەی (الأقلیات)، چونکە بەکارهێنانی وشەکە خۆی لەخۆیدا جۆرێکە لە سوکایەتی کردن بەو بێباوەڕانەی لەناو دەوڵەتی ئیسلامیدا نیشتەجێن، وە بەکارهێنانی ئەو وشەیە مانای جۆرێك لە ئاوارەیی و دوور لە کۆمەڵگایی ئەو کەسانەو بەسوك سەیرکردنیان دەگەیەنێت، ئەمە لە کاتێکدایە ئەو دەستەواژەیەی ئیسلام بۆ دانیشتوانی نامسوڵمانی ناو دەوڵەتی ئیسلامی بەکاری دەهێنێت، ئاماژەیە بۆ گرنگی ئەم توێژەو بەهایەکی بالآیان پێ دەبەخشێت و، هەموان ئاراستە دەکات بەچاوی ڕێزەوە لێیان بڕوانین و بێوەفا نەبین بەرامبەریان و دەستپێشخەر نەبین بۆ پێشێل کردنی بەندەکانی پەیماننامەکە، بەشێك لە ئەهلی عیلمیش سەبارەت بە ئەهلی "زیمە" دەڵێن: زیمە، واتە: بردنە سەری پەیمان و بەڵێن و پێدانی ئارامی و دڵنیایی و ڕێزگرتن و گرێنتی دەستەبەرکردنی مافەکانی

دەگەیەنێت.

ئەهلی "المستأمن" بەو کەسە دەوترێت کە ئارامش و گرێنتی و دلّنیایی دەوڵەتی ئیسلامی دەدرێتیّ، بەوەی لەماوەی دیاری کراوی مانەوەیدا هیچ جۆرە مەترسییەك بۆ سەر خۆیی و خانەوادەو ماڵ و سامان و ئاینی دروست نابێت تا ئەو ساتەی لەناو دەوڵەتی ئیسلامیدا بێت، پاراستنی لە ئەستۆی دەوڵەتەکەیە.

پەیماننامەی ئەهلی "زیمە"

پەیماننامەیەکە لەنێوان بێباوەڕانی ئەسڵی و دەوڵەتی ئیسلامیدا دەبەسترێت، لێرەدا مەبەست ئەو بێباوەڕانەیە کە ئیسلام ڕێگای نیشتەجێ بوونیان پێ دەدات لە چوارچێوەی دەوڵەتی ئیسلامیداو لەسەر هەردوولاش پێویستە پابەندی بەندەکانی پەیماننامەکە بن.

لەو ئەرکانەی پەیماننامەکە دەیخاتە ئەستۆی زیمییەکە ئەوەیە پێویستە بڕێك پارە لەلایەن هەردوو لاوە ئەندازەکەی دیاری دەکرێت، بداتە دەوڵەتی ئیسلامی، ئەو بڕە پارەیەش بە "جزیە" ناو دەبرێت و ئاگاداری ئەوەش بین

"جزیە" بریتیە: لەو بڕە پارەیەی ساڵانە دەخرێتە سەر پیاوی عاقڵی ئازادی ئیشکەری دەوڵەمەندی بالغی غەیرە موسڵمان، کە لەناو دەوڵەتی ئیسلامیدا دەژی و قبوڵی "هاوڵاتییەتی" کردووە لەو ولاتەداو، بەڵام ئیسلامی قبوڵ نەکردوە. مامۆستا ئەحمەد کاکە مەحمود لە تەفسیری ڕاماندا ئاماژە بە پێناسەی جزیە دەکات و دەفەرموویت: جزیە: فەرمانێکی خواییەو لەبەر پاراستنی ئەمن و ئاسایشی نیشتیمان و پێشکەش کردنی پڕۆژە خزمەتگوزاریەکان، لە پیاوانی بالغ و ئاقڵ و فامیدەو دەوڵەمەندەکان وەردەگیرێت، بەهەمان شێوەی موسڵمانان کە زەکات دەدەن، بەڵام جزیە لە پیاوانی نەخۆش و بەساڵاچو و هەژارو بێ ئیش و، ژن و منداڵ و کۆیلە و شێت وەرناگیرێت[٦].

پێویستە ئەهلی زیمە پابەندی خۆی دەربخات بە هەموو ئەو ئەحکامانەی لەلایەن ئیسلامەوە بەسەریدا جێ بەجێ دەکرێت، هەروەك دەبێت ئاماژە بەوە بدەین ئەحکامەکانی ئیسلام نابنە ڕێگر لەچۆنیەتی ئەنجامدانی دروشمە ئاینییەکانی ئەو بێباوەڕانەو، چۆنیان بوێت ئازادن لە ئەنجامدانی پەرستشەکانیان لە ڕوانگەی ئاینی خۆیانەوەو، لەم بارەوە

---

[٦]– تەفسیری ڕامان.

دەوڵەتی ئیسلامی ئازادییەکی تەواویان بۆ دابین دەکات.

هەروەها لە بەرامبەر پێدانی ئەو پارەیەی پێشتر ئاماژەمان پێ کرد، دەوڵەتی ئیسلامی پاراستن و پارێزگاری کردن لە سەروماڵ و کەرامەتی ئەهلی زیمە لە ئەستۆ دەگرێت و لە هەر جۆرە مەترسییەك ڕووبەڕوویان ببێتەوە، دەوڵەتی ئیسلامی بەرپرسەو لایەنی کەمتەرخەمی موسڵمانان لەهەر جۆرە ستەمێك کە لە ئەهلی زیمە بکرێت، هەڕەشەی زۆر توندی خواو پێغەمبەری (ﷺ) ڕووبەڕوو دەکرێتەوە، لە هەموو سەردەمەکاندا موسڵمانان گرنگییەکی زۆریان داوە بەپاراستنی ئەو پەیماننامانەی لەگەڵ ئەهلی زیمە گرێیانداوە، کاربەدەستانی دەوڵەتی ئیسلامی بەردەوام لە وڵاتدا پێش فەراهەم کردنی ئاسایش بۆ موسڵمانان، لەخەمی ئەوەدا بوون ئاسایش و هێمنایەتی بۆ ئەهلی زیمە دابین بکەن؟ چونکە ئەوان بەخواستی خۆیان و لە ڕوانگەی بەخەم بونی ئیسلامەوە بۆیان، بڕیاری ئەوەیانداوە لەگەڵ موسڵماناندا ژیان ببەنە سەر، پێغەمبەر (ﷺ) بەردەوام هانی موسڵمانانی داوە بەباشترین شێوە هەڵسوکەوت لەگەڵ ئەهلی زیمەدا بکەن، وەك وریایی دان بە موسڵمانان پێغەمبەری ئازیز (ﷺ) دەفەرمووێت: ((من قتل نفسا معاهدا لم يرح رائحة الجنة، وان ريحها ليوجد من مسيرة اربعين عاما)).

واتە: هەرکەسێك یەك لە ئەهلی زیمە بکوژێت، بۆنی بەهەشت ناکات، بێگومان بۆنی بەهەشت بە ئەندازەی چل ساڵ ڕێ دەکات.

ئەوە ئیمامی عومەری کوڕی خەتاب تەنانەت لەسەرەمەرگیشدا ئەهلی زیمەی لەیاد نەکردو فەرمووی: ئامۆژگاری خەلیفەی پاش خۆم دەکەم لەگەڵ ئەهلی زیمەدا بەباشی هەڵسوکەوت بکات،کارە باشەکانیان وەربگرێت و لەبەرامبەر خراپەکانیشیاندا لێبوردنی هەبێت، وە ئامۆژگاری دەکەم بەوەی ئەهلی زیمە لەگەردنی خواو پێغەمبەری خوادان (ﷺ)..، وەئەرکێکی ئەوتۆیان نەخرێتە سەر شان توانای ئەنجامدانیان نەبێت.

لەو ساتە زۆر دژوارەدا ئیمام عومەر یەك لە ئامۆژگارییە گرنگەکانی بۆ خەلیفەی پاش خۆی، دڵفراوانی و نەرم و نیانی و چاوپۆشییەتی لە هەڵەی ئەهلی زیمەو داوای لێ دەکات وەفادار بێت بەو پەیمانەی کە لەنێوان ئەهلی زیمەو دەوڵەتی ئیسلامیدا ئیمزا کراوە.

کەمینەکان و دەوڵەتی موسڵمانان

لەم دواییانەدا زۆر قسە دەکرا لە بارەی پەیوەندی موسڵمانان لەگەڵ غەیری خۆیاندا هیچ جیاوازییەك ناکات ئەو پەیوەندییانە لەگەڵ شوێنکەوتوانی ئاینە ئاسمانیەکان بێت، یان ئاینەکانی دی کە دەستکردی مرۆڤ، ئیدی لێرەوە چەندین دەستەواژە هاتنە ئاراوە لەوانەش: ئاشتی جیهانی، پێکەوە ژیانی ئاینەکان..هتد

بێگومان ئامانجی سەرەکی لە هێنانی ئەم بۆچونانە دروستکردنی گومان و دوو دڵییە لەناو موسڵماناندا سەبارەت بە بیروباوەڕی ئیسلامی.

یەکێکی تر لەو دەستەواژە نوێیانەی سەری هەڵدا(مصطلح الآخر)ە، مەبەستەکەشیان ئەو کەمینانەن کە لە وڵاتی ئیسلامیدا دەژین و دوژمنی سەرەکی ئیسلام و موسڵمانانن و هەمان کات لەناوجەرگەی کۆمەڵگا ئیسلامیەکاندا دەژین.

بەدرێژایی مێژوو ئەم کەمینە ئاینیانە بەسوود وەرگرتن لە چاوپۆشی و سنگ فراوانی دەوڵەتی ئیسلامی لە ئاستیاندا بەردەوام خەنجەری بێ وەفایی و غەدریان لە جەستەی دەوڵەت و ئوممەتی ئیسلامی داوە.

لێرەوە دەمانەوێ توێژینەوەیەك بکەین سەبارەت بە ڕۆڵ و کاریگەری کەمینە ئاینییەکان لە لاواز کردن و دواتر ڕووخاندنی دەوڵەتە ئیسلامییەکاندا.

بێگومان دژایەتی کردنی شەیتان و شوێنکەوتووانی بۆ ئەهلی ئیمان، دژایەتی و دوژمنایەتییەکی بەردەوامەو هەتا شوێنکەوتوانی هەردوولاش بوونیان هەبێت، ئەم دژایەتیەش درێژەی دەبێت، ڕوون و ئاشکرایەو سەرئەنجامیش سەرکەوتن بۆ ئەهلی ئیمانەو ڕۆژێك دێت پەروەردگار زەوییەکەی لە ئەهلی شەیتان پاك دەکاتەوەو دەیسپێرێتەوە بە بەندە دڵسۆزو باوەڕدارەکانی، ئەو ڕۆژە گەلێ نزیکە کە پەروەردگار سەرزەوی لە پۆخڵەواتی شەیتان و شوێنکەوتوانی خاوێن دەکاتەوە.

وەك لە پێشەوە ئاماژەمان پێدا کێبەرکێی نێوان بەرەی ڕەحمان و بەرەی شەیتان بەردەوام دەبێت تا ڕۆژی دوایی، بێگومان ئەهلی ئیمان شوێنکەوتوانێکی هەن بانگەشە بۆ یەکتاپەرستی و ڕەوشتی جوان دەکەن و ئەرکی سەرەکی ئەم بەرەیە هەوڵدانە بۆ دروست کردنی کۆمەڵگایەك بەو شێوەیەی خوا داوای دەکات، هەروەك ئەرکی سەرەکی شەیتان و شوێنکەوتوانیشی، هاوبەش پەیدا کردنە بۆ خواو نانەوەی فەسادو خراپەکارییە لەسەر زەوییدا.

گومان لەوەدا نیە ئیمان مرۆڤەکان دەخاتە سەر شارێگەی ژیانی نەبڕاوەو هەمیشەیی و بەرەو بەهەشت بەڕێیان دەکات، بە پێچەوانەوە شەیتان

مرۆڤەکان بەرەو لەناوچوون و دۆزەخ ڕاپێچ دەکات، ئەهلی ئیمان ئەوە فێر شوێنکەوتوانی دەکات و تێیان دەگەیەنێت ئێمەی مرۆڤ نابێت یاساکانی مرۆڤ بوون پێشێل بکەین، شەیتانیش مرۆڤەکان لە مرۆڤایەتی دادەبەزێنێت بۆ سەر ئاستی ئاژەڵ..لێرەوە پێویستە بگەینە ئەو باوەڕەی خۆمان بۆ یەکێك لەم دوو ڕێگایە ساغ بکەینەوە، یان بەهەشت هەڵبژێرین؟! یان دۆزەخ؟! یان بەندەی ڕەحمان بین یاخود بەندەی شەیتان بین: ﴿ مَّا جَعَلَ ٱللَّهُ لِرَجُلٍ مِّن قَلْبَيْنِ فِى جَوْفِهِۦ ﴾[7].

بەڵێ کێبەرکێی نێوان ئەم دوو هێزە بەردەوامەو کۆتاییەکەشی سەرکەوتنی ئەهلی ئیمانە، وەك قورئان دەفەرموێت: ﴿ وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِى ٱلزَّبُورِ مِنۢ بَعْدِ ٱلذِّكْرِ أَنَّ ٱلْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِىَ ٱلصَّٰلِحُونَ ﴾[8].

پێویستە ئاماژە بەوەش بکەین دژایەتی شەیتان و شوێنکەوتوانی بۆ ئەهلی ئیمان بەپێی کات و سەردەم و هەروەها بەپێی جۆری ئامرازەکان گۆڕانکاری بەسەردا دێت، لەگەڵ پێشکەوتنی زانست و تەکنەلۆژیادا، شێوازی دژایەتی کردنی ئەهلی ئیمان پێشکەوتو بووە گۆڕانکاری لە

---

[7]- الاحزاب: ٤.

[8]- الانبياء: ١٠٥.

ئامرازەکانی دژایەتی کردنی موسڵمانان‌اندا کراوە.

لەبەرئەوە بەپێی قۆناغ و سەردەمەکەش لەسەر ئەهلی ئیمان پێویستە لە ئامرازی بەرەنگاربوونەوەی ئەهلی شەیتاندا، داهێنان و گۆڕانکاری بکەن، تا بتوانن لەبەرانبەر شەیتان و شوێنکەوتوانیدا سەرکەوتن بەدەست بهێنن، هەموو سەردەمێك مرۆڤ بۆ بەرگری لە خۆکردن پەنای بردوەتە بەر چەك و ئەسلەحە، وەك دەزانین چەکی سەردەمی کۆن شمشێرو شیرو مەنجەنیق بووە، بەڵام ئێستا جیهان پێشکەوتنی گەورەی بەخۆوە بینیوەو چەکی بەرگری خۆی لە فڕۆکەی جەنگی و موشەك و ئەتۆم و لیزەرو...هتد دەبینێتەوە.

لە ڕابردوودا موسڵمانان لە غەزاکاندا پاش پشتیوانی خوای گەورە ئەگەر لە جەنگێکدا دووچاری لاوازی هاتبن بە بەکارهێنانی فێڵی کاتی شەڕ توانیویانە جەنگەکە لە بەرژەوەندی خۆیان کۆتایی پێ بهێنن، بەڵام لەم سەردەمەدا دەبینین دوژمنانی ئیسلام شێوازی جەنگ کردنیان لە ولاتێکەوە بۆ ولاتێکی تر جیاوازەو، هەموو نەخشەیەکی دۆزەخی بەکاردەهێنن بۆ لاوازکردن و لەناوبردنی ئوممەتی ئیسلامی.

لە ئەمڕۆماندا یەکێك لە چەکە گەورەکانی دوژمنان بۆ لاواز کردن و خستنی ولاتانی ئیسلامی ئابڵوقەی ئابوورییە، بەبێ هیچ جۆرە زیانێکی گیانی زۆرترین سوود لەم شێوازی دژایەتییە وەرگیراوە لە دژی ئوممەتی ئیسلامی لەلایەن دوژمنانەوە؟

چونکە بەهۆی سەپاندنی ئابڵوقەی ئابورییەوە دەتوانن مەرج بەسەر ئەو

ولاتەدا بسەپێنن خۆیان مەبەستیانە، بەبێ ئەوەی دلۆپێک خوێن برێژێن دەست دەخەنە گەروی موسڵمانان، بێگومان ئەو ئابلۆقە ئابوورییەی لە سالانی نەوەدەکاندا ڕووبەڕووی خەڵکی کوردستان و عێراق بویەوە، نمونەیەکی تا ڕادەیەك نزیکی ولاتی خۆمانە، سەدام بەرپرسی جەنگ و کارەساتەکان بوو، بەلام ئەوان ئابلۆقەی ئابوورییان ڕووبەڕووی گەل کردەوە.

یەکێکی تر لەو چەکە ترسناکە نوێیانەی لەلایەن دوژمنانەوە لە دژی گەل و گۆمەڵگا ئیسلامییەکان بەکاردەهێنرێت چەکێکە بەناوی "چەوساندنەوە یان کپ کردنی ئازادییە ئاینیەکان".

هەروەك دەبینین لە ڕابردودا ئەم چەکە لە دژی هەریەکە لە سعودیەو میسر بەکار هات، لەم جەنگەدا میسر تا ڕادەیەك لەسعودیە زیاتر بەرگری کرد، بەلام دواترو لە ژێر فشاری ئەمریکادا میسر بەناچاری خۆی دا بەدەستەوە، سەرئەنجام چەندین بڕیاری ناڕەوای بەسەردا سەپێنرا، وەك هەڵوەشاندنەوەی هێڵی "هەمایۆن" و دامەزراندنی چەند قیبتییەك لە وەزارەتە گرنگەکانی میسردا، بە نموونەش وەزارەتی دارایی سپێردرا بە یوسف غالی.

پاشان قۆناغی ملکەچ کردنی میسر پێی نایە قۆناغێکی نوێوەو خۆی لە دیاری کردنی ڕۆژی جەژنی قیبتییەکاندا دەبینییەوەو "٧" ی یەنایەر بەشێوەیەکی ڕەسمی کرایە جەژنی قیبتیەکانی میسر لە سەرانسەری ولاتدا، هەروەك هەوڵ و کۆششی قیبتییەکان بەردەوام بوو بەئاڕاستەی زیاتر ملکەچ

کردنی حکومەتی میسر لەبەردەم داواکاریەکانیاندا، تەنانەت کار گەیشتە ئەوەی قیبتیەکان داوا بکەن زمانی قیبتی بە وێنەی زمانی عەرەبی بکرێتە زمانی فەرمی وڵات، موسڵمانان لە ئەنجامی نەشارەزاییان بەرامبەر بە ئاین و مێژووەکەیان، ئەو نموونانە دەهێننەوە کە گومان و تۆمەتیان لەسەرەو پەرەشی پێ دەدەن، بەمەش دەکەونە ململانێیەکی توندەوە بەناوی بەرگری کردن لە ئیسلام کۆنگرە دەبەسترێت بۆ بەرگری کردن لە ئیسلام دژی ئەو هێرشانەی دوژمنان دەیکەنە سەری.

زانایان ئەو جۆرە هێرشانە بەرپەرچ دەدەنەوە بەو شێوەیەی ئێمە هەڵەکارو تاوانبارین! دواجار هەڵوێستێکی سادە دەنوێنن و سەرئەنجام دەکەونە تەئویل کردن و ڕاستییەکانی ئیسلام دەشێوێنن بەشێوەیەك هەستی پێ ناکەین.

ئەمەش پێشتر باسمان کرد لەو کاتەی ئینگلیز میسری داگیرکرد، بەناوی پارێزگاری کردن لە قیبتیەکان و لەو پێناوەدا پڕوپاگەندەیان بلاوکردەوە، بەهەمان شێوە زانایانی ئوممەتی ئیسلامی و ڕیش سپییەکان خۆیان لەو بەرگری کردنە دوورخستەوە، خۆزگە وەها نەبووایە.!! کاتێك شێخی ئەزهەر نامەیەکی پێشکەشی کۆنگرەی ئایینە جیهانییەکان کردو تیایدا هاتووە:

"ئیسلام لە دڵی موسڵماناندا ڕەگی بوغزو حقدی ئاینی هەڵکێشاوە لەبەرانبەر شوێنکەوتوانی ئایینە ئاسمانییەکانی تر، وە بڕیاری بوونی زەمالەیەکی جیهانی داوە لەنێوان تاکەکانی مرۆڤدا لەڕووی جۆرەوە، هیچ

ڕێگرییەك نیە بۆ پێکەوە ژیانی ئایینەکان شان بەشانی یەکتر". بێگومان دەکرێت بیرو باوەڕی موسڵمانان ڕووبەڕووی هێرش و دوو دڵی و گومان ببێتەوە.

نامانەوێت درێژە بە باسەکە بدەین بەڵکو تەنها بە ڕستەیەك پیلان و نەخشەی دوژمنان لە دژی ئیسلام و موسڵمانان دەخەینە ڕوو، بەردەوام ئەهلی ئیمان بەوە تاوانبار دەکەن گوایە ئێمە چەوسێنەرەوەی کەمینەکانی ناو دەوڵەتی ئیسلامین.

بەڕای ئەوانیش ئەم هەڵسوکەوتە خراپەی موسڵمانان بەرامبەر کەمینەکان لەوێوە سەرچاوەی گرتووە کە موسڵمانان لە ڕوانگەی بیروباوەڕی (العقیدة الولاء والبراء) ەوە، هەڵسوکەوت لەگەڵ کەمینەکان دەکەن، بەڵام لێرەدا پرسیارێك دەورووژێنرێت، کە لەسەر موسڵمانانە وەڵامی بدەنەوە؟ چونکە دوژمنەکانمان هیچ گرنگی بەوە نادەن و هاوکارمان نابن، هەرچەندە زۆرترین بەڵگەش لەو ڕوانگەیەوە کۆبکەنەوە بێ سودەو ئەوان هیچ دان بە ڕاستیەکاندا نانێن و خۆیان بێ ئاگا دەکەن و سەنگەری دژایەتی کردنی موسڵمانان چۆڵ ناکەن.

پرسیارەکەش ئەوەیە: هەڵوێستی کەمینەکان چییە سەبارەت بەو دەوڵەتە موسڵمانەی ئەوان لە سێبەریدا بەبێ ترس دەژین؟ ئایا بواری پێکەوە ژیانی ئەو کەمینانە کامەیە، لەگەڵ مانای هاولاتی بوونی تەواو..؟

ئایا ئەو کەمینانە مافیان هەیە لە چوارچێوەی ئەو دەوڵەتەدا بژین، ئەی

کار دەکەن بۆ بەرژەوەندی ئەو دەوڵەتەی کە لەژێر سایەیدا بەخۆشی ژیان دەگوزەرێنن..؟ یان ئەوانە تاپوری پێنجەمن و لەدژی ئەو دەوڵەتە موسڵمانەی پارێزگاری لێ دەکردن و بە هێمنی ژیانیان لەژێر سێبەریدا دەگوزەراند.

ئەوان داوامان لێ دەکەن خۆشمان بوێن و وامان لێ بکەن وەك موسڵمانان لە دڵماندا بن پێش ئەوەی لە جەستەماندا بوونیان هەبێت، ئایا ئەوان بۆچی پرسیار لە هەڵوێستی خۆیان ناکەن سەبارەت بە موسڵمانان.؟ ئایا بە کتێبە مێژووییەکاندا گەڕاون سەبارەت بە کردەوەی کەمینەکان لەگەڵ موسڵماناندا؟ ئایا لە ڕووداوەکاندا هەڵوێستیان چۆن بووە بەرامبەر موسڵمانان لە کاتێکدا ئەوان کەمینە بوون و لە کۆمەڵگایەکی غەیری کۆمەڵگای موسڵماناندا بوون؟ وە چۆن هەڵس و کەوت و ڕەفتاریان لەگەڵ زۆرینەدا کردووە؟

لێرەوە دەچینە ناو ڕووداوەکانی مێژووی ئیسلامییەوە، بۆ زانینی ئەندازەی ئەو تاوانانەی کەمینەکان ئەنجامیان داوە لە دژی ئەو کۆمەڵگاو وڵاتەی تیایدا ژیاون، لێرەوە کەمێك ئاشناتان دەکەین سەبارەت بە ڕۆڵی ترسناکی کەمینەکان لە ڕوخاندنی زۆرێك لە دەوڵەت و میرنشینە ئیسلامییەکان بەدرێژایی مێژوو.

جولەکەکان و هەوڵە بەردەوامە شکست خواردووەکانیان، لە بۆ ڕووخاندنی یەکەمین دەوڵەتی ئیسلامی

کاتێك باسی ڕۆڵی کەمینـەکان و کاریگـەرییان دەکـەین لـە ڕوخانـدنی دەوڵەتە ئیسلامییەکاندا، ناکرێت باسی ڕۆڵی ئەمان نەکـەین لـە چـۆنیەتی هەڵـسوکەوتیان لەگـەڵ یەکـەم دەوڵـەتی ئیـسلامیداو بەرنامـە نهێنـی و ئاشـکراکانیان لەگـەڵ دوژمنـانی ئیـسلامدا بـۆ ڕوخانـدنی ئـەو دەوڵەتـە ئیسلامییەی تازە لەدایك بوو بوو.

ئەمە لەکاتێکدایە پێغەمبەر (ﷺ) لەگەڵ گەیشتنی بە شاری مەدینـەو دروستکردنی دەوڵەتەکەدا دەستی هاوکـاری و ئاسـایش و وەفـای بـۆ ئـەم کەمینە جولەکانە درێژ کردو بۆ ئەو مەبەستەش پەیماننامە لەنێوانیاندا مۆر کرا، بەڵام ئەوان دەستبەجێ لە ژێرەوە دەستیان لەگەڵ دوژمنانی ئیـسلامدا تێکەڵ کرد.

پاش ئەوەی پێغەمبەرو (ﷺ) هاوەڵان لەژێر گوشـارو هەڕەشـەو ئـازارو ئەشکەنجەی بێباوەڕانی مەککـەدا، ئـەو شـارەیان بـەجێ هێـشت و بـەرەو مەدینە کۆچیان کرد، ئیدی هەر لەسەرەتاوە خۆشەویست (ﷺ)دەسـتیکرد بەئامادەکارییەکانی بـۆ دروسـت کردنـی یەکـەمین دەوڵـەت و کۆمـەڵگای ئیسلامی، بۆ ئەو مەبەستە هەستا بەدروست کردنـی مزگـەوتی مەدینـەو، کۆمەڵگای شاری مەدینەش چوار توێژی سەرەکی تیادا دەژیان.

پێویستییەکی ئەو سەردەمەش بوو بۆ موسـڵمانان بەرنامـە ڕێژییـەك و یاسایەك بۆ چۆنیەتی هەڵسوکەوتکردنی ئەم چـوار توێـژە لەگـەڵ یەکتریـدا دابڕێژرێت، ئەوەبوو پێغەمبەر (ﷺ) هەستا بەدانانی یەکـەمین دەسـتوری مەدەنی بەئاراستەی چۆنیەتی هەڵسوکەوت کردنـی ئـەم چـوار پێکهاتەیـە لەگەڵ یەکتریداو دیاری کردنی ماف و ئـەرکی هەریەکـە لـەم چـوار توێـژە گرنگەی مەدینە.

بێگومان یەکـەمین دەسـتوری مـەدەنی کـە لـە مێـژوودا دانرابێـت بـۆ چـۆنیەتی بـەڕێوەبردنی وولآت، دەسـتوری مەدینـە بـوو؟ ئەمـەش پێشکەوتوویی ئەم ئاینەمان بۆ دەردەخـات کـە لـە تـاریکترین سـەدەکانی ژیانـداو لـەو سـەردەمانەی خـەڵکی خـەریکی داروبـەرد پەرسـتن بـوون، پەروەردگار ئەم ئاینەی بەدیاری بۆ خەڵکی سەر زەوی نارد، هەتا مرۆڤەکان لە کۆیلایەتی ڕزگار بکـات و بـەرەو پەرسـتنی خـوای گـەورە ئاراسـتەیان بکات.

دانانی دەستوری مەدینـە گـەورەترین وەڵامـە بـۆ هـەموو تاغوتـان و مڵهوڕان و پێیان دەڵێت: نابێت چیدیکە یاساکانی جەنگەڵستان و دارسـتان ببێتە داڕێژەری ژیانی کۆمەڵگا.

دەستوری مەدینە یەکەمین دەستور بـوو لـە ڕێـی یاسـا ئاسمانیەکانـەوە سەرلەنوێ ژیان و ژیاری مرۆڤەکانی سەر زەوی داڕشتەوەو عەدالەتی خوایی چەسپاندو دوبارە مافی بۆ خاوەن ماف گەڕاندەوە.

بەکورتی دانیشتوانی شاری مەدینە پێك هاتبوون لە:

یەکەم: کۆچ کەرەکان

بەو باوەڕدارانە دەوترا کە لەپێناوی پاراستنی بیروباوەڕەکەیان، ماڵ و سەروەت و سامانیان بەجێ هێشت و لەگەڵ پێغەمبەر (ﷺ) کۆچیان کرد بۆ مەدینەو...

دووەم: پشتیوانەکان

بەموسڵمانانی ناو شاری مەدینەو هەردوو هۆزی ئەوس و خەزرەج دەوترێت: پشتیوانەکان، ئەمان بوون لە پەیمانی یەکەم و دووەمی عەقەبەدا هاتن بەدەم بانگەوازی خواییەوەو بوونە پشتیوانی پێغەمبەرو (ﷺ) موسڵمانان و ئاینی ئیسلام و پەیمانیاندا بەوەی ئەمان ئامادەن لە شارەکەیاندا پێشوازی لە موسڵمانانی شاری مەککە بکەن و لە هەمان کاتدا دەبنە پارێزەریان لە دەست هەر جۆرە هێرشێکی چاوەڕوان کراوی بێ باوەڕانی مەککەو..

سێ یەم: دووڕووەکان

بەو دانیشتوانانەی مەدینە دەوترێت کە موسڵمان نەبوون و ئامادە نەبوون بێنە ناو ئاینی خواوەو حەزیان بەهاتنی پێغەمبەر (ﷺ) نەبوو لە

بۆ مەدینەو بەلاّم لەترس و ناچاریدا بە زاریان دەیانگوت ئێمەش موسڵمانین و بەشداری زۆربەی دروشمەکانی ئیسلامیان دەکردو، لە ژێریشەوە خەریکی دەست تێکەڵکردن بوون لەگەڵ دوژمنانی ئیسلامداو ڕقیان لەخواو پێغەمبەرو (ﷺ) موسڵمانان دەبویەوەو..

چوارەم: جولەکەکان

خراپترین و دەرون نەخۆشترین گەلن لە مێژوودا، ڕەگەزی جولەکەکان دەگەڕێتەوە بۆسەر بەنی ئیسرائیل، جولەکە هەر لە سەرەتای مێژووی مرۆڤایەتییەوە بە دڵ پیسی و ئاژاوەو ڕق و کین دەناسرانەوە، جوەکان لە مێژوودا بە کردەوە پیس و چەپەڵەکانیاندا دەناسرێنەوە، ئەمە جگە لەوەی زۆرێك لە پێغەمبەران بەدەستی ئەم گەلە چەپەڵە شەهید کراون، بۆ نموونە:

* ڕەگەزی جولەکە دەگەڕێنەوە بۆ سەر بەنی ئیسرائیل و بریتین لە یوسف و یانزە براکەی، دواتر کەوتنە پیلان گێڕان بۆ شەهید کردنی پێغەمبەر یوسف و ..کاتێکیش لە دەستیان ڕزگاری بوو و پاش ئەوەی لە ولاّتی میسر دەسەلاّتی گرتە دەست و براکانی هێنایە لای خۆیی و دەستیاندایە کارو کاسپی و دواتر بوونە بەندەی دینارو زێڕو زیو، پاشان لەلای خەڵکی میسر خۆیان ڕیسواو سوك کردو سەرئەنجام بوونە ژێر چەپۆك و ئازارو سزایان چەشت.

* لەسەردەمی پێغەمبەر موسادا خوای گەورە دەرووی ڕزگاربونی لێ

کردنەوەو بە لەتبونی دەریاکەو پەڕینەوەیان لە دەستی فیرعەون و سوپاکەی رزگاری کردن و بە بەرچاوی خۆشیانەوە، فیرعەون لەناو ئاوی نیلدا خنکا، پاش بەرێکەوتنیان لە بیابانی سیناوە بەرەو فەلەستین کەوتنە پرتەو بۆڵەو دەیانگوت: بریا هەر لە میسردا بووینایە بەسنەبوو بەردەوام لە پاڵ مەنجەڵی گۆشتدا لێی راکشابوین و...، ئەمە بەشێکی زۆر کەمە لە هەڵوێستی جولەکە.

پاش ئەوەی پێغەمبەر (ﷺ) برایەتی لەنێوان کۆچەرو پشتیواناندا بەست، هاوکات بەرامبەر جولەکانی مەدینە کارێکی یەکجار مەزنی ئەنجامدا، بریتی بوو لە رێز لێگرتنیان و دۆستایەتی و پەیمان لەگەڵ بەستنیان، بۆ ئەوەی بە هەموانەوە ژیانێکی نوێ لە مەدینەدا بەسەر ببەن و پارێزەری شارەکەش بن لە هەر دەست درێژییەکی دەرەوە.

پێغەمبەر (ﷺ) بەلایەوە گرنگ بوو لەگەڵ ناموسڵمانەکانیشدا پەیمان و رێکەوتنی هەبێت و مەبەستی بوو بە هەموو لایەکەوە بەجیاوازی ئاین و بیرکردنەوەوە بەئاشتی لە مەدینەدا بژین و، لە حاڵەتی رووبەڕووبونەوەی دەستدرێژییە دەرەکیەکاندا هەموان بەیەکەوە بەرگری لە شارەکەیان بکەن.

نزیکترینی ئەو ناموسڵمانانەی دراوسێی مەدینە بوون بریتی بوون لە جولەکە، ئەمانە لە دڵەوە زۆر رقیان لە موسڵمانان دەبویەوە، بەڵام بەشێوەی کرداری تائێستا شتێکی ئەوتۆیان لە دژی موسڵمانان ئەنجام نەداوە شیاوی باس کردن بێت، بۆ ئەو مەبەستە پێغەمبەر (ﷺ) ویستی

نیەت پاکی و دەستی ئاشتی خوازی موسڵمانانیان نیشان بدات بەئومێدی ئەوەی دەست لە کارە خراپەکانی مێژووی ڕابردویان هەڵبگرن، ئەوەبوو پەیماننامەیەکی لەگەڵ مۆرکردن لە پەیماننامەکەدا هەموو جۆرە ئازادییەك بۆ جولەکەکان فەراهەم کرابوو.

بەکورتی لێرەدا ئاماژە بەهەندێك لەوبەندانەی پەیماننامەکە دەدەین کە تایبەتن بەجولەکەکانەوە، وەك:

١- جولەکەکانی (بني عوف) ئوممەتێکن لەگەڵ ئیمانداراندا، جولەکە ئاینی خۆیان هەیەو موسڵمانانیش ئاینی خۆیان هەیە، غەیری هۆزی (بني عوف) یش هەمان ماف و ئازادییان هەیە.

٢- هەموان پشتگیری یەکن دژ بە هەرکەسێك بیەوێت دژایەتی پەیماننامەیە بکات.

٣- جولەکە خەرجی خۆیان لەسەر خۆیانەو موسڵمانانیش خەرجییان لەسەر خۆیانە.

٤- جولەکەو موسڵمانەکان دەتوانن لەنێو خۆیاندا ئامۆژگاری و کاری چاکە پەرە پێ بدەن، بێ ئەنجامدانی هیچ جۆرە خراپەیەك.

٥- هەموو کەسێکی ستەم لێکراو پشتیوانی لێ دەکرێت.

٦- جولەکە لەگەڵ موسڵماناندا یەکدەنگ دەبن، چەندە جەنگیان لەگەڵدا بکرێت.

٧- هەرکەسێك سەر بە ئێمە بێت لە جولەکە، ئەوا بەهەموو شێوەیەك

پشتیوانی دەکەین، ستەمیان لێ ناکرێت و کەسیش گەلەکۆمەیان لە دژ ناکات.

٨- هەرچی ڕوودات لەنێو مۆرکەرانی ئەم پەیماننامەیەدا لە شەڕو دەمەقاڵێ، ئەوا کێشەکەیان ڕووبەڕووی پەیامی خوای گەورە دەکرێتەوە.

٩- زەوی ناوشاری مەدینە حەرامە، لە پێناو بەرقەرار کردنی ئەم پەیماننامەیەدا.

١٠- نابێت هیچ قورەیشی و هاوپەیمانێکیان لەناو شاری مەدینە پەنا بدرێن.

١٢- هەموان دەبێت پشتیوانی یەکتری بن، دژ بە ئەوانەی هەڵدەکوتنە سەر شاری مەدینە.

١٣- ئەم پەیماننامەیە بەهیچ جۆرێك چاوپۆشی لە ستەمکارو تاوانبار ناکات.

بەدڵنیاییەوە بەستنی ئەم پەیماننامەیە لەگەڵ جولەکەکاندا، شاری مەدینەی گەورەترو بەهێزترکرد لە بەرامبەر دوژمنانی ئیسلامدا، ئەگەر جولەکە لەژێرەوە پەیوەندییان لەگەڵ قورەیشیەکان و بێباوەڕانی دیکەدا نەبەستایە بۆ هێرش کردنە سەر موسڵمانان، ئەوا هیچ کات نە خاچ پەرەستان و نە هاوبەش پەیداکەرانی مەککەو نە هۆزە عەرەبەکانی دی، جورئەتی ئەوەیان نەدەکرد ئەو هەموو هێرشانە بکەنە سەر یەکەمین پایتەختی ئیسلامی.

بەلاّم بەپێچەوانەوە دلّسافی و میهرەبانی پێغەمبەریان (ﷺ) بەهەلزانی و دەستبەجێ کەوتنە پیلان گێڕان لە دژی موسلّمانان، لەوە بێئاگا بوون ئەم دەست پێشخەریە ئاشتیانەیەی پێغەمبەری خوا (ﷺ) بۆ جولەکەکانی مەدینە لەسەرچاوەی بەهێزی موسلّمانانەوە بووە نەك بەپێچەوانەوە، شیاوی باسە سێ هۆزی جولەکە لەناو مەدینەدا دەژیان ئەوانیش بریتی بوون لە هۆزەکانی (بنو قینقاع، بنو نضیر، بنو قریظة).

جولەکە واز لە خیانەت و فرت و فێڵ ناهێنێت

ئەمەیە پەرۆشی پێغەمبەر (ﷺ) بۆ چەسپاندنی ئاشتی لەگەڵ جولەکەکانی مەدینەدا، سەروەرمان پەرۆشی ئەوە بوو هەتا خەڵکی مەدینە لەسایەی یەکەمین دەوڵەتی ئیسلامیدا بحەوێنەوەو ئومێدەوار بوو جولەکەکان دەست لە مێژووی ڕەشی خۆیان لە دژایەتی کردنی پێغەمبەران و ئاینی خوادا هەڵبگرن، بەڵام بەداخەوە ئەوان بەئاشکراو بەنهێنی کەوتنە دژایەتی کردنی ئیسلام و موسڵمانان و پێشێلکردنی خاڵەکانی ڕێکەوتنەکە، بە ئامانجی لەناوبردنی ئیسلام و موسڵمانان و خودی پێغەمبەری ئازیز (ﷺ).

لێرەدا بەکورتی چەند هەڵوێستێکی جولەکەتان بۆ دەگوازینەوە لە دژایەتی کردنی موسڵماناندا، وەك:

"ابن اسحاق" دەڵێت: "شاس" ی کوڕی "قیس" یەکێك بوو لە جولەکە زۆر بەتەمەن و زۆر داخ لە دڵەکان لە دژی ئیسلام و موسڵمانان و بەردەوام حەسودی بە موسڵمانان دەبرد.

جارێکیان بەلای کۆمەڵە موسڵمانێکی هۆزی "ئەوس" و "خەزرەج" دا تێپەڕی کە بەئاشتی و برایانە دانیشتبون و خەریکی وتووێژ بوون ، دەست بەجێ سەردەمی پێش هاتنی پێغەمبەری (ﷺ) بۆ مەدینە بیرکەوتەوەو کاتێك ئەوان ئەم دوو تیرەیان دەدا بەگژ یەکداو هەزاران کەسیان لەیەکتری

دەکوشت، کاتێك بینی ئەو دوو تیرەی مەدینە لە ئێستاداو لە سایەی ئیسلامدا بونەتە برا، زۆری پێ ناخۆش بوو، لەبەر ئەوە گووتی: ئەوە خێڵی "قیلە"ن لەم شارەدا پێکەوە دانیشتوون؟! ئەگەر بەم شێوەیە برایەتییەکەیان بەردەوام بێت ئێمە هیچ شتێکمان بۆ ناکرێت.

لەو کاتەدا ناوبراو گەنجێکی جولەکەی لەگەڵدا بوو، وتی بڕۆ بۆ لایان و لەگەڵیان دابنیشەو باسی ڕۆژی(بعاث)یان بۆ بکەو بەخوێندنەوەی هەندێك شیعری ئەو کاتە کوشتاری نێوانیان بیر بخەرەوە، گەنجەکەش بەو شێوازەی کرد کە پێی گوترابوو، ئیدی هۆزی "ئەوس" و "خەزرەج" یش کەوتنە قسە وتن بە یەکتری و شانازی بە هۆزی خۆ کردن و..

دواتر بڕیاریاندا بچنە دەرەوەو هەردوولا بە مەبەستی شەڕکردن چەك بهێنن، بەپەلە هەواڵ گەیشتەوە بە پێغەمبەری خواو (ﷺ) ئەویش لەگەڵ کۆچ کردواندا چوو بۆ لایان و فەرمووی: ئەی کۆمەڵی موسڵمانان بۆ خاتری خوا تازە دەچنەوە بۆ سەردەمی نەفامی؟! لە کاتێکدا من هێشتا لەناوتاندام، ئایا دەست دەکەنەوە بە شەڕ لە پاش ئەوەی خوای گەورە ڕێنمونی کردون و بەئاینی ئیسلام ڕێزی لێ گرتن و لە نەفامی ڕزگاری کردن و هەموتانی کرد بەیەك؟ ئیدی خەڵکەکە بۆیان دەرکەوت ئەمە یەکێك بووە لە فێڵەکانی جولەکەو پاشان دەستیان کردەوە ملی یەك و ئاشت بوونەوە .

بەنو قینقاع، لە هاوپەیمانیەوە بۆ پەیمان شکاندن

کاتێك جوەکانی "بنو قینقاع" بینییان خوای گەورە لە جەنگی بەدردا سەرکەوتنێکی گەورەی بەخشییە موسڵمانان و بەهۆیەوە دەسەڵات و شانوشەوکەتیان پەیدا کرد، ئیدی زیاتر ڕقیان لە موسڵمانان دەبوویەوەو پێغەمبەریش (ﷺ) بەردەوام هەستی دەکرد جولەکەکان خاوەن پەیمان نین و بۆ فرسەتێك دەگەڕێن تا خەنجەری خیانەت و بێ پەیمانی لە موسڵمانان بدەن.

لەگەڵ سەرکەوتنی موسڵماناندا لە جەنگی بەدردا، شەڕو ئاژاوەیان لە دژی موسڵمانان زیاتر بو و بەردەوام گاڵتەیان پێدەکردن و تەنانەت بێ شەرمییان گەیشتە ئاستی شەڕفرۆشتن بە ئافرەتە موسڵمانەکان، "بنو قینقاع" نیشتەجێی شاری مەدینە بوون، زۆربەیان زەڕەنگەرو وەستای قاپ و قاچاغ بوون، ئەم هۆزە لە ئازاترین جولەکەکانی مەدینە بوون، خاوەنی حەوسەد کەسی شەڕکەر بوون و، یەکەمین تاقمی پەیمان شکێنی جولەکە بوون، زۆرجار پێغەمبەر (ﷺ) ئامۆژگاری دەکردن و داوای لێ دەکردن دەست لەو کردەوە چەپەڵانەیان هەڵبگرن و ئەوانیش دەیان گوت: محمد شەڕێکی لە قورەیشیەکان بردوەتەوەو لەخۆی بایی بووە.

پێغەمبەری خوا (ﷺ) زۆر پەنای بۆ گفتوگۆ کردن دەبرد لەگەڵ جولەکەکاندا، تا کێشەکان چارەسەر بکرێن و بە ناڕەوا دژایەتی موسڵمانان

نەکەن، بەڵام ئەوان ڕۆژ بە ڕۆژ لوت بەرزترو شەڕەنگێزتر دەبوون.

"ابن اسحاق" دەفەرموویێت: کاتێك پێغەمبەری خوا (ﷺ) لە شەڕی بەدردا بەسەر قوڕەیشیەکاندا سەرکەوت، دوای گەڕانەوەی بۆ مەدینە، جولەکەکانی لە بازاڕی "بنو قینقاع" دا کۆکردنەوەو فەرموی: خێڵی جولەکە ملکەچ بن پێش ئەوەی ڕووداوێکی هاوشێوەی قوڕەیشیەکانتان بەسەردا بێت؟

ئەوان لەوەڵامدا گوتیان: ئەی "محمد" لە خۆت بایی مەبە بەوەی چەند پیاوێکت لە قوڕەیش کوشتووە؟! ئەوان هەرزە بوون و شەڕیان نەدەزانی، ئەگەر شەڕمان لەگەڵدا بکەیت، ئینجا دەردەکەوێت خەڵکی شەڕکەر ئێمەین، تۆ تا ئێستا شەڕت لەگەڵ خەڵکی وەك ئێمەدا نەکردووە، ئەوەبوو پەروەردگار چەند ئایەتێکی ناردە خوارەوەو داوای لە جولەکەکان کرد پەند لە شکستی قوڕەیشییەکان وەربگرن و موژدەی دۆزەخ و شکستی پێدان لە حاڵەتی شەڕکردنیان بەرامبەر موسڵمانان.

بەڵام"بنو قینقاع"عاریان نەگرت و بەردەوام بوون لە دژایەتی کردنی موسڵماناندا، پێغەمبەریش(ﷺ) لەبەرامبەر پەیمان شکێنی ئەواندا ئارامی گرت و پاش ماوەیەك ئیدی بەدەستی خۆیان مەرگیان بۆ خۆیان هەڵبژارد.

ئەمە پاش ئەوە دێت وەك ئیبن هیشام لە"ابی عون"ەوە ڕوداوەکەمان بۆ دەگێڕێتەوەو دەفەرموێت: جارێکیان ئافرەتێکی موسڵمان شمەکی هێنابوو لە بازاڕی"بنو قینقاع" فرۆشتی و لای کابرایەکی زەڕەنگەر

دانیشت و پاشان چەند جولەکەیەك داوایان لێی کرد دەموچاوی دەربخات، ئەویش ڕەتی کردەوە، دواتر زەڕەنگەرەکە لایەکێ کراسی ئافرەتەکەی بەستەوە بەپشتییەوە، بەبێ ئەوەی ژنەکە ئاگای لێ بێت و لەگەڵ هەستانەوەیدا عەورەتی دەرکەوت و جولەکەکانیش کەوتنە گاڵتە کردن پێی؟!

ئافرەتەکە هاواری لێهەستاو پاشان موسڵمانێك جوەکەی کوشت و موسڵمانەکەش بەدەستی جولەکەکانی تر کوژراو کەس و کاری پیاوە موسڵمانەکە هانایان بردە لای پێغەمبەر(ﷺ)، ئیدی لێرەوە شەڕ لەنێوان موسڵمانان و جولەکەکانی "بنو قینقاع" دا دەستی پێ کرد.

سوپای موسڵمانان بەسەرکردایەتی پێغەمبەر (ﷺ) بەرەو "بنو قینقاع" بەڕێکەوت، دواتر لەترسی موسڵمانان، جولەکەکان چونە ناو قەڵاکانیان و بۆ ماوەی پانزە ڕۆژ ئابلۆقە دران، پاشان پێغەمبەری خوا (ﷺ) بە چاوپۆشییەوە فەرمانی دەرکرد بەوەی دەبێت مەدینە چۆڵ بکەن، ئیدی ڕویان کردە ناوچەکانی "أذرعات" ی شام.

"کەعبی کوڕی ئەشرەف"یش ئازاری خواو پێغەمبەرەکەی (ﷺ) دەدات

کەعبی کوڕی ئەشرەف یەکێکە لەو جولەکانەی زۆر ڕقی لەخواو پێغەمبەرەکەی(ﷺ) دەبوویەوە، ناوبراو لەهۆزی (بنو نضیر) بوو، ئەو بەدەوڵەمەندترین و جوانترین و خۆش مەشرەب ترینی عەرەب ناو دەبرا، بەردەوام هیوایەتی بریتی بوو لە ڕابواردن و بۆنی خۆش لەخۆدان و کەیف کردن وەك خۆی دەڵێت: جوانترینی ئافرەتەکانی عەرەب لەلای منە؟!

ئەم پیاوە ناپاکە کاتێك هەواڵی بەدرو سەرکەوتنی موسڵمانانی بیست زۆر نارەحەت بوو، بە زمان و شیعرە پیسەکانی کەوتە جنێودان بە موسڵمانان و ووتی: ئەو قوڕەیشیانەی بەدەستی محمد کوژراون، بەڕاستی پیاو ماقوڵ و سەرکردەی عەرەب بوون، ئەگەر محمد ئەوانی کوشتبێت، ئەوا ژێر زەوی و مردن بۆ ئێمە باشە..

ئیدی لێرەوە دەستیکرد بەهۆنینەوەی شیعرە جنێو ئامێزەکانی بەپێغەمبەرو (ﷺ) باوەڕداران، بەبێ ئەوەی تۆزقاڵێك شەرم لەوە بکات، ئەوان پەیماننامەی ئاشتییان لەگەڵ باوەڕداراندا مۆر کردووە، تەنانەت هەر بەوەشەوە نەوستاو هەستا لەبەر چاوی موسڵمانانەوە سواری وولاخ بوو، بەرەو مەککە کەوتە ڕێی و لەوێ بەدەم هۆنینەوەی شیعرەوەوە دەستی کرد بە گریان شین و شەپۆڕ کردن لە بۆ کوژاوانی هاوبەش پەیدا کەران و هانی دەدان بۆ نوێکردنەوەی ڕق و کینیان لەدژی ئیسلام و موسڵمانان و دەوڵەتە

تاقانەکەی یەکتاپەرەستی.

ئەو بەردەوام داوای ئامادەکاری لێ دەکردن بەئاراستەی هەڵگیرساندنی جەنگی تۆڵە کردنەوە لە موسڵمانان، پاشان ئەم بێ شەرمە بەو حاڵەوەو بەبێ ترس گەڕایەوە بۆ مەدینە، موسڵمانان و پێغەمبەر (ﷺ) دەیانزانی چ شتێك کەعبی بردوەتە مەککە، بەڵام هەر سەبارەت بە سەرەڕۆییەکانی کەعب دانیان بەخۆیاندا گرت، لەبەرامبەردا ئەم ناپاکە لەگەڵ ئەوەی باش دەیزانی سەدان جار پەیمانەکەی لەگەڵ موسڵمانان هەڵوەشاندوەتەوە، بەڵام هەر بەردەوامی دەدایە ناپاکییەکانی بەرامبەر موسڵمانان و خودی پێغەمبەری ئازیز(ﷺ)، تا کار گەیشتە ئەوەی کەوتە جنێودان بەئافرەتانی باوەڕدارو بەو زمانە پیسەی خەریکی ئازاردانیان بوو.

ئارام گری موسڵمانان بەرامبەر کردەوە شەرم ئامێزەکانی کەعب لەسنور دەرچوو! ئیدی پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی: کێ دەتوانێت کەعبی کوڕی ئەشرەف لەناوبەرێت؟ پاڵەوانی ئیسلام و بەرپرسی دەستەی پارێزگاری لە پێغەمبەری خوا (ﷺ) ئەویش (محمد) ی کوڕی (مسلمە) بوو فەرمووی: ئەی پێغەمەری (ﷺ) من ئامادەی جێبەجێ کردنی ئەو کارەم، دواترو بە هاوکاری چەند هاوەڵێکی تر لەڕێی داڕشتنی نەخشەیەکەوە توانییان لە کەعب نزیك بکەونەوەو پاشان ئەم جولەکە ناپاکەیان لە کوڵی پێغەمبەرو (ﷺ) باوەڕداران کردەوە.

هۆزی (بنو نضیر) و هەوڵە شکست خواردوەکەیان بۆ شەهید کردنی پێغەمبەری خوا (ﷺ)

پێشتر بەکورتی باسی داخ لە دڵی ئەم گەلە پیسەمان کرد، لە بەرامبەر ئیسلام و موسڵمانانندا؟ چونکە ئەوان ئومێدەوارابون پێغەمبەری ئاخیر زەمان لەخۆیان بێت، دوای ئەوەی بینییان لەناو عەرەبەکاندا هەڵکەوت، ئیدی ئەو ڕاستییەیان هاتە پێش چاو کە لەمەودوا دەسەڵاتیان بەدەستەوە نامێنێت و بەهۆی ئەو پێغەمبەرەوە (ﷺ) عەرەبەکان دەبنە خاوەنی شکۆ و دەسەڵات، پاش ئەوەی سەدان ساڵ لە زیللەتدا ژیاون و بەدەستی شەڕو ئاژاوەی جولەکەکانەوە گیرۆدە بوو بوون.

پێویستە ئاماژە بەوەش بدەین هیچ کات جولەکە خاوەنی ئەو شەهامەت و پیاوەتییە نەبوون ڕاستەوخۆ بێنە مەیدان و شەڕی موسڵمانان بکەن، بەڵکو بەردەوام پەنایان بۆ ئاژاوەو شەڕی لابەلا بردوەو لەڕێگەی هاندانی ئەم و ئەوەوە، ئاگری ئاژاوەو خوێن ڕشتنیان خۆش کردوە.

جولەکە لەدوای ڕووداوی (بنو قینقاع) و کوشتنی کەعبی کوڕی ئەشرەف زۆر لە موسڵمانان دەترسان و بەتایبەت لە دوای لەکۆڵکردنەوەی ئەم ناپاکەوە، بەتەواوی زراویان چوو بوو، بەڵام کە شەڕی "ئوحود" ڕوویداو بەچاوی خۆیان شکستی موسڵمانانیان بینی، ئیدی ئەم ڕووداوەیان بەفرسەت زانی هەتا پیلانەکانیان چڕ بکەنەوە بۆ دژایەتی کردنی موسڵمانان و، پەیوەندی ژێربەژێریان لەگەڵ دووڕوان و هاوبەش پەیداکەرانی قوڕەیشدا

بەست و کەوتنە کارکردن لە بەرژەوەندی دوژمنانی ئیسلام، گومان لەوەدا نیە ئەوان ئارامگری و دڵسافی موسڵمانانیان بەهەلزانی و هەوڵی شەهیدکردنی پێغەمبەریانداو (ﷺ) ڕوداوەکەش بەم شێوازە بوو:

پێغەمبەر (ﷺ) بە یاوەری چەند هاوەڵێك چون بۆ لای جولەکەکانی (بنو نضیر)، بەمەبەستی پێدانی خوێنبایی ئەو دو پیاوەی خێڵی (کیلاب) کە لەلایەن (عمر) ی کوڕی (امیە) وە بە هەڵە کوژرا بون، ئەمەش دەبوە ئەرك لەسەر جولەکەکان بەپێی بەندەکانی پەیماننامەکە، پاشان جولەکەکان وتیان: باشە (أبوالقاسم) لێرەدا دابنیشە تا کارەکەت بۆ جێ بە جێ دەکەین؟!

پێغەمبەری خوا (ﷺ) لەپاڵ دیوارێکی ماڵە جولەکەیەکدا دانیشت، چاوەڕێی جولەکەکانی دەکرد تا لەسەر وادەی خۆیان پارەکە بهێنن، هەریەکە لە ئیمامی ئەبوبەکرو ئیمامی عومەرو ئیمام عەلی و چەند هاوەڵێکی دیکەی لەگەڵ دانیشتبوون، پاشان جولەکەکان دەستیان کرد بەسرتە سرت و بڕیاریاندا بەردێکی گەورە بەسەر سەری پێغەمبەردا (ﷺ) بەربدەنەوەو شەهیدی بکەن!

هەرچەندە (سلام)ی کوڕی (مشکم) جولەکە بو و لە مەترسی و ناپاکی کارەکەیان ئاگاداری کردنەوەو پێی ڕاگەیاندن: ئەمەی ئێوە دەیکەن پەیمان شکێنییە لەنێوان ئێمەو موسڵماناناداو پێی ڕاگەیاندن کارەکەتان سەر ناگرێت، خوای پەروەردگار پێغەمبەر(ﷺ) لە کارە چەپەڵەکەتان ئاگادار

دەکاتەوە، بەڵام بەگوێیان نەکردو لەسەر خیانەتەکەیان پێداگرییان کرد.

ڕاستەوخۆ جبریل هاتە خزمەتی پێغەمبەرو (ﷺ) پیلانی جولەکەکانی پێ ڕاگەیاند، بەخێرایی پێغەمبەر (ﷺ) ئەو شوێنەی بەرەو مەدینە بەجێ هێشت و هاوەڵانیش بەدوایدا ڕۆیشتن و وتیان: ئەی پێغەمبەر(ﷺ) بۆچی هەستایت، ئەویش پیلانی جولەکەکانی بۆ باس کردن، پاشان (محمد) ی کوڕی (مسلمە) بەنوێنەرایەتی پێغەمبەری خوا (ﷺ) چوە لای جولەکەکان و مۆڵەتی "دە" ڕۆژی پێدان هەتا مەدینە جێ بهێڵن، بەپێچەوانەوە ئەگەر لەو ماوەدا مەدینە چوڵ نەکەن، ئەوا هەمویان دەبێت بکوژرێن.

جولەکەکان بەناچاری دەستیانکرد بەخۆ کۆکردنەوە بۆ چۆڵکردنی شاری مەدینە، بەڵام لەژێرەوەو بەنهێنی سەرۆکی دووڕووان پەیوەندی پێوە کردن و داوای مانەوەو دەرنەچون و بەرگری کردنی لێ کردن و بەڵێنی پێدان و گوتی دوو هەزار سەرباز دەنێرمە ناو قەڵاکانتان تا بەرگریتان لێ بکەن و ناوبراو پێشی وتن: ئەگەر ئێوە دوچاری شەڕو ماڵ وێرانی ببن بەدەستی موسڵمانان، ئەوا هاوپەیمانەکانیشتان لە (قریظة) و (غطفان) بێ دەنگ دانانیشن.

سەرئەنجام ووتەکانی سەرۆکی دووڕوان، جولەکەکانی (بنو نضیر)ی دوچاری لوتبەرزی کردو بڕیاری مانەوەو بەرگرییان هەڵبژاردو بێمنەتی خۆشیان بەرامبەر موسڵمانان ڕاگەیاند؟! بێگومان سوپای موسڵمانان حەزی بەشەڕو بارگژی نەدەکرد، بەتایبەتی هێشتا جەستەی موسڵمانان سارێژ نەبوو بوو، لەدەرئەنجامی خوێنی بەناحەق ڕژاویان لە کارەساتی بیری

(معونە) دا حەفتا هاوەڵی سنگ پڕ لە قورئـان، بـەناوی بانگـەوازکردن بـۆ ئاینی ئیسلام و پاش دوورخستنەوەیان لە مەدینـە بەنامەردانـە شـەهیدیان کردن.

بۆ جەنگی جولەکەکانی (بنو نضیر) سوپای موسـڵمانان بەسـەرکردایەتی پێغەمبەری (ﷺ) بەرەو ناوچەکە بەڕێکـەوت، جولەکـەکانیش بـەرەو نـاو قەلاکانیان پاشەکشەیان کردو دەستیانکرد بە بەرد گرتنە موسڵمانان، پـاش ئابلۆقـەدانێکی "٦ — ١٥" ڕۆژی و، دوای ئـەوەی بۆیـان دەرکـەوت هـیچ کەس بە سەرۆکی دوو ڕووەکانیشەوە نەهات بەدەنگیانەوە، ئیدی بەناچـاری بڕیاری چۆڵکردنی ناوچەکەیاندا.

لە بەرامبەردا پێغەمبەر(ﷺ) ڕەزامەندی دەربڕی کەلوپەلی پێویـستی خۆیان لە وڵاخەکانیان بار بکەن و بارگەو بنەیان بگوازنەوە بـۆ ناوچـەکانی دەرەوەی سـنوری موسـڵمانان بەمـەرجی نـەبردنی چـەك وپێداویـستییە سەربازیەکانیان و بەجێهێشتنیان بۆ سوپای موسڵمانان.

(بنو قريظه) ش چووە پاڵ ئەحزاب

بەئاوڕدانەوەمان بۆ لاپەڕەکانی مێژوو ئەو ڕاستییەمان بۆ دەردەکەوێت بەردەوام کاری سەرەکی جولەکە خیانەت و کاولکاری و ئاژاوەنانەوە بووە، بەهۆی ئەم هەڵوێستانەشیانەوە بەردەوام بەشیان زیللەت و ئاوارەیی و سەرگەردانی بووە.

بۆ ئەو مەبەستەو بەئامانجی ئاژاوەگێڕی و کردنەوەی بەرەیەکی بەرفراوانتری جەنگ لەدژی موسڵمانان، بیست کەس لە سەرکردەکانی جولەکەو پیاوانی (بنو نضير)ی لە وڵات دەرکراو، بەرەو شاری مەککە کەوتنە ڕێ، سەرئەنجام قوڕەیشیان ئاڕاستەکرد بۆ دوبارە هەڵگیرساندنەوەی جەنگی دژە موسڵمانان..

قوڕەیش خوازیاری دەرفەتێکی ئەوتۆ بوون، تا ناوبانگی ونبووی خۆیان بکڕنەوە، دواتر چونە لای هۆزی (غطفان) و هەمان پیلانیان بەوان گەیاندو ئەوانیشیان فریودا، پاشان بەناو هەموو هۆزە عەرەبەکانی ناوچەکەدا گەڕان و هاوپەیمانی زۆریان بۆ ئەو مەبەستە دروست کرد، بەم شێوازە سەرکردەکانی جولەکە سەرکەوتن لەکۆکردنەوەو جۆشدانی بێباوەڕان بەئاڕاستەی کوژاندنەوەی ئاینی یەکتاپەرستی.

هۆزەکان لەکاتی دیاری کراوی خۆیانداو بە "دە" هەزار سەربازەوە بەرەو مەدینە بەڕێکەوتن و دواتر گەمارۆی شارەکەیاندا، بێگومان پێش جولە پێکردنی سوپاکان، پێغەمبەر (ﷺ) ئاگاداری جم و جوڵ و بەرنامەو

مەرامەکانیان بوو، لەبەرئەوە بەردەوام لەگەڵ ئەنجومەنی شوراو ڕاپرسی هاوەڵاندا تاووتوێی بارودۆخەکەیان دەکردو، سەرئەنجام باشترین نەخشە بۆ ڕووبەڕووبونەوەی دوژمنان نەخشەی سەلمانی فارسی بوو، ناوبراو پێشنیاری هەڵکەندنی خەندەقی کرد لە باکوری شاری مەدینەدا.

دەستبەجێ بەرنامەی هەڵکەندنی خەندەق دانرا بەشێوەیەك دەبوو هەر "دە" پیاو چل گەز خەندەق هەڵبکەنن، موسڵمانان بەخێرایی کەوتنە هەڵکەندنی خەندەقەکەو پێغەمبەریش (ﷺ) لە پڕۆسەکەدا وەك ئەوان بەشداری دەکردو تا لەو ساتانەدا هاوەڵان بەسکی برسی خەریکی خەندەق هەڵکەندن بوون، تا لەو ساتە ناسکەدا لەناکاو پێغەمبەری خوا (ﷺ) موژدەی سەرکەوتن و تێپەڕاندنی ئەم قەیرانەو لەناوبردنی هەردوو دەوڵەتی فارس و ڕۆمی لەسەر دەستی موسڵمانان ڕاگەیاند..؟!

پێش گەیشتنی سوپا بۆ شاری مەدینە، خەندەقەکە تەواوکرا، کاتێك سوپای هاوبەش پەیداکەران چاویان بەخەندەقەکە کەوت، جگە لە گەمارۆدانی شار هیچ چارەسەرێکی تریان دەستنەکەوت، هاوبەش پەیداکەران زۆر هەوڵیاندا ڕێگەیەك بدۆزنەوە بۆ دزەکردنە ناو شاری مەدینەوە بەلاّم بێ سود بوو، لەبەرئەوە موسڵمانە تیرهاوێژەکان لەدوری خەندەقەکەدا دامەزرا بوون و هەرکەسێ هەوڵی پەڕینەوەی بدابایە، دەستبەجێ تیربارانیان دەکردو، چەندین جار ئەم ڕێگەیان تاقی کردەوە بەلاّم سەرکەوتوو نەبوون.

لەبەرئەوە بەدوای چارەسەرێکی دیکەدا دەگەڕان، وەك پێشتر ئاماژەمان پێدا، یەك لە بەندە گرنگەکانی نێوان پێغەمبەری خواو (ﷺ) جولەکەکان بریتی بوو لە بەیەکەوە بەرگری کردن لە مەدینە لە حاڵەتی هێرشی دوژمناندا، لێرەوە ئیدی تاوانباری هۆزی (بنو نضير) کە "حیی" کوڕی "أخطف" بوو، چوو بۆ ناو ماڵەکانی (بنو قريظة)، بەمەبەستی هەوڵدان بۆ پەشیمان کردنەوەی (كعب) ی کوڕی (أسد القرظي) تا لە قوڵی ئەوانەوە هێرش بکەنە سەر موسڵمانان، جێی وەبیر هێنانەوەیە (كعب)ی کوڕی (أسد القرظي) ئیمزاکەری پەیماننامەکەو هاوکات سەرۆکی جولەکەکانی (بنو قريظة) بوو، بەڵێنی دابوو بە پێغەمبەر (ﷺ) لەکاتی دروستبونی مەترسی لەسەر مەدینە ئەویش ببێتە پارێزەری شارەکە شان بەشانی موسڵمانان.

بێگومان ئەم پیاوە کەسێکی خراپ نەبوو، سەرەتا زۆر بەتوندی دژی پێشنیارەکەی (حیی) کوڕی (أخطف) وەستایەوەو بە خیانەتی دەزانی پەیماننامەکە لەگەڵ موسڵمانان هەڵبوەشێنێتەوە، لە کاتێکدا موسڵمانەکان کەمترین پێشلکارییان دژی بەندەکانی پەیماننامەکە نەکردووە، بەڵام ئەم ناپاکە هەر وازی نەهێناو لەکوڵی نەبویەوەو پاش ئەوەش چەندین جار دەرگاکەی بەسەردا داخستەوەو ڕۆیشتە ماڵەوە، سەرئەنجام (كعب) ڕازی بوو بەهەڵوەشاندنەوەی پەیمانەکە، بەمەرجی ئەوەی ئەگەر قوڕەیش و هۆزەکان بەبێ زیان گەیاندن بە موسڵمانان لەشەڕەکەدا شکستیان هێنا، (حیی) یش لەگەڵ (كعب) دا بچێتە ناو قەڵاکانی (بنو قريظة) وە، بۆ ئەوەی وەك یەك

زیانیان بەر بکەوێت؟! ئیدی لێرەوە (بنو قریظة)ش چوونە ڕیزی هاوبەش پەیداکەرانەوەو بەکردەوەش چەندین کاری سەربازییان لە دژی موسڵمانان لەو بارودۆخە پڕ لە مەترسیەدا ئەنجامدا.

کاتێك ئەم هەواڵە بە پێغەمبەرو (ﷺ) موسڵمانان گەیشت، پێغەمبەری خوا (ﷺ) بۆ دڵنیابون لەو هەواڵە وەفدێکی دوو کەسی ڕەوانەی لای جولەکەکان کردو ئەوانیش بەدەم قسەوتنەوە ڕایانگەیاند هیچ پەیمانێك لەنێوان ئێمەو ئێوەدا نیە!.

بە ڕاستی ساتەوەختێکی زۆر ترسناك بوو بۆ موسڵمانان و، قورئان زۆر بەجوانی ئەو ساتە پڕ لە مەئاساتەی موسڵمانان دەخاتە ڕوو وەك دەفەرموێت: ﴿ إِذْ جَآءُوكُم مِّن فَوْقِكُمْ وَمِنْ أَسْفَلَ مِنكُمْ وَإِذْ زَاغَتِ ٱلْأَبْصَٰرُ وَبَلَغَتِ ٱلْقُلُوبُ ٱلْحَنَاجِرَ وَتَظُنُّونَ بِٱللَّهِ ٱلظُّنُونَا۠ ﴿١٠﴾ هُنَالِكَ ٱبْتُلِىَ ٱلْمُؤْمِنُونَ وَزُلْزِلُوا۟ زِلْزَالًا شَدِيدًا ﴿١١﴾ ﴾[1].

تەنانەت هاوەڵان دەفەرموون: کاتێك بەتەواوەتی پێغەمبەر (ﷺ) پەیمانشکێنی جولەکەکانی پێ گەیشت، لە ترسناکی دۆخەکەدا پۆشاکەکەی دا بەسەر خۆیداو بۆ ماوەیەك ڕاکشا؟! پاشان هەستایەوەو فەرمووی (الله أكبر) و موژدەی سەرکەوتنی بەموسڵمانان ڕاگەیاند؟

دواتر خوای گەورە ڕێنمونی دۆستێکی قورەیش و جولەکەکانی کرد،

---

[1]– الاحزاب:١١،١٠.

ئەویش (نعیم) ی کوڕی (مسعود) بوو، بەنهێنی هاتە خزمەتی پێغەمبەری خواو(ﷺ) بەحەزی خۆیی و لەسەر ڕاسپاردەی پێغەمبەر (ﷺ)، کەوتە نێوانیانەوەو سەرئەنجام بەچەند نەخشەیەکی ژیرانە، ڕێکەوتنی نێوان جولەکەو ئەحزابی لەباربرد.

بەو شێوەیە پەروەردگار نزای پێغەمبەرو(ﷺ) موسڵمانانی گیرا کردو پاش پەرت کردنی سوپای دوژمنان، خوای گەورە لە شەوێکی تاریکدا زریانێکی توندو ساردو باراناوی بۆ ناردن و ڕەشماڵ و خێمەکانیان با بردی، بەتەواوی سەرماو زریان شپرزەی کردن و بەسەری شۆڕو پەرتەوازەییەوە مەدینەیان بەجێ هێشت و سەرئەنجام خوای گەورە موسڵمانانی لەو جەنگەشدا سەرخست؟!

دوای پەرتەوازە بونی سوپای هاوبەش پەیدا کەران و جێهێشتنی مەدینە، پێغەمبەریش (ﷺ) هاتەوە ناو شارو لەو ساتە وەختەدا (جبریل) هاتە خزمەتی فەرمووی: ئەی پێغەمبەر (ﷺ) ئەوە چەکەکەت داناوە، خۆ هێشتا فریشتەکان چەکیان دانەناوەو من نوێنەری ئەوانم هاتومەتە لات، هەتا هەر ئێستا بەخۆت و سەربازانی ئیسلامەوە بەرەو (بنو قریظة) بکەونە ڕێ، منیش لەپێشتەوە دەڕۆم و ترس و بیم دەخەمە دڵیانەوە؟!

پێغەمبەری خۆشەویست (ﷺ) بڕیاریدا نوێژی عەسر ببەنە ناوچەی (بنو قریظة) و دوای چەند ڕۆژێك لە گەمارۆدانیان، ناچار بڕیاری خۆبەدەستەوەدانیانداو سزاکەشیان سەربڕینی پیاوەکان و بەخشینی ژن و

منداڵەکانیان بوو.

هاوکات لەگەڵ دەرکردنی جولەکەکان لە مەدینە، هەندێکیان ڕوویان لە شام کردو لەوێ نیشتەجێ بوون، بەشێکیشیان ڕوویان لە ناوچەکانی خەیبەر کرد.

خەیبەر شارێکی گەورەی پڕ لە قەڵابوو، دانیشتوانی بەکاری کشتوکاڵی و باخدارییەوە خەریك بوون، (٦٠-٨٠) میل لەشاری مەدینەوە دوورە، دەمێك بوو پێغەمبەری خواو (ﷺ) موسڵمانان هەستیان بەوە کردبوو خەیبەر بووەتە جێگەی نەخشەو پیلانی جولەکە بۆ دژایەتی کردنی دەوڵەتی ئیسلامی، ئەمە جگە لەوەی هەستابوون بە پەنادانی پاشماوەکانی (بنو نضیر) و (بنو قینقاع)، هەمان کات دانیشتوانی ئەم شارە لە جولەکەو خێڵەکانی نەجد پێکهاتبوون، بێریشمان نەچێت هەر جولەکەی خەیبەر بوون هەموو ئەحزابیان لە دژی موسڵمانەکان کۆکردەوەو هانی (بنو قریظة) شیاندا بۆ پەیمان شکێنی.

خۆشەویست (ﷺ) دەیویست خۆی یەکلا بکاتەوە بۆ بەرقەرار کردنی ئاشتی لە ناوچەکەدا، هەتا دانیشتوانەکەی پاش هەموو ئەو شەڕانە ماوەیەك پشوو بدەن و دەستکراوەتریش بێت بۆ گەیاندنی پەیامی خوایی بە ناوچەکانی دیکە، دڵنیاش بوو لەوەی ئەگەر گورزێکی ئاسنینیان لێ نەوەشێندرێت، ئەمانە بەردەوام دەبن لە پیلانەکانیان.

گومان لەوە نیە ڕزگاربونی موسڵمانان لە شەڕی ئەحزاب و مۆر کردنی

سوڵحی حودەیبییــە دەرفــەتێكی بــاش بــوو تــا ئــەم ئاژاوەچـییانەی دەوری مەدینە تەمیّ بكرێن، پێغەمبــەر (ﷺ) دەمێــك بــوو نیــازی لــەناوبردنی جولەكەكانی خەیبەری هــەبوو، بــەڵام ســەرەتا مەبەســتی بــوو یەكــەمینی دوژمنەكانی كە قورەیش بوون بخات بەلایەكدا، بێ گومانیش ئیمزا كردنــی سوڵحی حودەیبیە لاوازی قورەیشیەكانی بەئاشكرا دەرخــست و گــەورەترین شكستی سیاسی بوو كە بەهۆیەوە قورەیشیەكان دوچاری شكستی یەكجاری بونەوە.

ئیدی دوای ئەو ڕێكەوتنــە پێغەمبــەرو (ﷺ) موســڵمانان بەفرســەتیان زانی و بۆ ئەو مەبەستەو لە موحەڕەمی ساڵی حەوتی كۆچیدا ســوپا بــەرەو ناوچەكانی خەیبەر بەڕێكــەوت، پــاش گەیــشتنی ســوپای ئیــسلامی و لــە بەرەبەیانێكدا خەڵكی بە پاچ و بێڵەكانیانەوە بەرەو مەزراكانیان دەڕۆیــشتن، سوپای ئیسلامی دای بەسەریانداو ماوەی چەندین ڕۆژ ئابڵوقەدران و، پــاش ئــازادكردنی قــەڵا ســەرەكیەكان، ئیــدی خۆیــان داوای گفتوگۆیــان لەگــەڵ موســڵماناندا كــردو لەســەر ئــەوە ڕێــك كــەوتن ژن و منــداڵ و هەنــدێك پێداویستی لەگەڵ خۆیاندا ببەن و ناوچەكە بۆ موسڵمانان چۆڵ بكەن.

پیلانێکی شکست خواردو بۆ شەهید کردنی پێغەمبەر (ﷺ)

پێغەمبەر(ﷺ) لە خەیبەر بۆ ماوەیەك مایەوە، زەینەبی کچی حارس، خێزانی (سلام) ی کوڕی (مشکم) بوو، مەڕێکی سورەوە کراوی بەدیاری هێنا بۆ پێغەمبەری خوا(ﷺ)، پێشتر ئەم ئافرەتە پرسیاری کردبوو سەبارەت بەوەی پێغەمبەر(ﷺ) حەزی لە چ جۆرە گۆشتێکە، بۆی دەرکەوتبوو خۆشەویست (ﷺ) حەزی لە ڕانی مەڕە، ئیدی ژەهرێکی زۆری پێوە کردبوو، ئەمە جگە لەوەی بەشەکانی تریشی ژەهراوی کردبوو، کاتێك مەڕەکە هێنرایە بەردەم پێغەمبەری خوا (ﷺ)، سەرەتا دەستی بۆ ڕانەکە برد پارچەیەك گۆشتی خستە دەمی و بۆی قوت نەدراو تفی کردەوەو فەرموی: ئەم پارچە گۆشتە هەواڵی ژەهراوی بونی خۆی پێدام؟!

زەینەب بانگ کراو دانی نا بەتاوانەکەیدا، کاتێك هۆکاری ئەنجامدانی کارەکەیان لێ پرسی، ژنەکە گوتی: لەدڵی خۆمدا وتم: ئەگەر ئەم پیاوە پادشایەکی دونیایی بێت لێی ڕزگار دەبین و، ئەگەریش پێغەمبەری خوا (ﷺ) بێت ئەوا ڕزگاری دەبێت و سەبارەت بەو کارەی من ئاگادار دەکرێتەوە؟!

ئیدی پێغەمبەری خوا (ﷺ) لێی خۆش بوو، هەندێك گێڕانەوەش دەڵێن، لەو کاتەدا (بشر)ی کوڕی (براء) لەگەڵ پێغەمبەردا (ﷺ) بووەو، پێش پێغەمبەری خوا (ﷺ) پارچە گۆشتێکی خواردوەو شەهید بووەو پێغەمبەریش (ﷺ) ئافرەتەکەی لە بەرامبەردا کوشتوەتەوە، زانایان

• سەبارەت بە لێخۆش بوون یاخود کوشتنەوەی ژنەکە لەسەر ئەوە یەکدەنگن، پێغەمبەر (ﷺ) یەکەمجار چاوپۆشی لێکردووە، بەلاّم کە (بشر) وەفاتی کردوە لە تۆڵەیدا کوژراوەتەوە.

کەمینەکان و ڕۆڵیان لە کەوتنی دەوڵەتی (ئەندەلووس)ـدا

لە کاتێکدا ئەندەلوس لەلایەن موسڵمانانەوە فەتح کرا، خەڵکەکەی لە مەسیحی و کەمینەی جولەکە پێکهاتبوون، موسڵمانەکان زیاتر لە هەشت سەدە بەباشترین شێوە حوکمی وولاّتی ئەندەلوسیان کردووە.

بێگومان هیچ کاتێك موسڵمانان وەکو داگیرکەرو چەوسێنەر هەڵسوکەوتیان لەگەڵ دانیشتووانی ئەندەلوسدا نەکردووە، بە پێچەوانەوە بەردەوام سوپای ئیسلامی پارێزەری سەروماڵ و سەروەت و سامانیان بووە، هیچ کات زۆریان لێ نەکراوە خۆیان گوتەنی بۆ ئەوەی واز لە ئاینی باب و باپیرانیان بهێنن، بەپێچەوانەوە زۆرترین ئازادی و سەربەستییان پێدراوە لە ڕووی بیروباوەڕەوە، ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ فراوانی ئازادی بیروڕا لە ئیسلامدا، ئەندەلوس ئەوکاتە دەکەوتە ڕۆژئاوای دەوڵەتی ئیسلامییەوە.

مێژونووسان حوکمڕانی موسڵمانان بۆ ئەندەلوس بە زێڕینترین سەردەم دادەنێن لە مێژووی ئەو ناوچەیەدا، جێی ئاماژەیە لە هەموو بوارەکانی ژیاندا، دەوڵەتی ئیسلامی خۆش گوزەرانی بۆ دانیشتوانی ئەندەلوس بەبێ جیاوازی کردن لەنێوان موسڵمانان و کەمینە مەسیحییەکاندا فەراهەم

کردبوو، ئەمە جگە لەوەی بە هەوڵ و کۆششی دەوڵەتی ئیسلامی، ئەندەلوس هەنگاوی گەورەینا بەرەو پێشکەوتن، بەئەندازەیەك شاری (قرطبة) ی پایتەختی ئەندەلوس لە پێشکەوتن و گەشەو بەرەو پێشچونیدا لە ڕووی بیناسازیەوە بەراورد دەکرا بەشاری (قسطنطينية) ی پایتەختی دەوڵەتی بیزەنتی.

تا ئێستاش پاشماوەی ئەو پێشکەوتنە ماوە کە موسڵمانان ئەنجامیاندا بەئاراستەی بەرەو پێش بردنی ئەو وڵاتە لە هەموو ڕووەکانەوە، ئەوە مزگەوتی (ئەمەوی) یە لە شاری (قرطبة)، تا ئێستاش بەگرنگترین و گەورەترین مزگەوت دێتە ئەژمار لەسەر ئاستی جیهانیدا.

بە نەرمو نیانی هەڵسوکەوت کردنی سوپای ئیسلامی لەگەڵ خەڵکی ئەندەلوسدا هۆکاری سەرەکی بوو بۆ موسڵمان بوونی زۆربەی دانیشتووانەکەی، بەبێ ئەوەی کەسێك زۆری لێکرابێت تا ئاینی خۆی بگۆڕێت و بەزۆر موسڵمان بکرێت..! ئیدی بەهۆی ڕەوشت جوانی سوپای ئیسلامییەوە لەگەڵ دانیشتوانی ئەندەلوسدا، زۆربەی خەڵکەکەی موسڵمانبوونی خۆیان ڕاگەیاندو بەم هۆیەشەوە مەسیحییەکان بوونە کەمینە لە وڵاتداو، هاوکات و لەگەڵ بەکەمینە بوونی مەسیحییەکاندا، بەڵام لەژێر ئاڵای ئیسلامدا زۆر بەخۆشی و دڵنیاییەوە ژیانیان دەبردە سەر، کەرامەت و سەروەت و سامانیشیان لەژێر سێبەری حکومەتی ئیسلامیدا پارێزراو بوو.

هەروەك لە ناوچەو کۆمەڵگا گەورەکانی ئەندەلوسداو بەتایبەت لە ناوچەکانی (قرطبة، اشبيلية، طليطلة، بلنسية، سرقسطة..) دا کەمینەی مەسیحی نیشتەجێ بوون و لەلایەن خەلیفەی موسڵمانانەوە زۆر ڕێزیان لێ دەگیراو هەروەك زۆرێکیان لە کۆشك و شوێنە گرنگەکاندا بەرپرسیاریەتیان وەرگرتبوو، ئەم پێچەوانەیە پێویست ناکات بخرێتە بەر ڕۆشنایی بیرو باوەڕی (الولاء والبراء) لەنێوان موسڵماناندا، هەروەك ئەمە ڕێگر نیە لە گرتنی هاوڕێ لە نێوان غەیری موسڵماناندا.

هێشتا دەوڵەت و خیلافەتی ئەمەوی لە ئەندەلوسدا شکستی نەهێنابوو، بەربەرو سەقالیبەکان دەستیان کرد بەبڵاوکردنەوەی ترس و تۆقاندن و زۆرداری، چەندین دەوڵەتی تەوائیفی شوم لە دژی ئیسلام و موسڵمانان سەریان هەڵدا، لێرەوە ئیدی گۆڕانکاری دروست بوو سەبارەت بە ژیان و بارودۆخی کەمینەکان، بەشێوەیەك سودیان وەرگرت لە ئازادییەکی ڕەها، بەرپرس و پاشای هۆزەکان گرنگی زۆریان بە کەمینەکان دا، هەروەك هەوڵی زۆریاندا بۆ دڵنیاکردنەوەی کەمینەکان و پارێزگاری کردن لێیان و بەدەست هێنانی ڕەزامەندی کەمینەکان.

پاشاکانی(قرطبة، اشبيلية، سرقسطة) لە پێشبڕکێدا بوون بەمەبەستی بەدەست هێنانی ڕەزامەندی کەمینەکان، هەروەك سیاسەتی ڕازی کردنی کەمینەکان زۆر ڕون و ئاشکرایە، لەبەرئەوەی ئیسپانیای مەسیحی لەو سەردەمەدا توانی سەرکەوتن بەدەست بهێنێت لە ئەندەلوسداو بەتایبەت لەو

ناوچانەی موسڵمانەکان تیایدا باڵادەست بوون، هەروەك چەند هێرشێك لەلایەن ئیسپانیەکانەوەو بە سەرکردایەتی (ألفونسو) ی شەشەم کرایە سەر موسڵمانەکان بەناوی شەڕی (أسترداد)، ناوبراو پاش داگیر کردنی (طليطلة)، گومانی وەهابوو دەتوانێت بەئاسانترین شێوە سەرکەوتن بەدەست بهێنێت لە داگیر کردنی (سرقسطة) شدا، بەڵام بەپشتیوانی خوای گەورە (ألفونسو) لەناوچەی زەلاقەدا دوچاری شکست بوویەوەو نەیتوانی (سرقسطة) داگیر بکات.

بەردەوام سەرۆك هۆزەکان ترسیان لەو کەمینانە هەبو و بەسەرچاوەی ئاژاوەو مەترسییان دەزانین بۆ دەسەلاتیان،"بنو عیباد" پاشای (قرطبة) بوو، زۆرترین لێبوردنی دەنواند لەبەرانبەر کەمینەکاندا، پادشاکانی تر وەك "عبداللەی کوڕی بەلقین"، لەلایەن مەسیحییەکانەوە پشتگیری دەکرا، بەهەمان شێوە لەلایەن سوارچاکەکانی مەسیحییەوە پشتگیری دەکرا، هەروەك ئەم پادشایە ئامۆژگاری دەکراو بە هەموو شێوازێك یارمەتی ئەدرا لە جەنگەکانیدا لە دژی موسڵمانان.

هەروەها "ئیبن هود" لە باکوری ڕۆژهەلاتی ئەندەلوسدا بوو، ناوبراو لەناو پادشای هۆزەکاندا زۆرترین چاوپۆشی بەرامبەر کەمینەکان هەبوو، پشتی بە هاوپەیمانیەتی مەسیحییەکان دەبەست لە هەموو پیلانێکیدا دژی موسڵمانان.

پێویستە بزانین (کیمبیادور) پاڵەوانێکی فارسی مەسیحی بوو، بوو

بەگەورەترین کارەسات بۆ دەوڵەتی ئیسلامی لە ئەندەلوسداو ڕۆڵێکی گەورەی هەبوو لە داگیر کردنی (بلنسیە) داو ناوبراو ناکۆکی نێوان کاربەدەستی شارەکە و (مرابط)ەکانی بەهەلزانی بۆ داگیر کردنی شارەکەو، سەرئەنجام پاش گەمارۆدانێکی بیست مانگی توانی لە "١٥- حوزەیرانی ١٠٩٤" ی زاینی بچێتە ناو (بلنسیة) وە، لەو ساتەوە (بلنسیة) لەژێر دەستی (کیمبیادور) دا مایەوە تا ئەو کاتەی لە ساڵی "١٠٩٩" ی زاینی کۆچی دوایی کرد، پاشان هاوسەرەکەی (شیمان الصمود) کەوتە بەرگری کردن بە ئاراستەی وەستاندنی هێرشی (مرابط) بۆ سەرشاری (بلنسیة) و سەرئەنجام لە حوزەیرانی ساڵی "١١٠٢" ی زاینیدا (مرابط) ەکان چوونە ناو شاری (بلنسیة) وە.

(کیمبیادور) بەردەوام هاوکارو هاوپەیمانی (ألفونسو) ی شەشەم بووە لە لێدانی موسڵمانان و هێرشکردنە سەر ناوچەکانی ئەندەلوس، پێویستە ئاماژە بەوە بکەین هەتا ئێستاش (کیمبیادور) لەنێو پاڵەوانەکانی ئیسپانیادا بە گەورەترین پاڵەوان دێتە ئەژمار.

بەڵێ کەمینەکان لەژێر سایەی دەوڵەتی موسڵماناندا لە ئەندەلوس لە خۆشترین ساتەکانی ژیانیاندا بوون، هەمیشە لەخۆشگوزەرانیدا بوون و بەردەوام دەوڵەتی ئیسلامی پارێزەری مافەکانیان بووە، لەبەرامبەر خزمەت و چاکەکانی دەوڵەت بۆ کەمینەکانی ئەندەلوس، بە هەموو پێوەرێك دەبوو ئەو کەمینانە خۆشەویستی و پشتگیری خۆیان بۆ کۆمەڵگاو دەوڵەتە

ئیسلامییەكەی دەربڕن! ئەوان بەرامبەر ئەم هەموو چاكەو سنگ فراوانیەی دەوڵەتی ئیسلامی دەبوو پاڵپشتی دەوڵەتی ئیسلامی بونایە، بەلاّم مەخابن نمەك حەرام و سپڵەو بێ وەفا دەرچوون و سەرئەنجام كەوتنە نانەوەی ئاژاوەو نەخشەو پیلان و ژەهر ڕشتن لە دژی دەوڵەتی موسڵمانان لە ئەندەلوسدا !!.

بە دڵنیاییەوە لەم پیلانانەدا مەسیحییەكان هاوكارێكی سەرەكی كەمینەكان بوون، هەروەك پادشای هۆزەكانیش هاوكارییان كردون، بەداخەوە هیچ كات كەمینەكان بەو ڕۆحیەتەوە هەڵس و كەوتیان نەكردووە كە ئەوان بەشێكن لە كۆمەڵگای ئیسلامی ئەندەلوس و ئەوەیان لەبەر چاو نەگرتووە بەردەوام ئەو دەوڵەتە قوربانی داوەو خوێنی سەربازە موسڵمانەكان ڕژاوە لەپێناو پاراستنی سەرو ماڵی كەمینەكاندا.

هیچ كات ئەمانە پشتیوانی خۆیان بۆ دەوڵەت دەرنەبڕیوەو، بەپێچەوانەوە بەردەوام چاویان لەوە بووە چ كاتێك دەرفەتیان بۆ بڕەخسێت تا خەنجەری بێ وەفایی و خیانەت لە دەوڵەتی ئیسلامی بدەن، هەروەكو لە پیلانەكانیاندا لەلایەن پادشاكانی ئیسپانیای مەسیحییەوە بەردەوام هاوكاری كراون بۆ ڕووخاندنی دەوڵەتی ئیسلامی، دەربارەی ئەمە گەلێك نمونەمان لەبەردەستدان كە دەیسەلمێنن ئیسپانیەكان بە هەموو شێوازێك هاوكاری و پاڵپشتی كەمینەكانی ئەندەلوس بوون لە بۆ دژایەتی كردن و ڕوخاندنی ئەو دەوڵەتە ئیسلامییە، ئەمانەی خوارەوەش چەند نمونەیەكن لەو بارەیەوە:

أ- گەمارۆدانی(قلمریة) لە ساڵی "٤٥٦" ی كۆچیدا لەلایەن

مەسیحیەکانەوە:

هەروەك لەم پیلانەشدا کەمینەکان ڕۆڵێکی گرنگیان بینی لە یارمەتیدانی ئیسپانیەکاندا، هەروەها قەشە (دیر) کە لە (قلمرية) نزیك بوو، هەستا بە کارئاسانی کردن و هاوکاریکردنی سوپای ئیسپانیەکان بۆ گرتنی (قلمرية) و سەرئەنجام ئەو ناوچەیە لەلایەن خاچ پەرستەکانەوە داگیرکرا.

ب- کەوتن و داگیر کردنی (طليطلة) لە ساڵی "٤٧٨" ی کۆچیدا:

بە مردنی (ئەمیر عبدالرحمنی دووەم) لە "٤"ی ڕەبیعی دووەمی ساڵی "٢٣٨"ی کۆچی، ئەندەلوس و ناوچەکە ڕووبەڕووی قەیرانی گەورەو پێکدادانی سیاسی بویەوە، هۆکاری ئەمەش لاوازی کاربەدەستان بوو لە ئاڕاستەکردن و بەڕێوەبردنی ناوچەکانداو نەدەتوانرا "مەرکەزیەت" لە جێبەجێکردنی بڕیارەکاندا بچەسپێنرێت، ئەمە سەرباری ئەوەی ناوچەکە لەپێش فتوحاتی ئیسلامیدا پێگەیەکی گرنگی مەسیحییەکان بوەو لەگەڵ کەوتنی دەوڵەتی ئەمەویەکاندا لە ساڵی "٤٢٢" ی کۆچیدا، گیانی جیاخوازی و پەرتکردنی(طليطلة) دەستی پێکرد، پاش ماوەیەکی کەم ئەم دیاردەیە هەموو ناوچەکانی ئەندەلوسی گرتەوە، هەرلەبەرئەوەیە هەندێك لە مێژوونوسان ئەم ماوەیە بە سەردەمی مەمالیکەکان ناو دەبەن، بەشێوەیەك لە ئەندەلوسدا بەزمانی ئەمڕۆ "٢٣"دەوڵەتی بچوکی سەربەخۆ هەبوون، تا ئەو ڕادەیەی هەرکەسەو دەستی بەسەر ناوچەیەکدا گرتبو و پێشگری

(پادشا) ی بەناوەکەی خۆیەوە لکاندبوو.

ئەم قۆناغەش هەلێکی دا بەکەمینەکان هەتا مەرامە گڵاوەکانیان بەدی بهێنن، ئیدی لێرەوە دەستیانکرد بەدەست تێکەڵ کردن لەگەڵ دوژمنانی ئیسلامدا، کەمینەکان لە (طلیطلة) بەردەوام لە هەوڵداندا بوون بۆ نانەوەی ئاژاوەو شەڕو پیلان گێڕان لە ناوچەکەدا، بەمەبەستی بەدیهێنانی ئامانجەکانیان بەردەوام بەشوێن سەرچاوەی هاوکاریدا دەگەڕان، ئیدی پەنایان بۆ (ألفونسو)ی شەشەم بردو بەردەوام لە پەیوەندیدا بوون لەگەڵ ئەو شەڕەنگێزە سەربازییەدا، ناوبراو سەرۆکی ئیسپانیەکان بوو، هەوڵیدەدا دانیشتوانی (طلیطلة) لەدژی دەوڵەتی ئەندەلوس هان بدات و، جۆرێك لە بەرگری لەدژی حکومەتی ئیسلامی بهێنێتەکایەوە، بەو شێوەیە لە پیلانی ڕووخاندن و داگیرکردنی (طلیطلة) شدا کەمینەکان دەورێکی بالآیان بینی.

لێرەوە کارەساتی جەرگبڕ ڕووبەڕووی (طلیطلة) بوویەوە، لە کاتێکدا یەحیای کوڕی هیشام داوای هاوکاری لە(ألفونسو)ی خاچ پەرست کرد تا بەخۆیی و سوپاکەیەوە هێرش بکاتە سەر شارەکە بەمەبەستی داگیر کردنی، (ألفونسو)ش ئاواتە خوازبوو داخوازییەکی لەو شێوەیەی ئاڕاستە بکرێت، بەردەوام لەهەوڵی ئەوەدا بوو پشتگیری کەمینەکان و بەرپرسانی داخ لە دڵی موسڵمانان لە ناوچەکانی ژێر دەستەڵاتی حکومەتی ئەندەلوسدا بەدەست بهێنێت بۆ داگیر کردنی ناوچەکان.

دواتر بەسوپای (قشتالة)وە هاتە ناوچەکەوەو پاش ئابڵۆقەدانی شارەکە،

سەرئەنجام سوپای ئیسلامی لەو شارەدا تێك شكێندراو لەسەر دەستی (ألفونسو) شاری (طليطلة) داگیرکرا، ئەمەش لە ساڵی "٤٧٨" ی کۆچیدا ڕوویدا.

داگیرکردنی(طليطلة)گەورەترین کارەساتە ڕووبەڕووی موسڵمانان و دەوڵەتی ئەندەلوسی ئیسلامی بوبێتەوە لەو سەردەمەدا؟ چونکە(طليطلة) ولاّتی ئەندەلوسی بۆ دووبەش دابەش کردو لە ڕووی جوگرافیشەوە ناوچەیەکی گرنگەو (ألفونسو) بەباشی هەستی بەوە دەکرد داگیرکردنی ئەم ناوچەیە هاندەرێکی باشە تا ناوچەکانی تریش خۆیان بەدەستەوە بدەن، هەمانکات داگیرکردنی (طليطلة) نازناوی ئیمپڕاتۆری هەموو ئیسپانیای دا بە(ألفونسو)ی شەشەم و نازناوی (أمير الملتين) یشی لێ نرا کە مەبەست موسڵمان و مەسیحییەکانە.

ج- جەنگە گەورەکەی ئەندەلووس لە ساڵی "٥١٩" ی کۆچی ڕوویدا: ئەم جەنگە ئەوپەڕی خیانەت بوو لەلایەن کەمینەکانەوە لەدژی دەوڵەتی ئیسلامی ئەنجام درابێت، لەکاتێکدا مەسیحییە هاوپەیمانەکان هەستان بە بانگ کردنی (ألفونسو)، ناوبراو بەهێزترین پادشای خاچ پەرستەکان بوو لەکاتی جەنگ و داگیرکاری ئەندەلوسدا، بەڵێنیان پێدا بوو بەکۆکردنەوەی دەیان هەزار کەس لەوان لە دژی دەوڵەتی ئەندەلوس و، پەیمانیان پێدا بەیارمەتیدانی و پشتیوانی لێ کردنی بەگیان و خوێن.

بەداخەوە (ألفونسو) هەستا بەئەنجامدانی جەنگە بەناوبانگەکەیی و

سەرئەنجام چوونە ناو بنکەکانی ئەندەلوسەوەو دەستیاندایە بلاۆکردنەوەی گەندەڵی و فەساد، هەروەها سەربازانی کەمینەکان چوونە پاڵ هێزەکەی (ألفونسو) لە کاتی ڕۆیشتنی سوپاکەیدا بەناو ڕێگاکان و دەروازەکانی شاردا، بەلاَم بەیارمەتی و پشتیوانی خوای پەروەردگار (ألفونسو) لەو جەنگەدا شکستی هێناو بەبێ ئومێدییەوە گەڕایەوە، ئیدی لەوە بە دوا هیچ بۆ کەمینەکان نەمایەوە جگە لە هەستکردن بە ترسناکی ئەو هەڵوێستە خیانەت کارانەی لە دژی دەوڵەتی ئیسلامی نواندیان، پاشان دەیان هەزار کەس لە مەسیحییەکان ڕایان کردو (ألفونسو)ش لەگەڵیاندا هەڵهات و ماڵ و سەروەت و سامانەکەشیان بە جێ هێشت.

بەو شێوازە کەمینەکان لە ئەندەلوسدا بوونە مایەی سەرئێشەو نەخۆشی و ئاژاوە بۆ گەل و دەوڵەتی ئیسلامی، سەرەڕای ئەو هەموو یارمەتی و پاراستن و پارێزگاری لێ کردنەی لەلایەن دەوڵەتی ئیسلامییەوە پێشکەشیان دەکرا، بەلاَم سەرئەنجام ئەوان بوونە تاپوری پێنجەم لە بۆ دوژمنان، بێگومان ئەم ڕاستەقینەیە لەلایەن مێژوونووسە خاچ پەرستەکانەوە بە ئاشکرا دانی پیادا نراوە، لەوانەش (بیدلال) مێژوونووسێکی خاچ پەرستەو دەڵێت: ئەستێرەی هاوپەیمانەکان جارێکی تر دەرکەوت دوای کەوتنی دەوڵەتی ئەندەلوس و سەرهەڵدانی دەوڵەتەکانی سەر بە هۆزە لاوازەکان و، توانییان خزمەتی گەورە لە بەرژەوەندی خاچ پەرستەکان پێشکەش بکەن و هەروەك پەرەیاندا بەکردارەکانیان لە هێنانی خاچ پەرستان بۆ ناوەوەی

وڵات.

بەو شێوەیە لەئەندەلوسدا تا ئەو ئەندازەیە ئازادی بۆ کەمینەکان پـەرەی پێدرا، سەرئەنجام دەستدرێژی کرایـە سـەر موسـڵمانەکان و سـوکایەتی بـە بنەچەیان کرا.

کەمینەکان و ڕۆڵیان لە هاوکاری کردنی مەغۆلەکاندا بۆ داگیرکردنی بەغداد.

بەردەوام مێژوونووسەکان داگـیر کردنـی ولاتـە ئیـسلامییەکان لەلایـەن مـەغوڵەکانەوە دەگێڕنەوە بـۆ هەڵگیرسـانی جـەنگ لـەنێوان جـەنگیزخانی پادشای مـەغوڵەکان و عـەلائـەدین خـوارزمی سـەرکردەی موسـڵمانان لـەو سەردەمەدا، بەلاّم لە ڕاستیدا هۆکاری سەرەکی داگیرکاری مـەغوڵـەکان بـۆ ولاّتانی ئیسلامی دەگەڕێتەوە بۆ پیلانە فێلاّویـەکانی خـاچ پەرەسـتان کـە بەردەوام ترسیان لە ئیسلام و موسڵمانان هەبوەو، بە هەموو شێوازێك خـاچ پەرەستان هەوڵی ئەوەیانداوە مەغوڵەکان لـە دژی ئیسلام و لاواز کـردن و دژایەتی کردنی موسڵمانان بەکار بهێنن.

لـە سـەردەمی شـالاّوی داگیرکارییانـدا تـەتارەکان بەئەنـدازەی زیـان گەیاندنیان بە موسڵمانان زیانیان بە خاچ پەرەستەکانیش گەیانـدووە، بگـرە خاچ پەرەستان زۆر زیاتر لە موسڵمانان بەدەستی تەتارەکان کوشتوبڕ کراون، تەنانـەت کـار گەیـشتە ئـەوەی تـەتارەکان چـوونە نـاو مـاڵی کاسـۆلیکە

توندڕەوەکان لە ڕۆما.

لەگەڵ داگیرکردنی هەموو وڵاتانی ئەوروپای خاچ پەرەست لەلایەن تەتارەکانەوە، لە بەرامبەردا کاتێك ئەوروپا بۆی دەرکەوت ئەمە شەڕێکی بیروباوەڕی نیە، لە جیاتی بەرگریکردن چونە پاڵ تەتارەکان بەمەبەستی بەدی هێنانی ئامانجەکانیان؟ چونکە بڕوایان وەهابوو ئەم شەڕەی تەتارەکان دەستیانداوەتێ شەڕێکی کاتیە، ئیدی ئەوروپای خاچ پەرەست دڕندایەتی تەتارەکانیان بەفرسەت زانی تا ئەوان بەکار بهێنن بۆ شەڕی موسڵمانان، لێرە بەدوا دەستی خیانەت و خەنجەری ژەهراوی ئەوروپای خاچ پەرەست و بەتایبەت وڵاتانی وەك: "ئینگلتەڕا، ئاڵمان، فەڕەنسا، ئیتاڵیا" وەشێنراو چونە پاڵ تەتارەکان بەمەبەستی لێدانی موسڵمانان.

خاچ پەرەستانی ئەوروپا لەگەڵ ئەو هەموو کارەساتانەی بەدەستی تەتارەکان بەسەریاندا هات لە "داگیرکردنی وڵاتیان وکوشتن و سەربڕینی پیاو و منداڵەکانیان و، بەکۆیلە کردن و ئەتك کردنی ئافرەتەکانیان و.."، بەڵام هەر ئامادەبوون دەست بخەنە ناو دەستی تەتار بۆ لێدانی ئوممەتی ئیسلامی، وەك دەسپێك بۆ جێبەجێکردنی پیلانەکان، ئەوروپا زۆربەی سەرکردەکانی تەتاری فێری ئاینی مەسیحی کرد، ئامانجیان لەم کارەش بۆ ئەوە بوو لە قۆناغی پاش داگیرکردنی وڵاتی ئیسلامیدا وەك سەرچاوەیەك بەکاریان بهێنن لە بە گاورکردنی ئوممەتی ئیسلامیدا!.

بەدرێژایی مێژوو ئەگەر نەخشە دۆزەخیەکانی دوژمنان نەبونایە هیچ

هێزێك توانای ڕووبەڕوو بوونەوەی موسڵمانانی نەدەبوو، بەڵێ لەو کاتەشدا وەك لە پێشەوە ئاماژەمان پێدا خاچ پەرستان دووبارە کەوتنەوە پیلانگێڕان لە دژی ئیسلام و موسڵمانان، ئەوەبوو نوێنەری خۆیان نارده لای مەغۆلەکان بەمەبەستی هاوکاری کردنی مەغۆلەکان بۆ هەڵگیرساندنی جەنگ لە دژی موسڵمانان و داگیرکردنی وڵاتانی ئیسلامی..؟! بەداخەوە خاچ پەرەستان هەموو جۆرە ئاسان کارییەکیان لە بۆ مەغۆلەکان کرد تا جەنگ لە دژی ئیسلام و موسڵمانان بکەن و توانای بەرهەم و دەستهات و تەنانەت بەندەو بەکرێ گیراوەکانی خۆیان خستە خزمەتی مەغۆلەکانەوە لەپێناو هەڵگیرساندنی ئەو جەنگەدا، مەسیحییە سەرسەختەکانی ئیسلام ئافرەتیان وەك چەك بەکار دەهێناو سەرئەنجام توانییان لەو ڕوانگەوە مەغۆلەکان لە خشتە ببەن و ئافرەتە خاچ پەرستەکان کاریگەری زۆریان دەکردە سەر مەغۆلەکان بۆ درێژەدان بە جەنگەکە، مەغۆلەکانیش بەردەوام لەگەڵ ئەو ئافرەتانە ڕایان دەبوارد، ئیدی هێرشی مەغۆلەکان بۆ سەر وڵاتی ئیسلام بەشێوەیەك بوو تەڕو وشکی بەیەکەوە سوتاند.

لەساڵی "٦٤٠"ی کۆچیدا خەلیفەی موسڵمانان لە بەغداد کۆچی دوایی کرد، ئەو کات خەلیفە (مستنصیر بالله) بوو، دواتر کوڕەکەی کە ناوی خەلیفە (مستعصم بالله) بوو هاتە شوێنەکەی، ناوبراو لەو کاتەدا تەمەنی "٣٣" ساڵ بوو، کەسێکی ڕەوشت بەرزو قورئان خوێنی دور لە سیاسەت بوو، تا ئەو ڕادەیەی هیچی لە سیاسەت نەدەزانی، ئیدی ڕێگە بۆ

دەوروبەرەکەی خۆش بوو لە بەچکە مەسیحی و ڕافیزەکان کاروبـاری وولآت بگرنە دەست و سەرئەنجام لە سەردەمی ئەم خەلیفەیەدا خیلافەت دەروخێـت و شاری بەغداش وێران دەکرێت.

ئێستا تەتارو خیلافەتی عەباسی لە عێراق تـەنها سـنوریکی زۆر باریـك ماوە لەنێوانیاندا، بێگومان لـە باشـوری ئـەو وولآتـەوە دەوڵـەتی شـیعەی ئیسماعیلی هەیە، بەردەوام زۆر ناپـاك و پـڕ مەترسـی بـوون بـۆ ئوممـەتی ئیسلامی، هەمیشە دەستیان لەگەڵ دوژمنانی ئیسلام تێکەڵ بوو، لـەپێناو ڕوخاندنی خیلافەتی ئیـسلامیدا چـەندین جـار لەگـەڵ تـەتارەکان پـەیمانی لێدانی خیلافەتیان مـۆر کـرد، تـەتارەکانیش وەك هـەر داگیرکـارێکی تـر بەرژەوەندی خۆیان هەیەو پێیان خۆش نیە دەوڵەتێکی تر هەبێت لـە خۆیـان بەهێزتر بێت، هەتا نەبێتە لەمپـەڕ لەبـەردەم بـەدی هـاتنی ئامانجەکانـدا، لەبەرئەوە تەتارەکان هـەر لـەبیری ئەوەشـدا بـوون کـەی ئـەو ڕۆژە بێـت و دەوڵەتی سەفەویش بڕوخێنن.

بەکورتی (کیوکی کوڕی ئۆکیتای خان) دەسەلآتی گرتە دەست و لەماوەی فەرمان ڕەوایی خۆیدا سنوری قەڵەم ڕەوی تـەتارەکانی زۆر بـەرفراوان کـرد، لەگەڵ ئەوەی تەتار نەیدەتوانی ئیدارەی هەموو ناوچـەکانی بکـات و، ئـەو سەردەمەش کەس لە موسڵمانان بیری لەوە نـەدەکردەوە ڕاپـەڕین و شـۆڕش دژی تەتارەکان ئەنجام بدات! ئەمەش دەگەڕایەوە بـۆ دڕنـدەیی تـەتارەکان و تەنانەت ئەگەر بۆیان بلوایە نەیاندەهێشت خەڵکی هەناسـەش بـدەن، پـاش

ئەوەی(کیوك) هێزی پێویستی لەبەردەستدا بوو، دواجار بڕیاریدا هێرش بۆ سەر وولاتان بوەستێنێت تا بتوانێت ئیدارەی ئەو شوێنانە بکات کە دەستی بەسەردا گرتوون.

ئەمەیشی وەك سیاسەتێکی ئەو سەردەمە بەکارهێناو مەبەستی بوو تا ئەو ناوچانە لەڕووی ئیدارییەوە ڕێکنەخات، هێرش نەباتە سەر ناوچەیەکی دی؟ هەتا بەتەواوی لەوە دڵنیابێ ئەو کاربەدەستانەی لە ناوچەکەدا داینراون بەتەواوی بتوانن ڕووبەڕووی هەر شۆڕش و خۆپیشاندانێك بوەستن کە لە دژیان دەکرێت، ئەو مەبەستی بوو لەو ڕووەوە فەوزاو نائارامی نەیەتە کایەوە لە ناوچەی قەڵەم ڕەوی خۆیدا، هەروەك بەم هۆیەوە ناوچەکە ماوەیەك ئارامی بەخۆیەوە بینی، سەرەڕای ئەو هەموو کاولکارییەی ڕویدا.

بەکورتی لەساڵی "٦٤٦" ی کۆچی (کیوکی کوڕی ئۆکیتای خان) کۆچی دوایی کرد، دوای خۆی سێ کوڕی بەجێهێشت، هەرسێکیان بەهۆی کەمی تەمەنیانەوە بۆ گرتنە دەستی دەسەلآت نەدەگونجان، ناچار خێزانی (کیوك) دەسەلآتی گرتە دەست و زۆربەی سەرکردە سەربازییەکانی تەتار بەو کارە ڕازی نەبوون، دەیانگوت: نابێت وولاتێکی وا گەورە بکەوێتە دەستی ئافرەتێك و بڕوایان وەها بوو ئەو سنورە بەربلاوە پێویستی بەکەسێکی دڵڕەق هەیە بیبات بەڕێوە، دواتر ئەنجومەنی نیشتیمانی تەتار لە ساڵی "٦٤٩" ی کۆچیدا خێزانی (کیوك)یان لەفەرمانڕەوایی خست و (منکۆ خان) یان هەڵبژارد بۆ ئەوەی ببێتە گەورەی وولاتی تەتار.

بێ گومان هەڵبژاردنی (منکۆ خان) بۆ سەرۆکی تەتار بەتەواوەتی نەخشەی هەموو جیهانی گۆڕی، بیرکردنەوەکانی ئەمیش هاوشێوەی بیرکردنەوەکانی (جەنگیزخان) بون، بەردەوام بیری لەوە دەکردەوە چۆن خیلافەتی عەباسی بڕوخێنێت و بەتەواوەتی وولاتی موسڵمانان داگیر بکات، بۆ ئەم مەبەستە کەسێکی هەڵبژارد هەتا ببێتە یارمەتی دەری لە کاروبارەکاندا کە ناوی (هۆلاکۆ) بوو و هاوکات برای خۆیشی بوو.

هۆلاکۆ کەسێکی خوێن ڕێژو دڕندە بوو زۆر ڕقی لە موسڵمانان دەبوویەوەو خاوەنی هیچ بەهایەکی مرۆڤانە نەبوو، تەنها هیواو ئاواتی شەڕو خوێن ڕشتن بوو، هۆلاکۆ بەئاواتی چەندین ساڵەی خۆی گەیشت ئەویش پاش ئەوەی کرایە فەرماندەی سەربازی لە ناوچەکانی وولاتی فارس، ئەو بەهەمان نەفەسەوە خۆی ئامادە کرد بۆ داگیر کردنی شاری بەغدادو ڕووخاندنی خیلافەتی عەباسی، لە ڕاستیدا هۆلاکۆ بۆ ئەم کارەی گەورەترین توانای کۆکردەوەو توانی باشترین ڕێگا بگرێتە بەر بۆ داگیرکردنی ئەو وڵاتەی کە مێژوو نوسان زۆر بە سەرسامییەوە باسی دەکەن.

هۆلاکۆ بەتەواوەتی خۆی ئامادەکرد بۆ ئەو جەنگەو هێزی باشی کۆکردەوە، ئەگەر کاردانەوەی موسڵمانان بەو لاوازییە بێت ئەوا هەر دەبێت (منکۆخان) و سوپاکەی سەربکەون، بەدڵنیاییەوە سوننەتی پەروەردگار وەهایەو هەرکەس هۆکارەکانی سەرکەوتن بگرێتە بەر سەردەکەوێت تەنانەت ئەگەر ئەو کەسە کافرو بێ باوەڕیش بێت؟ چونکە ئەوە سوننەتی

پەروەردگارەو گۆڕانیش لە سوننەتی پەروەردگاردا ڕونادات، هەروەك قورئـان دەفـــەرموێت: ﴿ٱسۡتِكۡبَارٗا فِي ٱلۡأَرۡضِ وَمَكۡرَ ٱلسَّيِّيِٕۚ وَلَا يَحِيقُ ٱلۡمَكۡرُ ٱلسَّيِّئُ إِلَّا بِأَهۡلِهِۦۚ فَهَلۡ يَنظُرُونَ إِلَّا سُنَّتَ ٱلۡأَوَّلِينَۚ فَلَن تَجِدَ لِسُنَّتِ ٱللَّهِ تَبۡدِيلٗاۖ وَلَن تَجِدَ لِسُنَّتِ ٱللَّهِ تَحۡوِيلًا ﴿٤٣﴾﴾[10].

هەرکەسێکیش خۆی بۆ جیهادو ڕوویەڕووبونەوە ئامادە نەکات، بـا ئـەو کەسە موسڵمانیش بێت ئـەوە بێگومـان شکـست چـاوەڕوانیەتی، هـەروەك خوای گـەورە دەفـەرمووێت: ﴿مَن كَانَ يُرِيدُ ٱلۡحَيَوٰةَ ٱلدُّنۡيَا وَزِينَتَهَا نُوَفِّ إِلَيۡهِمۡ أَعۡمَٰلَهُمۡ فِيهَا وَهُمۡ فِيهَا لَا يُبۡخَسُونَ ﴿١٥﴾﴾[11].

---

[10]- فاطر:٤٣.

[11]- هود:١٥.

کۆکردنەوەی هێز بۆ گرتنی شاری بەغداد

لەسـاڵی "٦٤٩" ی کۆچـیدا هۆلاکـۆ زۆر بەباشـی دەسـتی کـرد بـە ئامادەکارییەکانی بۆ داگیرکردنی شـاری بەغـداد، نـاوبراو خـاوەنی سـەبرو ئارامییەکی لە ڕادەبەدەر بـووە لـە گرتنـی شـاری بەغـداد دا، بـۆ ئـەوەی بتوانێت زۆر بەباشی بچێتە ناو خاکی عەباسیەکانەوە، لەگەڵ ئـەو هـەموو سەربازو دەسەلات و هێزەی هەیبوو بەلام پێنج ساڵی ڕەبەقیش ئارامی گرت لە گرتنی بەغداد دا، لە ساڵی "٦٤٩" بۆ سـاڵی "٦٥٤" بەدرێـژایی ئـەو ماوەیە هەر خەریکی خۆ ڕێکخستن و ئامادەکاری بوو بۆ گرتنـی بەغـداد و ڕماندنی خیلافەتی عەباسی.

هۆلاکۆ لە قۆناغی یەکەمـدا دەسـتیکرد بـە چـاککردنی هـەموو ڕێگـا نزیکەکانی وولاتی چین بۆ عێراق، هەمانکات هەموو پـردە ڕوخاوەکانیـشی چاك کردنەوە، ئەمەش لەپێناو بەئاسان تێپەڕ بوونی سوپای تەتارو دروسـت نەبوونی کێشە بۆیان ، وە سـوپای تـەتار لـە ژمـارەدا زۆر بـوو، هـەروەك عەرەبانەی زۆر گەورەی دروست کرد لە بۆ گواستنەوەی دەبابەو مەنجەنیق و کەرەستە سەربازییەکانی ئەو سەردەمە.

لێرەوە تەتار دەستی کرد بەدروسـتکردنی پەیوەنـدی سیاسـی و گفتوگـۆ کردن لەگەڵ ئەو هێزانەی کە لە ناوچەکەدا لە خۆیانەوە نزیك بوون، ئـەوەی باسی دەکەین بۆ یەکەمین جارە لە مێژووی خۆیـدا تـەتار پـەنا بباتـە بـەر ڕێکەوتنی سیاسی لەگەڵ هێزەکانی تردا ؟

چونکە پێشتر تەتار هیچ بایەخی بەخەڵکانی تر نەدەدا، بەڵام لە ئێستادا لەبەر بەرژەوەندی سیاسی خۆی ئامادەی گفتوگۆ و ڕێکەوتنە، ئیدی لێرەوە کەش و هەوای خەنجەر وەشاندنی ژەهراوی کەمینەکانی عێراق و ولاتی شام لە دژی موسڵمانان خۆش بوو، لەو ڕێکەوتنانەش تەتارەکان ئەنجامیان دان وەك:

منکۆخان هاوپەیمانی لەگەڵ پاشای ئەرمینیا کە ناوی (هەیسوم) بوو بەست، لەسەر ئەو بنەمایەی تەتار چی ووت ئەرمینیا بڵێت بەسەرچاو، بەمەش دەڵێن سیاسەتی دواکەوتن، ئەمە لە کاتێکدایە ئەرمینیا دووجار لەلایەن تەتارەکانەوە داگیرکراوە، (هەیسوم) دەیزانی دراوسێکانی دیکەی خۆی وولاتانی ئیسلامین، بەڵام وەهای بەباش دەزانی لەگەڵ ئەم تەتارانە ڕێك بکەوێت و لە موسڵمانەکانی پێ باشتر بوون و هەروەك دوژمنایەتییەکی زۆر قوڵی لەگەڵ موسڵمانان هەبوو.

پادشای ئەرمینیا مەبەستە سەرەکیەکەی ڕوخاندنی خیلافەتی عەباسیەکان بوو، کارێکی لەو شێوەیەش سودی بە قەڵەمڕەوی (هەیسوم) دەگەیاند، سەرئەنجام (هەیسوم) خۆی ڕۆیشت بۆ لای (منکۆخان) و بەشێوەیەکی حەکیمانە لەلایەن (منکۆخان)ـەوە پێشوازی لێ کراو لە ئاهەنگێکدا (منکۆخان) ناوی پادشای بەخشییە (هەیسوم)، هاوکات چەندین پەیمان و دیاری گرانبەهاشی بەخشییە(هەیسوم)، بێگومان تەتارەکان لە لاوازییاندا نەبوو هاوپەیمانییان بەست لەگەڵ ئەرمینیایەکی

بچوکدا، بەڵکو دووربینییان بۆ ڕووداوەکـان پاڵنـەری ئـەم ڕێکەوتنـە بـوو، هۆکاری هاوپەیمانی بەستن لەگەڵ ئەرمینیا لەلایەن تەتارەوە دەگەڕێتەوە بـۆ چەند خاڵێك وەك:

* تەتارەکان دەیان ویست لە شەڕی موسڵمانانداا سود لە ئەزمونی دەیان ساڵەی ئەرمەنەکان وەربگرن، بەپێویـستیان دەزانـی ئـەوان ڕۆشـنکەرەوەی ڕێگا بن لە داگیرکردنی ولاتی موسڵماناندا.

* (منکۆخان) باش ئەو ڕاستییەی دەزانی کە لـە ناوچـەکانی عێـراق و ولاتی شامدا خاچ پەرەستان نیشتەجێ بون و لـە ولاتـی ئیـسلامدا زۆر بـە ئازادی دەژین، مەبەستی بوو پادشای ئەرمەنەکان بەکار بهێنێـت، تـا وەك نوێنەری تەتار بچێتە لای کەمینە خـاچ پەرەسـتەکانی نیـشتەجێی ولاتـی ئیـسلامی، بەمەبەسـتی لـەژێرەوە ڕێککـەوتن بـۆ هەڵگەڕانـەوە لـە دژی موسڵمانان لەکاتی هێرشی تەتارەکاندا؟ چونکە دڵنیابوو پادشای ئـەرمینیا دەتوانێت قەناعەت بەکەمینە خاچ پەرەستەکانی ناو ولاتی ئیسلامی بکات تا هاوکاری تەتاربن لە داگیرکردنی ولاتی ئیسلامیدا.

* ئەگەر جێگایەك زۆر مەترسیدار بوایە بۆ جەنگ لەگـەڵ موسـڵمانان، تەتار سوپاکەی خـۆی پـێش نەدەخـست بـەڵکو سـوپای ئـەرمینیای پـێش دەخست، بەم شێوەیە تەتار لە جەنگی موسڵماناندا سوپای ئەرمینیای کردە قەڵغان بۆ پاراستنی سوپاکەی خۆی.

* منکۆخان زۆر حەزی دەکرد هاوپـەیمان بـۆ خـۆی زیـاد بکـات، لـەو

پێناوەدا حەزی لەنزیك بونەوەو ڕێکەوتن دەکرد لەگەڵ خاچ پەرەستەکانی عێراق و وولاتی شامدا، ئەمەش بۆ ئەوەبوو کەمترین بەرگری ڕووبەڕوو ببێتەوە لەلایەن موسڵمانانەوەو لەکاتی ڕووخاندنی خیلافەتی عەباسیدا، ئەو مەبەستی بوو خاچ پەرەستەکانی ناو وولاتی موسڵمانان لە لێدانی سوپای ئیسلامیدا هاوکاریان بن، گرنگترینی ئەو دەوڵەت و ئیمارەتانەی لەو ناوچانەدا هەبوون وەك: (أنتاکیا، عکا، صیدا، طرابلس)، تەتار بەئاشکرا پێی گوتن: ئەگەر من لە خیلافەتی عەباسیم داو موسڵمانان ویستیان لە شامەوە هێرش بهێنن، ئێوە لەلای خۆتانەوە ببنە بەربەست لەبەردەم موسڵماناندا و ڕووبەڕوویان ببنەوە، ئەگەر ئێوە لەو ناوچانەدا ئەم کارەمان بۆ بکەن، ئەوا ئێمەی تەتار بەڵێنی بەخشینی قودستان پێدەدەین؟!

هۆی هاتنە کایەی ئەو هەموو ڕێکەوتنانە لەنێوان تەتار و خاچ پەرەستانی ناوچەکەدا، (هەیسوم) ی پادشای ئەرمینیا بوو کە وەك سەفیرێکی تەتارەکان لە بەرژەوەندی ئەوان کاری دەکرد.

بیرمان نەچێت زۆرێك لە پادشاکانی شام ئەو داوایەی تەتاریان ڕەت کردەوە، تەنها پادشای ئەنتاکیا نەبێت ناوی "بوهمەند" بوو، ناوبراو بوو بە هاوپەیمانی تەتار؟ چونکە ئەوانی تر باش لەو ڕاستیە گەیشتبوون کە تەتار خاوەنی پەیمان و بەڵێن نیە، هەرکات بیەوێت دەیان فرۆشێت و بێ پارەو بۆ بەرژەوەندی خۆی دەیان بەخشێت.

خاچ پەرەستان باش لەو ڕاستییە گەیشتبون ئەوان لەناو دڵی جیهانی

ئیسلامیدان، چەندە لە تەتار دەترسان، لەبەرامبەردا دوو ئەوەندە ترسیان لە موسڵمانان هەبوو، هەرچەندە بەتەواوەتیش ئەوەیان ڕەت نەکردەوە بەوەی کە لەگەڵ تەتار نین، بەڵکو بەپێکەنینەوە وەڵامێکی چاوەڕوانی ئامێزیان دانەوە بەوەی ئەگەر تەتار سەرکەوت ئەوا لەگەڵیدا دەبن و ئەگەریش شکستیان هێنا، ئەوا ئامادەی ئەوە نین موسڵمانان لەخۆیان توڕە بکەن؟!

* منکۆخان مەبەستی بوو زیاتر لەگەڵ کەسایەتییەکانی خاچ پەرەستان پەیماننامە ببەستێت؟! چونکە لە کاری سیخوڕیدا سودی لەم هاوپەیمانانە وەردەگرت، دواجار تەتار بەئامانجەکانی گەیشت لە بەستنی ڕێکەوتننامە لەگەڵ خاچ پەرەستانی ناوچەکەدا، بۆ ئەم مەبەستە پەیمان و ڕێکەوتنی لەگەڵ چەندین کەسایەتی گرنگی ناوچەکەدا بەست، دوویارە (هەیسوم) ی بەکارهێنایەوە هەتا قەناعەت بە خاچ پەرەستانی وڵاتی ئیسلامی بکات و مل بدەن بۆ داواکانی تەتار.

لەوانەش کە بونە هاوپەیمانی تەتار وەك خاچ پەرەستانی وڵاتی عێراق و شام، پەتریاکی بەغداد ناوی (مەکیکا) بوو لە هەموویان زیاتر بەدەم داواکارییەکەوە هات، ناوبراو بەرپرسی کەنیسەکانی بەغداو سەرۆکی قسیسەکانی عێراق بوو، بێ گومان ئەمانیش ئاسانکاری باشیان لە بۆ تەتار کرد هەتا وڵاتی موسڵمانان داگیربکات و لەو ڕووەوە چەندین زانیاری سخوڕی گرنگیان بە تەتارەکان بەخشی.

* هەروەها منکۆخان توانی لەگەڵ مەلیکی (کرژ) لە جۆرجیاو ڕوسیا

ببێتە هاوپەیمان بۆ لێدانی موسڵمانان و ڕماندنی خیلافەتی ئیسلامی، وولاتی (کرژ) یەکێك بوو لە دوژمنە داخ لە دڵەکانی خیلافەتی عەباسی، لەگەڵ ئەوەی تەتار وولاتی (کرژ) ی ڕووبەڕووی ئەو هەموو ماڵ وێرانیە کردبووەوە بە هەزارەهای لێ سەربڕی بوون، بەڵام هەر ئامادەبوون بۆ لێدانی موسڵمانان دەستیان لەگەڵ تێکەڵ بکەن، ئیدی بەم پەیماننامەیە مەملەکەتی (کرژ) هاتە ناو بەرەی جەنگی دژە موسڵمانانەوە، واتە بەسەرکردایەتی تەتار سوپایەکی هاوپەیمان پێك هات بۆ ڕماندنی خیلافەتی عەباسی.

ناسر یوسف و بەدرەدین لوئلوئ دوو کاربەدەستی عێراق بوون، خێرا خۆیان گەیاندە لای هوڵاکۆ و ئامادەییان دەربڕی بۆ جەنگ کردن دژی خیلافەتی عەباسی، تەنانەت ناسر یوسف، کوڕەکەی خۆی بە چەند هەزار سەربازێکەوە نارد بۆ هاوکاری کردنی تەتارەکان لە داگیرکردنی عێراقدا.

* هوڵاکۆ توانی خۆی بگەیەنێتە کەسایەتییەکی زۆر دەستەڵاتداری ناو خیلافەتی عەباسی، ئەویش (موئەیەدە دینی کوڕی ئەلقەم)ـە، ناوبراو دووەمین کەسایەتی ناو عەباسیەکان بوو، ئەم پیاوە شیعەیەکی ڕافیزە بوو، بە هەموو شێوەیەك خیلافەتی ئیمامی ئەبوبەکرو ئیمامی عومەری لەلا ڕەفز بوو، زۆر ناحەز بوو بەرامبەر ئەهلی سوننەو حەزی لە سەرکەوتنیان نەدەبوو، ئیدی چۆن ئەو پۆستەی وەرگرتووە، بەڕاستی ئەمە جێگای سەرنجە؟!.

* وەك لە پێشەوە ئاماژەمان پێدا، تەتار هەتا ئێستا هەر خەریکی ئامادەکارییە بۆ جەنگەکە لە ڕووی ئابوری و سیاسیەوە، لە ئێستاوە بە یارمەتی هاوپەیمان و بەکرێ گیراوەکانی لە وولاتی ئیسلامیدا دەستی کردوە بە بەرپاکردنی گەورەترین جەنگی دەرونی لە دژی سوپای موسڵمانان و خیلافەتی عەبباسی، لەوانەش هۆلاکۆ هەستا بەئەنجامدانی چەندین هێرشی ترسناك بۆ سەر خەڵکی ناوچەکەو دوای ئەوەی زۆربەیانی دەکوشت و سەردەبڕی، دواتر دەگەڕانەوە سەربازگەکانی خۆیان!.

لە جەنگە دەرونییەکانی دیکەشی لەدژی موسڵمانان، بلاوکردنەوەی ماستاوچی و کاسەلێسەکانی بوو بۆ ناوچە جیاوازەکانی ولاتی ئیسلامی و، خەریکی بلاوکردنەوەی درۆ بوون، بەشێوەیەکی خەیالاوی باسی تەتاریان دەکرد، ئەمەشیان بۆ ئەوە دەکرد تا ورەی خەڵکەکە بڕوخێنن و کەس بیر لە بەرگری کردن و جیهاد نەکاتەوە، لە ڕاستیدا ئەم جۆرە شەڕە دەرونیە بۆ دوژمنان بە ئەندازەی هەزارەها سەربازی چاونەترس سودی هەیە؟! چونکە زۆرجار کۆمەڵگا بەم جۆرە پڕوپاگەندانە دوچاری نائومێدی دەبێت و دواتر ئەگەر توانای جەنگیشی هەبێت ناچار خۆی دەدات بەدەستەوە.

پاش تەواو بوونی ئامادەکارییەکان و لە ساڵی "٦٥٤"ی کۆچی هۆلاکۆ بە سەد هەزار سەربازەوە[١٢] بەرەو بەغدا کەوتە ڕێ، هاوکات لەگەڵ ئەوەی

[١٢]– هەندێك سەرچاوە دەڵێن: ژمارەی سوپاکەی هۆلاکۆ بۆ داگیرکردنی بەغدا دووسەد هەزار سەرباز بووە.

سوپاکەی کاملترین و پڕ تفاق ترین سوپا بوو، لە ناوەوەی شاری بەغداشەوە بەردەوام لەڕێی کەمینە خاچ پەرەستەکان و بەکرێ گیراوەکانیانەوە زانیاری گرنگی ناو وولاتیان پێ دەدراو سات بەسات دەیانزانی لەناو شارەکەدا چی دەگوزەرێت، بێگومان زۆربەی هەواڵەکانیش لە دەوروبەرەکانی خەلیفەوەو بەخیانەت دەیان گەیاندە تەتارەکان.

* هەموو ئەو هاوپەیمانیەتانەی لە ماوەی ڕابردوودا لە نێوان تەتارو مەلیکە خاچ پەرەستەکان و کەسایەتییەکانی دیکەدا مۆرکراوە، هەریەکەیان لە قوڵێکەوە هاوکاری تەتارەکانیان دەکرد لە گرتنی شاری بەغداد، بۆ نمونە (هەیسوم) ی مەلیکی ئەرمینیا بۆ هاوکاریکردنی تەتارەکان بەسوپایەکی زەبەلاحەوە هاتە ناوچەکەو، مەلیکی (کرژ) یش دەستبەجێ سوپایەکی بۆ هاوکاری تەتارەکان ئامادە کرد، بۆ سەرپەرشتی کردنی دوەمین سوپای سەرەکی، هۆلاکۆ کەسێکی خاچ پەرەستی دانا بەناوی (کەتبگاوین) وە هۆلاکۆ داوای هاوکاری لە مەلیکی ئەنتاکیا کردو ئەویش لەگرتنی شاری دیمەشقدا سوپای خستە خزمەتی هۆلاکۆوە، بەم شێوازە گەورەترین هێز بەڕێکەوت بۆ داگیرکردنی شاری بەغداد.

ئەوەی جێگەی تێڕامانە لە داگیرکردنی شاری بەغداد دا سوپای تەتار زۆر بەهێمنی دەڕۆیشت و وەها خۆی نمایش دەکرد ئەوان ژیان و ژیارێکی نوێ دەهێنن بۆ ناوچەکە، زۆر سودیشیان بینی لە بەکارهێنانی ئەم فێڵە سەربازییە، پاشان لە هەموو لایەکەوە دەرگای چوونە ناو شاری بەغدایان بۆ

کرایەوە، گومان لەوەدا نیە ئەو دەمە شاری بەغداد بەهێزترین شاری دونیا بوو، خاوەنی چەندین دیوارو شوراو قەلآی مەحکەم بوو، ڕاستە دواین خەلیفەی عەباسیەکان پیاوێکی باش بووە، بەلآم لەڕووی ئیدارەدان و بەڕێوەبردنی وولآتەوە شارەزاییەکی ئەوتۆی نەبووەو توانای بڕیاردانی نەبووە بۆ چارەسەرکردنی هەر قەیران و ڕووداوێك کە بەرۆکی دەوڵەتی ئیسلامی دەگرت، ئەمە جگە لەوەی زۆرێك لە دەوروپشتەکەی یان خاچ پەرەست بوون یاخود خائین و بەکریٚ گیراوی تەتار بوون.

خەلیفە لە دڵسافی و ساویلکەیی خۆیەوە بەدواداچونی نەکردوە بۆ بەرپرسەکانی دەوروبەری، ئایا ئەگەر خەلیفە هەستی بە بەرپرسیاریەتی بکردایەو لە ئاستی ئەو پۆستەدا بوایە ئەو هەموو پۆستە گەورانەی دەدا بەخاچ پەرەستان و کەسانی شیعەی داخ لەدڵی ئەهلی سوننە؟!

ئەگەر وولآتێك ئەمە خەلیفەکەی بێت و خاچ پەرەستان بهێنێتە ناو کۆشکەوەو بەدڵسۆزیان بزانێت و ڕاوێژیان پیٚ بکات و بیانکاتە جێگەداری خۆی، بەدڵنیاییەوە بارودۆخی سوپاکەی لە بارودۆخی ناو کۆشکەکەی باشتر نابێت، یەك لە هۆکارە سەرەکییەکانی سەرکەوتنی هۆلاکۆ لە گرتنی شاری بەغداد ئەوە بوو موسڵمانان لەو سەردەمەدا ڕوویان لەخۆش گوزەرانی دونیا کردبوو، هەروەك وازیان لەو جیهادەش هێنا بوو کە بەهۆیەوە لەماوەی ڕابردوودا توانییان ئیمپراتۆریەتی ڕۆم و فارسەکان بڕوخێنن، باشە خۆ لەو سەردەمەدا سوپای تەتارەکان ژمارەیان سەد هەزار کەس بوو، ئەمە لە

کاتێکدایە لە شاری بەغداد سێ ملیۆن موسڵمان دەژیان، ئەگەر ئەمە باوەش کردن نیە بەخۆشیەکانی دونیادا؟ ئەی دەبێت چی بێت! ئایا ئەمە ترس نیە لە مردن؟ ئایا ئەمە پشت کردن نیە لە جیهاد؟ هەر ئەو هۆکارەشە ئەمڕۆی جیهانی ئیسلامی و موسڵمانانی دوچاری ئەو شکست و زەبونیە کردوەو لەلایەن دوژمنانەوە هیچ ئەرزشێکمان نیە، بەدڵنیاییەوە هیچ گەل و نەتەوەیەك وازی لە جیهادو بەرخودان و سەنگەرنشینی هێنا، تەنها یەك شت چاوەڕوانیانە، ئەویش زەلیلی و زەبونی و کزۆڵی و کوشت و بڕ کردنیان لەلایەن دوژمنانەوە.

ئادەی لە کام سەردەمی ڕابردووی موسڵماناندا ڕویداوە سێ ملیۆن موسڵمان توانای ڕووبەڕووبونەوەی سوپایەکی سەد هەزار کەسی نەبێت، ئەمە هاوکاتی ئەوەیە خیلافەتی عەباسی لەڕووی پارەو سەربازو تەکتیکی جەنگییەوە هیچ هەژار نەبووە، بەلاَم کە ئومەت زراوی چو و پشتی کردە جیهاد، ئیدی چەك و ئەسڵەحەکەیشی بێ سود دەبێت.

چونکە جیهاد تەنها پێویستی بەئامادەکاری سەربازی و ماددی نیە، ڕاستە ئەمانە هۆکاری گرنگی سەرکەوتنن، بەلاَم کوڵەکە گرنگ و سەرەکییەکەی جیهاد بریتیە لەپەروەردەکردنی ناخ لەسەر بنەمای خۆفرۆشتن بەخوای گەورە، ئایا ئەگەر کەسێك توانای ئەوەی نەبێت چاوی لەئاست سەیرکردنی نامەحرەم دابخات، ئایا ئەگەر کەسێك نەتوانێت نوێژی بەیانی ئەنجام بدات؟ ئایا ئەگەر کەسێك..چۆن دەتوانێت جیهادی بێباوەڕان بکات.

بەکورتی لەو سەردەمەی خیلافەتی عەباسیدا موسڵمانان بە هەموو شێوەیەك ڕوویان لە خۆشگوزەرانی کردبوو، هەرکەس بۆ خۆی خەریکی کەسابەت و جەم کردنی ماڵ و سامان و دارایی بوو، وەك ئیبن کەسیر دەڵێت: لە درێژایی ئەو دەمەدا تەتار بۆ ماوەیەکی کاتی شەڕی وەستاند، خەڵکی ئومێدیان وەهابوو چۆن بتوانن سەروەت و سامانی زیاتر جەم بکەن؟! بێ گومان ئەگەر گەلێك مادەو خۆشی دونیای گۆڕییەوە بەسەرخستنی دینی خوای گەورە، بە دڵنیاییەوە بەشی هەر نوشست و شکستە، تا ئەو کاتەی دەگەڕێتەوە سەر شارێگەی ئیسلام..

بەکورتی ئەمە بوو بارودۆخی شاری بەغداد، لە ڕۆژی "١٢" ی موحەڕەمی ساڵی"٦٥٦"ی کۆچی لە هەموو لایەکەوە هۆلاکۆ گەمارۆی خستە سەر شاری بەغداد، لە ئێستاوە خەلیفە لەو بارودۆخە ئاگادار دەکرێتەوەو پاشان هەستا بەئەنجامدانی کۆبوونەوەیەکی بەپەلەو لە کۆبونەوەکەدا دوو پێشنیار خرانە بەرباس و لێکۆڵینەوە: (موئەیەدی کوڕی ئەلقەم)ی شیعی خیانەتکار، داوای گفتوگۆو ڕێکەوتنی کرد لەگەڵ تەتارەکانداو، لە بەرامبەردا دوو بەرپرسی دیکەی موسڵمانیش داوای جیهاد و ڕووبەڕووبونەوەیان دەکرد ئەوانیش بریتی بوون لە (موجاهیدەدین ئەیبەك و سەلمان شای یەحچانی).

خەلیفە (المستعصم بالله) بەهۆی ئەوەی لە خیانەتی تەتارەکان دەترسا، لەسەر پێشنیاری ئەو دوو کەڵە پیاوە بڕیاری جیهاد کردنی دەرکرد، پاشان

بەشپرزەبییەوە سوپا بۆ جیهاد کۆکرایەوەو (موجاهیدەدین ئەیبەك) کرایە بەرپرسی سوپاکە، بەلاّم ئایا سوپاکە دەتوانێت ڕووبەڕووی سوپایەکی ئامادەکراوی پڕ تفاق و ئەسڵەحەی سەربازی وەك سوپای تەتار بوەستێتەوە؟ سوپا بەرەو دەرەوەی شاری بەغدا بەئاراستەی باکور کەوتە ڕێ، پاشان (موجاهیدەدین ئەیبەك) چاوی بەسوپای بێ شوماری تەتارەکان کەوت بەسەرۆکایەتی (بیجۆ) ئیدی سوپای موسڵمانان بەمەبەستی ڕێگریکردن لەپێشڕەوی سوپاکەی (بیجۆ)، بڕیاری ڕووبەڕووبونەوەیاندا تا ڕێگە بگرن لە هاتنە ناوەوەی سوپاکە بۆ ناو شاری بەغداد.

لە ناوچەی ئەنبار هەردوو هێز ڕووبەڕووی یەك بونەوە، هۆکاری دانانی سوپای موسڵمانان لە ناوچەی ئەنبار بۆ گرنگی ناوچەکە دەگەڕێتەوەو لە ماوەی پێنج سەدەی ڕابردوودا ناوچەیەکی گرنگی سەربازی بووە بۆ موسڵمانان و لەو ناوچەیەدا چەندین سەرکەوتنیان تۆمار کردووە، بەلاّم لێرەوە (بیجۆ) تەکتیکی سەربازی بەکاردەهێنێت و سوپاکەی بەرەو دواوە پاشەکشە پێدەکات و تا سەرئەنجام موسڵمانانی هێنانە جێ مەبەستی خۆیی و دواترو بەهۆی ڕێکەوتنی پێشتری لەگەڵ دانیشتوانی ناوچەکەدا، بەنداوێکی گەورەی ئاو بەسەر سوپای موسڵماناندا بەردەداتەوە، ئیدی زۆربەی هەرە زۆری سەربازانی ئیسلامی لەو کارەساتەدا شەهید دەبن و (موجاهیدەدین ئەیبەك) و پاشماوەی سوپاکەیشی بەرەو بەغدا پاشەکشە دەکەن.

(بیجۆ) بەبێ بەرگری بەرەو شاری بەغدا ملی ناو بەئاسانترین شێوە دەستیکرد بەگەمارۆدانی شارەکە، خەلیفە بەبینینی بارودۆخەکە چاری نەماو ئەلقەمی شیعی بەکرێ گیراویش لەخۆشیدا سمێڵی بریسکەی دەهات، ئەلقەم بۆی دەرکەوت ئێستا کاتی ئەوە هاتووە بەمەرامی خۆی بگات و لەلایەن تەتارەکانەوە بەڵێنەکەی بۆ جێ بەجێ بکەن، ئەویش ئەوەبوو پەیمانیان پێدابوو پاش ڕماندنی خیلافەتی عەباسی، تۆ دەکەینە مەلیکی وولاتەکە.

بۆ ئەو مەبەستە جارێکی تر ئەلقەم پێشنیاری گفتوگۆی خستەوە بەردەم خەلیفە (مستعصم بالله) ئەویش لە ناچاریدا بەڵێی بۆ پێشنیارەکەی ئەلقەمی خائین کرد، دواتر دووکەس بەنوێنەرایەتی خەلیفە چونە لای هۆلاکۆ بەمەبەستی ئەنجامدانی دانوستان، تۆ بڵێی ئەو دوو کەسە کێ بن؟

وەك ئیبن کەسیر دەڵێت یەکەمیان بریتی بوو لە ئەلقەمی شیعی داخ لە دڵی ئەهلی سوننە، ئەو بەئاوات بوو خیلافەت بڕوخێت و بەئاواتی دووەمی بگات، دووەم کەسیش بریتی بوو لە مەکیکی پەترياتی خاچ پەرەستەکان، بەو شێوازە شیعەیەك و خاچ پەرەستێك بوونە نوێنەری دەوڵەتی موسڵمانان بۆ دانوستانکردن لەگەڵ تەتارەکاندا ؟! بەبێ گومان ئەم وەفدە شتێك ناڵێن و ئیمزایەك ناکەن ئەگەر لە بەرژەوەندی خۆیان و تەتارەکان نەبێت، یەکەمین پەیامی ئەم وەفدە گەڕاوەیەی لای هۆلاکۆ، بریتی بوو لە شەهید کردن یان تەسلیم کردنی (موجاهیدەدین ئەیبەك و سلێمان شا) بەتۆمەتی وروژاندنی

گیانی جیهاد لەناو ڕیزی موسڵماناندا..

بەبەردەوامی مەکیکاو ئەلقەمی شیعی خەریکی هاتووچۆ بوون لەنێوان هۆلاکۆو خەلیفەدا، مەبەستیشیان بریتی بوو لە بەئامانج گەیشتنی خۆیان لەڕمانی خیلافەت و چونە جێگای خەلیفە، خەلیفەی عەباسیەکانیش ئاگای لەم کەین و بەینەی ئەم دوو ناپاکە نەبوو، ئیدی تەتارەکان لەڕێی ئەم بەناو ڕێکەوتنەوە بەبەرنامەیەکی شەیتانی کەوتنە فریودانی خەلیفە تا هەموو ئەو کارانەیان پێ ئەنجامدا کە خۆیان مەبەستیان بوو، لە سەرەتادا دڵنیاییان پێدا بەوەی ئاشتییەکی هەتا هەتایی لەنێوان هەردوولا واژۆ بکرێت.

هۆلاکۆ بۆ پێدانی دڵنیایی بڕیاری مارەکردنی کچەکەی خۆیدا لە کوڕی خەلیفەو هەمانکات ڕایگەیاند خەلیفە لەکورسی حوکمدا دەهێڵنەوە بەمەرجی ئەوەی دەبێت خەلیفە هەموو قەلاکانی عێراق بڕوخێنێت و سەنگەرە سەربازییەکان پڕ بکاتەوەو هەموو چەك و ئەسڵەحەکانی دەوڵەت تەسلیمی تەتار بکات؟! دووبارە هۆلاکۆ پەیامی ئاشتی بلاوکردنەوەی بەوڵاتدا دایەوە بەگوێی خەلیفەداو پەیمانی پێدا لەگەڵ هێوربونەوەی بارودۆخەکەدا ناوچەکە دەگەڕێنێتەوە بۆ خەلیفە، لە سەرەتادا خەلیفە داوای مۆڵەتی کرد تا بیرێك لە بارودۆخەکە بکاتەوە، پاشان هۆلاکۆ بەبیانوی کەمی کاتەوە گەمارۆکەی لەسەر شاری بەغداد توندتر کردەوە.

لە ڕۆژانی سەرەتای مانگی سەفەری ساڵی "٦٥٦"ی کۆچیدا بۆ ماوەی

چوار ڕۆژ بۆردوومان دەستی پێ کرد، بەم شێوازە بۆردومانەکە هەموو دیوارەکانی ڕۆژهەلاتی بەغدای ڕوخاند، دوبارە خەلیفە ڕویکردەوە هاوەڵە خائینە بەدۆست تێگەیشتوەکەیی و پێی گوت: چی بکەین؟ ئەلقەمی شیعەیش پێشنیاری کرد خۆی بچێتە لای هۆلاکۆ، پاش ئەوەی هۆلاکۆ لە ڕێی ئەلقەمەوەو بە نهێنی هەواڵەکەی پێ گەیشت، فەرمانی دەرکرد بەمەرجێ لەگەڵ خەلیفەی عەباسیەکان دادەنیشێت، دەبێت بۆ ئەنجامدانی کۆبونەوەکە خەلیفە بازرگان و وەزیرو کاربەدەستان و کەسایەتییە گەورەکانی بەغدا لەگەڵ خۆی بهێنێت، بەبیانوی ئاگادربونی ئەوانیش لە گفتوگۆو ڕێکەوتنەکان.

خەلیفە ناچار ئەم زیللەتەیشی قبوڵ کردو بە زۆر هەموویانی کۆکردەوە بەمەبەستی ڕۆیشتنیان بۆ لای هۆلاکۆی خوێنڕێژ، سەرئەنجام وەفدێکی حەوسەد کەسی کۆکرانەوە کە زۆربەیان بریتی بون لە زاناو بیرمەندو دەوڵەمەندەکانی شار، وەفدەکە لەشوێنی حەوانەوەی هۆلاکۆ نزیك بونەوەو بەلاّم تەنها ڕێگە بە حەفدە کەس درا بچنە لای هۆلاکۆ، یەك لەوانەش ئەلقەمی شیعی بوو، ئەوانی تر بەبیانوی دیکەوەو بەزۆر لە وەفدەکە جیا کرانەوەو برانە جێگایەك و سەربڕدران.!

ئەمەیە کردەوی تەتارەکان؟ حەوسەد کەس لەسەر پێشنیاری خۆی بۆ دانوستان هاتوون، کەچی لە بەرامبەردا زۆر بەئاسانی هەموویان دەکوژن!؟ لە مێژوودا ئەمانە خاوەنی هیچ بەهایەکی مرۆڤانە نەبوون.

بەم ڕوداوە خەلیفە بێوەفایی و دڕندەیی تەتارەکانی بۆ دەرکەوت، لێرەوە هۆلاکۆ دەستی کرد بە سەپاندنی بڕیارەکانی بەسەر خەلیفەدا، هەر لەدزینی سەروەت و سامانی بەیتولمالی موسڵمانانەوە بگرە تا کار گەیشتە کوشتنی دوو کوڕەکەی خەلیفەو یەك لە براکانی، بە کەنیزەکیش سێ خوشکی خەلیفەی بردن بۆ خۆیی و هەروەها هەموو وەزیرو کاربەدەستەکانی دەوروبەری خەلیفەی شەهید کردن جگە لە ئەلقەمی بەکرێ گیراو.

لێرەوە هۆلاکۆ فەرمانی دەرکرد بۆ سوپاکەی لەوەی کە ئازادن لە ئەنجامدانی هەر تاوانێك خۆیان پێیان خۆشەو، دواتر سەربازو چەتە دوور لەشارستانیەکانی تەتار بەربونە موسڵمانانی بەغداو لەماوەی چل ڕۆژدا زیاتر لەملیۆنێك موسڵمانیان شەهید کرد[13].

پێویستە ئاماژە بەوە بکەین لەم هێرشەی تەتارەکاندا بۆ سەر شاری بەغداد کەس ڕزگاری نەبوو، جگە لەو خەڵکەی خۆیان لە ماڵ و ژێرزەمینەکاندا حەشار دابوو، ئەمانەش لە ترسی تەتارەکان بەهیچ شێوەیەك نەیان دەتوانی لە ماڵەکانیان بێنە دەرەوە، بێگومان ئەوەی لەم هێرشەی تەتارەکان ڕزگاری بوو تەنها کەمینە خیانەت کارە خاچ پەرەست و جولەکەکان بوون و لەگەڵ شوێن کەوتوانی ئەلقەمی بەکرێ گیراودا، هەموو ئەوانەش خۆیان دابوویە پاڵ ئەم شیعە ناپاکەوەو بەئازادی دەژیان، هەروەها هەندێك لە دەوڵەمەندو بازرگانەکانی بەغدا توانییان بە پارەیەکی زۆر

[13]- هەرچەندە جیاوازیەك هەیە سەبارەت بەژمارەی کوژراوەکان.

ئەمانێکی زەلیلانە هەڵبژێرن، پاشان تەتارەکان دەستیاندایە تالانی و دزی کردن لە زێڕو زیو و پارەو شتی بەنرخ، ئیدی تەنها خوای گەورە دەزانێت سوپای تەتار چی بەئافرەتە موسڵمانەکان کرد، لەهەر شوێنێك ئافرەتێکیان دیتبا دەست بەجێ وەك گورگی برسی پەلاماریان دەداو زینایان لەگەڵ دەکرد، تا وەهای لێ هات خەڵکی لە ترسدا دەرگایان دادەخست و لە ماڵەکانیاندا نەدەهاتنە دەرەوە، بەلاّم تەتارەکان دەرگاکانیان دەشکاندو بەزۆر دەچونە ژورەوەو پیاوەکانیان دەکوشتن و زیناشیان لەگەڵ ئافرەتە موسڵمانەکان دەکرد، ئەگەر دەرگاکانیان بۆ نەشکابایە خانوەکەیان بەخەڵکەکەوە دەسوتاند!.

وەك ئیبن کەسیر دەڵێت: کار گەیشتە ئەوەی خەڵکێکی زۆر لەناو بیرو ژێر زەمین و شوێنە پیس وکون و قوژبنەکاندا بۆ ماوەی چەندین ڕۆژ خۆیان حەشار دەداو تیایاندا دەمانەوە، بەلاّم هەر دەستی دڕندانەی تەتارەکانیان پێ دەگەیشت و دەیانکوشتن، ئەوەیشی لەو هێرشەی تەتارەکان ڕزگاری بوو بە برسیەتی و نەهێنی و ترسەوە لە شارێکی وێرانکراودا ژیانیان دەگوزەراند.

دڕندەیی تەتارەکان مزگەوتەکانی کردە قەسابخانە، تەنانەت بۆ ماوەی چەندین مانگ مزگەوتەکان داخران و، خەڵکی بەغدا نەیاندەتوانی ڕوویکەنە مزگەوتەکان بۆ ئەنجامدانی نوێژی بەکۆمەڵ بەنوێژی هەینیشەوە؟ بەم شێوازە ئەوەندە خەڵکیان شەهید کرد وەك مێژوو نوسەکان دەڵێن لەناو کوچەو کۆلاّنەکانی شاری بەغدا خوێن جۆگەلەی بەست، پاش ئەوە ڕوویان

کردە کتێبخانەی شارەکەو هەرچی کتێب و فەرهەنگی ماوەی پێنج سەدەی هەوڵ و ماندوبونی زانایان و بیرمەندانی ئیسلام بوو لە ملیۆنەها کتێب و دەسنوسی گرنگ، هەمویان فڕێدانە ناو ڕوباری دیجلەوە، بەڕادەیەك مێژوو نوسان دەڵێن ئاوی دیجلە ڕەنگی مەرەکەبی کتێبەکانی گرت، تەنانەت ئەو کتێبانە ئەوەندە زۆر بوون دەگێڕنەوە سەربازەکان بەرگی کتێبەکانیان وەك پرد لێکردبون و بەسەریاندا لە دیجلە دەپەڕینەوە.

دواترو پاش ئەم هەموو نەهامەتیانە، هۆلاکۆ بڕیاری کوشتنی بۆ خەلیفەی عەباسییەکان دەرکرد؟ بەپێی بەڵگە مێژوییەکان بڕیاری کوشتنی خەلیفە لەسەر پێشنیاری ئیبن ئەلقەمی و نەسیری توسی بووە، هەندێك دەڵێن ئەویشی سەربەرەوخوار لە جێگەیەکدا هەڵواسی و بەشەق دەیانکێشا بە سەریدا هەتا گیانی دەرچوو، هەندێکیش شێوازی کوشتنی خەلیفە دەگێڕنەوەو دەڵێن: خەلیفە خرایە ناو جەواڵێك و بەشەق تێی بەربوون هەتا گیانی دەرچوو، هۆکاری کوشتنیشی بەم شێوازە بۆ ئەوە بوو تا دڵۆپێکیش لەخوێنەکەی نەڕژێتە سەر زەوی!؟ بەم شێوازەو بە هاوکاری کەمینە خاچ پەرەستەکان پایتەختی خیلافەتی عەباسی داگیرکرا.

هێرشی مەغۆڵەکان بۆ سەر ئوممەت و خاکی ئیسلام درێژەی کێشا تا سەرئەنجام خیلافەتی عەباسییان ڕوخاندو ئەرشیف و بەری ڕەنجی زیاد لەپێنج سەدەی موسڵمانانیان لەناو برد، لەماوەی چل ڕۆژدا زیاتر لە یەك ملیۆن موسڵمانی بێتاوانیان شەهید کرد، پاش کۆتایی هاتنی شەپۆلی

کوشتنی موسڵمانانی بەغدا لەلایەن تەتارەکانەوە، ئەو خەڵکانەی تاك و تەرا لەژیاندا مابون و لەناو ژێر زەمین و کون و قوژبن و ئاوەڕۆکانەوە بەترس و لەرزەوە هاتنەدەرەوە؟!

ئەوخەڵکەی خۆی حەشار دابوو وەك مردویان لێ هاتبوو تەنانەت باوك کوڕی نەدەناسیەوە..ئیدی ئەمانیش دوچاری جۆرەها پەتاو برسیەتی و تاعون بوون، بلاَوبونەوەی پەتاش دەگەڕایەوە بۆ بۆنکردنی جەستەی ئەو هەموو کوژراوانەی لەناو کوچەو کۆلاَنەکانی بەغداد وەك خەرمان هەڵدرابونەوە..سەرەنجام ئەوانەی لەم هێرشەدا ڕزگاریان بوو بە پەتا جۆراوجۆرەکان مردن؟ ئەم ڕووداوانەش لە ساڵی "٦٥٦" ی کۆچیدا ڕوویاندا.

کەمینەکان و ڕۆڵیـان لە هاوکاری کردنی مەغۆڵەکاندا بۆ داگیرکردنی دیمەشق

پاش داگیرکردنی بەغدا، تەتارەکان خۆیان کـۆ کـردەوە بـۆ داگیرکردنـی ناوچەکانی وولاتی شام، بۆ ئەو مەبەسـتەو سـەرەتا نەخـشەی داگیرکردنـی ناوچەکانی (میافارگین) یان دانا، (میافارگین) شـارێکەو ئێـستا دەکەوێتـە باکوری کوردستانەوە لە ڕۆژهەلاتی تورکیا، لەو سـەردەمەدا میرنـشینێکی ئەیوبی بەهێز دەسەلاتی بەسەر ئەو ناوچەیەدا هەبووەو سەرکردەکەیان ناوی شا (کامل محمد شهاب غازی) ئەیوبیـە، نـاوبراو دەسـەلاتی بەسـەر چـەند ناوچـەیەکی بـاکوری کوردسـتان و بـاکوری ڕۆژئـاوای عێـراق و بـاکوری ڕۆژهەلاتی سوریاو ناوچەکانی جەزیرەو چەندین ناوچەی دیکەدا هەبووە.

هۆلاکۆ بەمەبەسـتی داگیرکردنـی ناوچـەکە، سـوپایەکی لـە تـەتارەکان ئامادەکردو بەسەرکردایەتی (ئەشتەموت) ی کوڕی ناردیە سەر شـا (کامـل محمد) و داوای خۆبەدەستەوەدانی لێکـردو مـەرجی ئەوەیـشی لەسـەر دانـا پێویستە سەرەتا هەموو قەلاکانی دەوری شار بڕوخێنێت، بـەلام ئـەم مـیرە خواناسە بە پێچەوانەی فەرمانڕەواکانی ترەوە بەتوندی داواکەی تـەتارەکانی بەرپەرچ دایەوەو بڕیاری جیهادو ڕووبەڕووبونەوەیدا.

هۆلاکـۆ مەبەسـتی بـوو شـام داگـیر بکـات، تـەنها ڕێگـا چـارەش بـۆ داگیرکردنی ناوچەکانی شام تێپەڕبوونی بوو بەناوچەکانی جـەزیرەدا کـە لـە ئێستادا قەلەم ڕەوی ئەو سەرکردە موجاهیدو لەخواترسەیە، بەدڵنیاییەوە بۆ

سوپاکەی هۆلاکۆش گرتنی شاری (میافارگین) کارێکی یەکجار ئەستەم بوو بەتایبەتی ئەو شارە دەکەوتە ناوچەیەکی زۆر سەختەوە لەنێوەندی زنجیرە چیاکانی دەریای ڕەشدا، دواجار سوپای تەتار بەناچاری ڕێگە چارەی سەربازییان هەڵبژارد بۆ داگیرکردنی شاری (میافارگین).

شا کامل محمد هەوڵی زۆریدا دەسەلاتدارە موسڵمانەکانی ناوچەکە پشتیوانی بکەن بۆ ڕووبەڕووبونەوەی هێرشی تەتارەکان بەلام هەوڵەکانی بێسود بوون؟ چونکە ئەوان هەمویان بەئاواتی ئەوەبوون پلەوپایەکەی خۆیان لەدەست نەدەن تەنانەت ئەگەر بەزیللەتیشەوە بێت، هەر ئەوەیان بەلاوە باشتر بوو تا ڕێگای جیهادو شەهید بون و سەرفرازی هەتا هەتایی بەدەست بهێنن.

لاتان سەیرنەبێت لەو ساتەدا ئەم پیاوە موجاهیدە بڕیاری جیهادو ڕووبەڕووبونەوەی هەڵبژارد، دەسەلاتدارەکان دەچونە لای هۆلاکۆو پیرۆزبایی سەرکەوتنەکانیان لێ دەکردو، لەلایدا کەیف و دڵخۆشی خۆیان دەردەبڕی بەرامبەر کوشتنی موسڵمانان و ڕماندنی خیلافەتی عەباسی، ئایا جیهاد بەم کەسە دونیا ویست و دور لە قیامەتانە دەکرێت؟! ئەوە سوڵتان (عزالدین)ـە هەستا بەدروستکردنی جوتێ پێلاوی تایبەتی شاهانەو وێنەی خۆی لەناو پێلاوەکاندا نەخشاندو بەدیاری ناردنی بۆ هۆلاکۆ!! هەتا لەپێیان بکات و قاچی بکەوێتە سەر وێنەکەی ئەم!؟.

لەبەرئەوە شا (کامل محمد) بەپشتیوانی خوای گەورە بڕیاری جیهادو

بەرگری هەڵبژارد بەسەر ژیانێکی زەلیلانەدا کە ژێر دەستەی تەتارەکان بێت، بۆ ئەو مەبەستە لەسەرەتادا بەتوندی وەڵامی کوڕەکەی هۆلاکۆی دایەوە کە داوای خۆ بەدەستەوەدانی لێ کردبوو و تیایدا هاتووە:

باشتر وایە میر ئاسنی سارد نەکوتێت و چاوەڕوانی ئەستەم نەکات، خۆ هیچ کات بڕوا بە بەڵێنەکانتان ناکرێت و هیچ کات لەسوپای تەتاریش ناترسم، هەتا زیندوبم بەشمشێر شەڕتان دەکەم، ناکرێت بڕوا بەکوڕی پیاوێك بکرێت کە بەردەوام پیشەی بەڵێن شکاندن بووە لەگەڵ خەلیفەو..

دواتر شا (کامل محمد) لەبەردەم گەلەکەیدا ووتارێکی بەپێزی ئاڕاستە کردن و ئامۆژگاری و داوای جیهادو بەرگریکردنی لێ کردن و، پاشان هەموو خەزێنەکانی دەوڵەتەکەی لەبەردەم خەڵکیدا والآکردو هەرچی پارەو زێرو زیو هەبوو هەمووی بەخشییەوە بەسەر دانیشتواندا، ئەوەشی ڕاگەیاندو گوتی: هیچ کات وەك خەلیفەی عەباسییەکان باوەش ناکەم بە دونیادا کە ئەوەندە درهەم و دیناری خۆش دەویست تا لەو پێناوەدا خۆیشی تیاچوو، هەموویان بەیەکەوە بڕیاری جیهادی تەتارەکانیانداو دواتر هێرشیان کردە سەر تەتارەکان و ژمارەیەکی زۆریشیان لێ کوشتن، شا(کامل محمد) خۆیشی بەکردار بەشداری جیهادی تەتارەکانی دەکردو ماوەی ساڵێکی تەواو بەرگرییان کردو بەهیچ شێوازێکیش تەتارەکان توانای پێشڕەوییان نەبوو.

لە ناچاریدا تەتارەکان بڕیاری گەمارۆدانی شارەکەیانداو ڕۆژ لەدوای ڕۆژ خۆراك و پێداویستی موجاهیدان کەم دەبویەوە، کار گەیشتە سەر ئەوەی لە

برساندا دەستیان کرد بەخواردنی سەگ و پشیلەو ئاژەڵی مردارەوە بوو، تەنانەت مێژوونوسان باس لەوە دەکەن لە برساندا تەرمی مردوەکانیشیان دەخوارد..

سەرئەنجام کارەساتێکی زۆر گەورە ڕووبەڕووی شارەکە بوویەوەو بەئەندازەیەك کوچەو کوڵانەکان پڕبوون لە مردوو، بەو شێوازە دەرگاکانی شار بۆ تەتارەکان کرایەوە، کاتێك سوپا چونە ژورەوە دیتیان تەنها حەفتا کەس لەشارەکەدا بەنیمچە زیندویی ماونەتەوەو ئەوانیش خەریك بوو دەمردن؟!

شا (کامل محمد) یش لەنێوان ئەو حەفتا کەسەدابوو، ئەویان دەستگیرکردو ناردیان بۆ لای هۆلاکۆ، سەرئەنجام بڕیاری کوشتنیدا؟! بەڵام چۆن کوشتنێك؟ فەرمانی دەرکرد گۆشتی جەستەی بەزیندوویی لێ بکەنەوەو بەزۆر دەرخواردی بدەن! بەو شێوازە ئەوەندە گۆشتیان پێدا هەتا شا (کامل محمد)یش بە پلەی بەرزی شەهادەت گەیشت! سەرەکەشیان کرد بەرمەوەو بەشارە گەورەکاندا دەیان گەڕاندو دواتر کەللە سەرەکەیان گەیاندە دیمەشق و بەدەروازەی (فەرادیس) دا هەڵیان واسی.

کوڕەکەی هۆلاکۆ لەسەر فەرمانی باوکی بۆ داگیرکردنی (ماردین) بەڕێکەوت، سەرکردەی شاری (ماردین) ناوی شا سەعید بوو، سوپای تەتار نامەی خۆ بەدەستەوەدانی بۆ نارد، ناوبراو داواکەی بەرپەرچ دایەوەو بڕیاری بەرگری کردنیدا، دواتر دانیشتوانی (ماردین) ماوەی هەشت مانگ

ڕووبەڕووی گەورەترین ئابڵوقەی ئـابوری بونـەوە، لـەم مـاوەدا دانیـشتوانی شارەکە هێندە ئازایەتییان نیشاندا، بەتـەواوەتی تـەتارەکانیان تـوڕە کـردو لەگەڵ درێژبونەوەی ئابڵوقەکـەدا خـۆراك و پێداویـستی لـە قەلاکـەدا کـەم بویەوەو بەهۆیەوە خەڵکێکی زۆر مردن و پـەتاش لـەناو دانیـشتواندا بـلاو بویەوە.

لەم کاتەدا موزەفەرەدینی کوڕە گەورەی شا سەعید، داوای لە باوکی کرد لەپێناو نـەمردنی خەڵکەکـەدا قەلاکـە بەدەسـتەوە بـدات، بـەلام نـاوبراو داواکەی بەرپەرچ دایەوەو دواتر موزەفەرەدین باوکی خـۆی ژەهـراوی کـردو قەلاکەی دا بەدەستەوە.؟!

ئەم جۆرە هێرشانەی تەتارو داگیرکردنی ناوچەکان ماوەی ساڵێکی تەواوی خایاند، ئەوەبوو سوپای تەتارەکان لە موحەڕەمی ساڵی "٦٥٨" ی کۆچیدا گەیشتە حەلەب، لە هەموو لایەکەوە بـۆ مـاوەی هەفتەیـەك گەمارۆیـەکی توندیان خـستە سـەر شـارەکە، بـەلام دانیـشتوانی حەلـەب ئامـادەی خۆبەدەستەوەدان نەبوون، توران شای جێگری یوسفی ئەیوبی کـە مامیـشی بوو، بڕیاری ڕووبەڕووبونەوەی سوپای تەتارەکانیـدا، لەبەرامبـەردا هولاکـۆ سەرکردە سەربازییەکانی بەسەر دەروازەکانی شاردا دابەش کـرد، دواتـر لـە چـواردەوری شـاردا مەنجـەنیقێکی زۆریـان جێگیرکـردو دەسـتیان کـرد بـە بۆردومانکردنی شارەکە.

بەو شێوازە جەنگێکی یـەك هەفتـەیی زۆر گـەورە لـەنێوان هـەردوولادا

ڕوویداو پەنجا هەزار کەس لە سەربازانی حەلەب بەپلەی بەرزی شەهیدی گەیشتن! تەتارەکان لەمانگی زیل حیجەدا توانییان شوراکانی شاری حەلەب ببەزێنن و سەرئەنجام شارەکە داگیرکراو وەك پیشەی هەمیشەیی خۆیان گەورەترین قەسابخانەشیان بۆ خەڵکی حەلەب بەرپا کردو کەوتنە ڕووخاندنی شوراکانی شارو بەهۆی مەنجەنیقەکانەوە دیوارو شورای قەڵاکانیان ڕوخاند.

بەو شێوازە وەك ئیبن کەسیر دەڵێت: حەلەب وەك کەرێکی ڕووتەڵەی لێهات؟! بێگومان لەو سەردەمانەدا لە هەموو شارێکدا قەلا هەبووە لە کاتی دروست بوونی مەترسیدا دانیشتوانەکەی خۆیان تیایدا حەشار دەدا، پاش داگیرکردنی شاری حەلەب، قەلاکەی بۆ ماوەی چل ڕۆژ بەرگری کرد، سەرئەنجام قەلاکەش داگیرکراو لەبەرئەوەی دانیشتوانەکەی بەئازایانە بەرگرییان کردبوو، هۆلاکۆی خوێن مژ بەشێوەیەکی دڕندانە سەرجەم ئەو کەسانەی سەربڕی کە لە قەلاکەدا دەستگیریان کردبوون، بەبێ ئەوەی جیاوازی بکات لە نێوان پیاو ئافرەت و پیرو منداڵدا؟!

پاشان هۆلاکۆ گەمارۆی قەڵای (حارم)یدا، دانیشتوانەکەی داوای ئەمانیان لە هۆلاکۆ کردە مەرجی خۆ بەدەستەوەدان، ئەم خوێن مژە بێ ڕەوشتە وەك پیشەی هەمیشەیی خۆی سەرەتا بەڵێنی ئەمانی پێدان و، بەڵام دواتر فەرمانی کوشتنی بەکۆمەڵی بۆ هەموویان دەرکرد، تەنانەت ژن و منداڵ و پیرو پەککەوتەکانیش ڕزگاریان نەبوو.

بەرەو داگیرکردنی دیمەشق

دوای گەیشتنی سوپای هۆلاکۆ بەشاری حەلەب و داگیرکردنی، سوپایەکی بە سەرکردایەتی (کەتبگاوین)ی گەورە بەرپرسی دەوڵەتەکەی ئامادەکرد، بەمەبەستی داگیرکردنی شاری دیمەشق، سوپا جوڵەی پێکراو لە کۆتاییەکانی مانگی سەفەردا زۆر بەئاسانی توانی شاری دیمەشق داگیر بکات، دانیشتوانەکەی نەك هەر بەرگرییان نەکرد، بەڵکو گەورە پیاوانان و ناودارانی شارەکەو لەنێویشیاندا کەمینە مەسیحییەکانی شاری دیمەشق بەخۆشحاڵییەوە بەخێرهاتنی سوپای تەتارەکانیان دەکرد، پاشان هۆلاکۆ بڕیاری ئەمانیدا بەدانیشتوانی شارەکەو جارچی بەکوچەو کۆڵانی شاردا دەگەڕاو ئەمانەکەی دەخوێندەوە.

تا ئەم ساتە هێشتا قەڵای شارەکە خۆی نەدابوو بەدەستەوە، تەتارەکانیش مەنجەنیقی زۆر پێشکەوتویان پێ بوو، بۆ ئەو مەبەستە لە ڕۆژئاواوە مەنجەنیقێکیان لەسەر قەڵاکە دابەست، بەهۆی ئەو مەنجەنیقەوە بەردی گەورەیان بە ئاراستەی قەڵاکە دەتەقاندو سەرئەنجام بەو هۆیەوە زۆربەی دیوارە بەردینەکانی قەڵاکەیان ڕوخاند، بەشێوازێك بۆردومانی مەنجەنیقەکە چڕ کرایەوە زۆری نەمابوو قەڵاکە بڕوخێت و پاشان کاربەدەستی قەڵاکە بەمەبەستی ڕێکەوتن هات بۆ لای تەتارەکان و دواجار قەڵاکەیان داگیر کردو کاربەدەستەکەشیان کوشت.

بەم شێوەیە تەتارەکان لە کۆتاییەکانی مانگی سەفەری ساڵی"٦٥٨" ی

کۆچیدا شاری دیمەشقیشیان داگیر کرد، دواتر داردەستێکی خۆیان کردە والی دیمەشق ناوی (ایل سیان) بوو، ناوبراو یەکێك بوو لەو کەسانەی زۆر ڕێزی لە ئاینی مەسیحی دەگرت و تا ئەو ئەندازەیەی پلەوپایەی مەسیحیەکانیشی بەرز کردەوە.

لە ماوەی ڕابردوودا بەبەڵگەوە کاریگەری خاچ پەرەستەکانمان بەسەر مەغوڵەکانەوە باس کرد، بەئاشکراو هەر لە سەرەتاوە دیار بوو مەغوڵەکان چەکێکن بە دەستی خاچ پەرستانەوە بۆ دژایەتی کردنی ئیسلام و ڕوخاندنی خیلافەتی ئیسلامی.

بەڵێ گەورە بەرپرسانی ئاینی خاچ پەرەستی لەدەوری "إیل سیان" ی سەرسەخت کۆبوونەوە، ئەم ناپاکە بەردەوام سەردانی کەنیسەکانیانی دەکرد، ئەم خاچ پەرەستە داردەستەی تەتارەکان پۆستە نوێیەکەی بەهەلزانی بۆ بەرزکردنەوەی کەمینە خاچ پەرەستەکان و بەکارهێنانیان بۆ دژایەتی کردنی موسڵمانان.

لەپاش کۆبوونەوەی"إیل سیان" لەگەڵ گەورەکانی ئاینی مەسیحیدا، دواتر ناوبراو کڵێساکانی بەسەرکردەوەو بەڵێنی پێدان دەوڵەتێکیان بۆ دابمەزرێنێت، بەم بۆنەوە وەفدێکی مەسیحییەکان سەردانی هۆلاکۆیان کردو کۆمەڵە دیارییەکی بەنرخیان پێشکەشی هۆلاکۆ کرد.

ئەم هەموو ماستاوەی مەسیحییەکان بۆ هۆلاکۆیەکی دڕندە کە خاوەنی هیچ جۆرە ڕەوشت و بەهایەك نیە، تەنها لەبەرئەوەبوو ئەمانێکی زەلیلانەی

لێ وەربگرن.

شایانی باسە مەسیحییەکان لە دەرگای "تومائەوە" ڕۆیشتنە ژوورەوەو هەموویان بە دروشمی (ئاینی ڕاست دەرکەوت کە ئاینی مەسیحییە) خاچیان بەرز کردبووەوەو، ئەم دروشمەیان بە دەنگی بەرز دووبارە دەکردەوەو سەرزەنشتی ئاینی ئیسلام و شوێنکەوتوانیان دەکردو هاوکات دۆڵچەی پڕ لە شەراب "خەمر" یان بە دەستەوە بوو لە کاتێکدا بەلای دەرگای مزگەوتەکاندا تێپەڕ دەبوون دەیان پرژاند بە مزگەوتەکانداو پیسیان دەکردن، هەروەها شەرابیان دەکرد بەسەر دەم و چاو و جل و بەرگی موسڵمانانندا، لەناو بازاڕو دوکانەکانیشدا هەر بەو شێوە ناشرینە خەڵکیان ئازار دەدا، وتار بێژەکەیان دوکان بە دوکان دەگەڕاو باسی شتە چاکەکانی ئاینی مەسیحی دەکردو درۆو بوختانی لەدژی ئیسلام و موسڵمانان بلاو دەکردەوە.

پاشان چونە کڵێسای مەریەمەوە، ئەو سەردەمە کەنیسەکە ئاوەدان بوو، زۆر بەتوندی لە خەڵکیان ئەداو شانازیشیان بەو ڕەفتارانەیانەوە دەکرد، ئەم ڕەفتارانەی ئەمان بوو بەهۆی وێران بوونی کەنیسەکە، بەڵێ ئەوان نیازیان وەهابوو درێژە بەم حاڵەت و سیاسەتەی مەغۆڵەکان بدەن لە ترساندنی موسڵمانان و ڕوخاندنی مزگەوت و قوتابخانەو سەرجەم شوێنەوارەکانی تری ئیسلام.

تەنانەت مەسیحییەکان بەتەمابوون ئەم داگیرکارییەی تەتارەکان درێژە بکێشێت هەتا بتوانن هەموو مزگەوتەکانی وولات بڕوخێنن؟!.

لە کاتێکدا موسڵمانان ڕەخنەیان لەم سیاسەتەی مەغۆڵەکان گرت و بۆ ئەو مەبەستە، شەرع ناس و پیاوماقولاتی موسڵمانان سەردانی (ایل سیان) یان کرد بۆ گەیاندنی سکالاو ناڕەزایی خۆیان لەو حاڵەتەو دڕندایەتی مەسیحییەکان، بەلام ناوبراو دەستی کرد بەسوکایەتی کردن بە وەفدەکەی موسڵمانان و سەرئەنجام دەری کردن و هیچ گوێی بۆ داخوازییەکانیان نەگرت و ڕەوایی دایە کردەوە نەشیاوەکانی مەسیحییەکان.

بەڵێ ئەمە بەشێکە لە هەڵوێست و ڕەفتاری کەمینەکان لە بەرامبەر دەوڵەتی ئیسلامیدا، بەدرێژایی مێژوو ئەگەر بچوکترین دەرفەتیان بۆ ڕەخسابێت هیچ سڵیان لە دەست تێکەڵکردن لەگەڵ ناحەزانی ئیسلام نەکردوەتەوە، لەپێناو لێدانی موسڵمانان و داگیر کردنی وڵاتی ئیسلامیدا.!!

وەك ئاماژەمان پێکرد ئەم خاچ پەرەستانە کەمینەیەك بوون لەناو دەوڵەتی ئیسلامیدا، سەردەمانێکی زۆر موسڵمانان و دەوڵەتی ئیسلامی پارێزەری مافەکانیان بوون، بەداخەوە لە بەرامبەر هەموو ئەو خزمەتانەی دەوڵەتی ئیسلامیدا دەچوون دەستیان لەگەڵ ناحەزانی ئیسلام دا تێکەڵ دەکرد، بەمەبەستی ڕوخاندنی دەوڵەت و مێژوو و ژیاری موسڵمانان، هاوکاری دوژمنان بوون لە داڕشتنی نەخشەو پیلانی دوژەخیدا: ﴿ هَلۡ جَزَآءُ ٱلۡإِحۡسَٰنِ إِلَّا ٱلۡإِحۡسَٰنُ ﴿٦٠﴾ ﴾[١٤].

---

[١٤]- الرحمن:٦٠.

کەمینەکان و ڕۆڵیان لە هاوکاری کردنی فەڕەنسیەکان و هێرشکردنە سەر میسرو داگیرکردنی

وڵاتی میسر وەك سەرجەم ناوچەکانی تری جیهانی ئیسلامی لەژێر سایەو سێبەری خیلافەتی عوسمانیدا بووە، هاوڵاتییەکانی لە بەختەوەریدا ژیاون؟ چونکە بەکردار پەیامەکەی پەروەردگار خۆش گوزەرانی بۆ فەراهەم کردبوون و لە هەموو کاروبارێکیشیاندا تەنها سەرچاوەی بڕیاردانیان ئاینی ئیسلام بوو.

لەناو میسریشدا کەمینەکان هەمیشە سەرباری ئەو هەموو خزمەتەی دەوڵەتی ئیسلامی بۆیان، بەبەردەوامی بیریان لەوە کردووەتەوە چۆن بوارێك بۆ خۆیان بڕەخسێنن تا خەنجەری خیانەت و بێوەفایی لە دەوڵەتی ئیسلامی بدەن، هەر لەبەرئەوە بەردەوام کەمینەکانی میسر هەوڵیان داوە خۆیان لە دەوڵەتی ئیسلامی و کۆمەڵگای میسری جیا بکەنەوەو، بەردەوام هەستی جیاخوازییان بۆ خۆیان پەرە پێداوەو کاریان لەسەر ئەوە کردووە وەچەکانی پاش خۆشیان لەسەر ئەوە ڕابهێنن کە ئەمان بەشێك نین لە کۆمەڵگای میسریی و کیان و بوونی خۆیان دەوێت.

کەمینەکانی میسریش بەردەوام لەدوی بوارێك گەڕاون تا بتوانن لە پشتەوە خەنجەری غەدرو بێوەفایی لە دەوڵەتی ئیسلامی بوەشێنن، ئەو دەوڵەتەی چەندین سەدە کەمینەکان لە سایەیدا بەئازادی و سەربەستی تەواوەوە ژیانیان بەسەر بردوە، لە دیارترینی ئەو خیانەتانەی کەمینەکان لە

میسردا ئەنجامیانـدا هاوکـاریی و کارئاسـانی کردنـی ئـەوان بـوو بـۆ فەڕەنسیەکان لە کاتی داگیرکردنی میسردا لە ساڵی "١٢١٣" ی کۆچیدا.

هۆکاری داگیرکردنی میسر دەگەڕایەوە بۆ کۆمەڵێك پاڵنـەری ئـابوری و سیاسی و بازرگـانی کـە ڕاسـتەوخۆ ئـەم هێرشـەی سـەر میـسر خزمـەتی بەرژەوەندی خاچ پەرستانی دەکردو، فەڕەنسییەکان لـە کـاتی ئـەنجام دانـی هێرشەکەدا هەستیان بەوە دەکرد گەلی موسـڵمانی میـسر زۆر خۆڕاگرانـەو بەتونـدی دژی ئـەم هێرشـە دەوەسـتێتەوەو ئۆپۆزسـیۆنی خۆیـان لـە دژی هێرشەکە ڕادەگەیەنن.

لەبەر ئەوە فەڕەنسیەکان بیریان لە چارەسەر "بـدیل" ێـك دەکـردەوە تـا بەهۆیەوە بتوانن لە ئاستی ناڕەزایەتی و تووڕەیی و نیگەرانی گەلی میسری کەم بکەنەوە، بۆ ئەمەش ڕاستەوخۆ پەنایان بۆ کەمینەکانی میسر بـرد تـا هاوکاریان بن لە گونجاندنی باروودۆخەکـە بەئاراسـتەی ڕێگـە خۆشـکردن و کارئاسانی کردن بۆ بەدی هێنانی بەرژەوەندییەکانیان لە میسردا.

بەدڵنیاییەوە فەڕەنسیەکان سەرکەوتنیان بەدەست هێنا لە بـەکارهێنانی کەمینەکان بۆ گەیشتن بەئامانج و بەرژەوەندیەکانیان، ئەوەبوو دەست بەجێ لە ڕێگەی کەمینە مەسیحییەکانی ناو میسرەوە کەوتنە جێ بەجێ کردنـی پیلانەکانیان، سەرەتاش وەکو سەرباز لە ڕیزەکانی سوپادا وەریانگرتن؟! ئەو کەمینانەی سەردەمانێکی زۆر بەهێمنایـەتی لـە خـاکی میـسردا ژیانیـان بەسەر بردووە! ئەمڕۆ ڕاستەوخۆ خۆیان کردە داردەستی دوژمنانی ئیسلام.

بۆ ئەو مەبەستە سوپای فەڕەنسی پاش داگیرکردنی میسرو بەمەبەستی ئاسایی کردنەوەی بارودۆخەکە، پەنای بۆ کەمینە خاچ پەرەستەکان بردو داوای لە (جرجس جوهری) سەرۆکی هەموو قیبتییەکانی میسر کرد، چەند قیبتییەکی پسپۆری ئیداری بۆ دیاری بکات، تا سوپای فەڕەنسی بیانکاتە سەرپەرشتیاری ناوچەکان بەمەبەستی گەڕاندنەوەی ژیان بۆ قۆناغی پێش هێرشەکە، ئەوەبوو (جرجس جوهری) ناوی پێنج کەسی ئیداری لەقیبتییەکان دا بەناپلیۆن و ئەویش کردنی بە بەرپرسی ناوچە جیاوازەکانی میسر، یەعقوب حەنناش یەکێك بوو لەو کەسانەو هەمانکات ناوبراو کرا بە بەرپرسی گشتی ئازوقەو خۆراك و تفاقی سوپای فەڕەنسی، بێگومان ئەمەش کارێکی ئاسان نەبوو، لەسەری پێویست بوو خواردنی ئەو "٣٠" هەزار سەربازە فەڕەنسیە دابین بکات کە بە ناوچە جیاوازەکانی میسردا بلاو بوو بوونەوە.

دیارترینی ئەو کەسانەی لەو کاتەدا بەرەمزی خیانەت و بێ وەفایی دەناسران (یەعقووب حەننا) بوو، ناوبراو لە پێشەوەی ئەو کەسانەدا بوو کە هەستان بەخیانەت کردن لە خودی ولاتەکەی خۆیان لە سەردەمی نوێ دا (عصر الحدیث)، یەعقوب حەننا ئەو کەسەیە لەگەڵ باسکردنی هاوکاری کەمینەکانی میسر بۆ هێزە فەڕەنسییەکان دێتە ناو ناوانەوە، ئەو بەدڵسۆزترین قیبتی میسری دادەنرێت کە بۆ بەرژەوەندی فەڕەنسییەکان کاری کردبێت، ناوبراو بەردەوام خەریکی کۆکردنەوەی سەرانە بوو بۆ

هێزەکانی فەڕەنسا، هەمان کات وەك ڕاوێژکاری جەنەڕاڵ (دیزیە) لە سوپای فەڕەنسیدا دەست بەکاربوو لە جەنگەکەیاندا لە دژی موراد بەگ لە ناوچەی (صعید).

بە دڵنیاییەوە ژەنەراڵ (دیزیە) هەتا پرس و ڕاوێژی بەم بەکریێ گیراوە نەکردبێت هیچ کارێکی ئەنجام نەداوە، لە شۆڕشی عوسمانییەکاندا بەسەرکردایەتی (ناصف پاشا) کە لە قاهیرە بۆ دەرپەڕاندنی داگیرکەرانی فەڕەنسا ئەنجامدرا، هەر یەعقوب حەننای بەکریێ گیراو ڕاسپێردرا ڕووبەڕووی هێرشی عوسمانییەکان بوەستێتەوە.

پاش ئەوەی ناپلیۆن میسری بەجێ هێشت، یەعقوب حەننای خاچ پەرەست هەستا بەدروستکردنی کەتیبەیەکی سەربازی تایبەت بە مەسیحییە میسرییەکان و ڕاستەوخۆ لەلایەن ئەفسەرانی فەڕەنساوە مەشقیان پێ دەکرا لەسەر شێوازی پێشکەوتووی ئەوروپا، بە هەموو جۆرە چەکێکی سەربازی پێشکەوتوو هاوکارییان دەکردن، وە یەعقوب حەننا بە یەکێك لە دەویتەکانی ناپلیۆن دادەنراو دواتریش پۆستی فەرماندەی گشتی هێزە قیبتییەکانی ناو سوپای فەڕەنسی لەمیسردا پێ سپێردرا، ئەوەی جێگای تێڕامانی مێژوو نوسانە، یەعقوب حەننای خاچ پەرەست هەر کارێکی پێ سپێردرابێت لەلایەن داگیرکەرانی فەڕەنساوە بە وردبینی و لێهاتوییەکی زۆرەوە جێ بەجێی کردووە؟!

لەکاتی هێرشی ناپلیۆندا بۆ سەر میسر هاوشانی یەعقوب حەننا

چەندین کەسایەتی تری ناو خاچ پەرەستە کەمینەکانی میسر پەیوەندییان کرد بەسوپای ناپلیۆتەوەو لەوانەش (جرجس جوهری) کە پاش ئەوەی پەیوەندی خیانەتکارانەی لەگەڵ ناپلیۆندا بەست و دڵسۆزی خۆی بۆ دەربڕین کرایە وەزیری دارایی.

هەروەها (یوسف الملطي و الیاس بقطر) لە گرنگترینی کەسایەتی خاچ پەرەستە کەمینەکانی میسر بوون کە پەیوەندییان بەناپلیۆن و سوپای فەڕەنسیەوە کرد، (یوسف الملطي) کچە زای یەعقوب حەننا بوو، دوای ئەوەی لە فێربونی زمانی فەڕەنسیدا سەرکەوتنی بەدەستهێناو دواتر وەك سکرتێری تایبەتی ناپلیۆن دەست بەکاربوو، ماوەیەکیش وەك وەرگێڕی فەرمی سوپای فەڕەنسی کاری کرد، پاش ئەوەی فەڕەنسیەکان میسریان بەجێ هێشت ناوبراو پەیوەندی بەفەڕەنسیەکانەوە کردو وەك مامۆستا لە مەکتەبی فەڕەنسی لە پاریس کاری کرد.

یەکێکی تر لەو قبتییە میسریانەی لەکاتی هێرشەکەی ناپلیۆندا پلەیان بەرز کرایەوە (أنطوان أبو طاقیة) بوو، وەك نوێنەری حکومەتی داگیرکەری فەڕەنسی لە شاری (الشرقیه) دەست بەکاربوو، وە (فلتئوس حنا) ش یەکێکی تر بوو لە قیبتییەکانی میسرو پاش ئەوەی خۆی بە فەڕەنسییەکان فرۆشت، کرا بەنوێنەری حکومەتی داگیرکەرانی فەڕەنسا لەشاری (الغربیه).

ناپلیۆن بۆ بەدەستهێنانی سەرکەوتن لە میسردا زۆر ڕێگای گرتونەتە بەر؟ چونکە دەیزانی گەلی میسری گەلێکی موسڵمانن و ئاسان ئەوە قبوڵ

ناكەن كە سوپایەكی خاچ پەرەست وولاٌتەكەیان داگیر بكات.

وەك مێژوونوسان دەڵێن: ناپلیۆن بۆ داگیركردنی میسر لە ڕێگایەكەوە سوپاكەی بەرەو میسر جولاٌندوە، پێچەوانە بووە لەگەڵ ڕێگای هەموو ئەو فەرماندە سەربازییانەی خاچ پەرەستان كە لە ڕابردودا گرتویانەتە بەر بۆ داگیركردنی میسر، هاوكات لەگەڵ داگیركردنی میسریشدا ناپلیۆن بەردەوام بانگەشەی ئەوەی دەكرد ئەوان موسڵمانن و خۆشەویستی خۆیان بۆ ئیسلام و میسرییەكان دەردەبڕی؟! ناپلیۆن بەردەوام تەنها داواكاری لە سوپاكەی ئەوە بوو چۆن لە ڕابردوودا ڕێزیان لە ئاینی جولەكەو مەسیحی گرتووە، بەهەمان نەفەسیشەوە ڕێز لەئاینی ئیسلام بگرن؟ هەتا بتوانن كۆنترۆڵی بارودۆخەكە بكەن و ڕووبەڕووی خۆپیشاندان و شۆڕشی چەكداری نەبنەوە؟ بێگومان ئەمەش جۆرێكە لە داننان بەئیسلام و موسڵماناندا لەلایەن ڕۆژئاواییەكانەوە! لەپێش دابەزینی سوپاكەیدا بۆ وشكانی ناپلیۆن وتەیەكی پێشكەش كردن و ڕایگەیاند: ئەو گەلەی كە ئێوە پێی دەگەن گەلێكی موسڵمانن، یەكەمین شتێكیش باوەڕیان پێیەتی (لا اله الا الله - محمد رسول الله) یە، بەهیچ شێوەیەك دژایەتی بیروباوەڕیان مەكەن، لە ڕابردودا چۆن هەڵسوكەوتتان لەگەڵ جولەكەو ئیتاڵیەكاندا كردوە، بەهەمان شێوە هەڵسوكەوت لەگەڵ موسڵماناندا بكەن، ڕێزی زانایانی ئیسلام بگرن هاوشێوەی ڕێزگرتنتان لەپیاوانی ئاینی جولەكەو مەسیحی! چۆن ڕێزتان لە دروشم و شوێنی پەرستنی مەسیحی و جولەكە گرتووە، لە ئێستاشدا ڕێز لە

مزگەوت و سەرجەم دروشمەکانی موسڵمانان بگرن!.

لێرەدا پرسیارێك دێتە ئاراوە؟ ئایا سەربازەکان چۆن ئەم ئامۆژگارییانەی ناپلیۆن جێبەجێ بکەن، لە کاتێکدا ئەوان هیچ شتێك لە بارەی ئیسلامەوە نازانن و بەمەبەستی لەناوبردنی موسڵمانانیش هاتونەتە وڵاتی میسرەوە؟

لەو بارەوە مێژوونوسان دەڵێن: شۆڕشی فەرەنسی بووە هۆی دورخستنەوەی فەرەنسییەکان لە ئاینی مەسیحی، لەبەرئەوە ناپلیۆن هەر ئەوەندەی مەبەست بوو سەربازەکانی ئەوە نیشانی موسڵمانان بدەن ئەوان ڕێز لە ئیسلام و پیرۆزیەکانیان دەگرن.

وە دامرکاندنەوەی شۆڕشەکانی گەلی میسری خرایە ئەستۆی ئەم کەمینە بەکرێ گیراوانە، (یەعقوب حەننا) لەلایەن فەرەنسییەکانەوە پلەی (جەنەڕاڵ)ی پێ بەخشرا، هەروەك نازناوی فەرماندەی کەتیبە قیبتییەکانی سوپای فەرەنسیشی پێ بەخشرا.

ئەمە سەرباری ئەوەی هێزەکانی سوپای فەرەنسا بەئاشکرا هاوکاری دەکران لەلایەن میلیشیاکانی یەعقووب حەنناوە لە دامرکاندنەوەی شۆڕشی یەکەمی قاهیرەی ساڵی "١٢١٣" ی کۆچی و، شۆڕشی دووەمی قاهیرەی ساڵی ١٢١٤ی کۆچیدا، کە سەگێك بەناوی (کلێبەر) بە یەعقوب حەنای ڕاگەیاند چی پێ خۆش بێت لە دژی خەڵکی قاهیرە درێغی نەکات، ئەم ڕێ پێدانەش لەپاش دامرکاندنەوەی شۆڕشی دووەمی قاهیرە هات، یەعقووب حەننای ناپاکیش هەستا بە نانەوەی پشێوی و نائارامی و تالآنکردنی

سەروەت و سامانی وڵات و ڕوخاندنی مزگەوتەکان و بێ ئەدەبی کردن بەرامبەر پیرۆزییەکان و هتد.

بە کورتی (یەعقووب حەننا) تاوان گەلێکی ئەوتۆی لە میسردا ئەنجامدا کە پێنوس شەرم دەکات لە نووسینیان.

دەبێت ئاگاداری ئەوە بین یەعقووب حەننای قیبتی و کەتیبە سەربازییە قیبتییەکەی، سەرەتایەکە بۆ ئەو حاڵەتەی لە مێژووی میسردا بەناوی (فیتنەی تائیفی) ناسراوە، بەلاّم مایەی سەرسوڕمانە لە پاش ئەوەی یەعقووب حەننا لەلایەن قەشەکانەوە بەڕێزەوە ناودەبراو لە میسردا ئاهەنگی بۆ ڕێك دەخرا، بە شانازیەوە دەیان وت یەعقوب حەننا جیهادی لە دژی موسڵمانان کردووە، لەوەش سەرسوڕمانتر هەڵوێستی مێژوونوسە مەسیحییە هاوچەرخەکانە کە بەردەوام بە ڕێزو سوپاسەوە کارەکانی یەعقووب حەننای خاچ پەرستی ناپاك هەڵدەسەنگێنن.

بەنموونە ئەوە ووتەیەکی د.لویسە ناوبراو نوسەرێکی بەناوبانگی خاچ پەرستانەو بەوە ناسراوە زۆر دژایەتی موسڵمانان دەکات و سەبارەت بە یەعقووب حەننا دێتە گۆو دەڵێت: ئەو ڕۆڵ و کاریگەریەی لە مامۆستا یەعقوب حەنناوە پێشکەشی فەڕەنسیەکان کرا لە دژی عوسمانیەکان، بە هاوکاری و دەست بارێکی ئەوەندە گەورە سەیر دەکرێت شایەنی ئەوەیە لە پاداشتیدا پەیکەرێکی لە زیو بۆ دروست بکرێت و، لە گەورەترین گۆڕەپانی قاهیرەدا دابنرێت و لێی بنووسرێت ئەمە یەکەمین کەسێکە داوای

سەربەخۆیی میسری کردووە لە چەرخی نوێدا..؟!!

سەبارەت بە دڵسۆزی یەعقوب حەننا بۆ فەڕەنسیەکان، مێژوونوس (شفیق غربال) نامەیەکی جەنەڕاڵ (جاك مینو) دەخاتە ڕوو کە ئاڕاستەی ناپلیۆنی کردوەو تیایدا دەڵێت:

من پیاوێکی خاوەن زانیاری و ڕۆشنبیری بەرفراوانم لەلایە، ئەویش یەعقوب حەننایە، ناوبراو تا ئێستا توانیویەتی چەندین خزمەت پێشکەشی سوپای فەڕەنسی بکات، لەوانە: بەهێزکردنی سوپای فەڕەنسی، ئەویش بەهێنانی سەربازە قیبتییەکان بەمەبەستی هاوکاری کردنی هێزەکانمان لەناوچەکانی میسردا.

پێویستە ئەوە بخەینە ڕوو تا ئێستاش لە میسردا باس لە چۆنیەتی هاوکارییەکانی یەعقوب حەننا دەکرێت بۆ خاچ پەرستان لە کاتی داگیرکردنی ئەو وڵاتە لەلایەن فەڕەنسیەکانەوە..

کەمینەکان و ڕۆڵیان لە کەوتنی دەوڵەتی عوسمانیدا

هەمووان لێرەدا کەمێك لەو ڕۆڵە ناپاکەی کەمینەکان تێگەیشتن کە بەدرێژایی مێژوو خستویانەتە گەڕ لە دژی دەوڵەتە ئیسلامییە یەك لەدوای یەکەکان، ئەو دەوڵەتانەی کەمینەکان لەژێر سایەیاندا ژیان و بەهێز بوون و گەشەیان کرد، بەڵێ بە درێژایی مێژوو کەمینەکان "جوولەکە، گاور" لەبەرامبەر پاراستنیان و چاکەکانی دەوڵەتی ئیسلامی بۆ ئەوان، بەپێچەوانەوە لە بری ئەوەی ئەو دەوڵەتە بە موڵکی خۆیان بزانن و بیپارێزن، هەستاون لە پشتەوە خەنجەری غەدرو بێ وەفاییان لێ داوە.!!

ئەوە ئەورووپای خاچ پەرەستە بەردەوام پێداگرییان کردووە لەسەر هەڵگیرساندنی جەنگ لە دژی دەوڵەتی عوسمانی، لەپێناو گەیشتنیان بەو ئامانجەش هەوڵیان دەدا لەناو جەرگەی دەوڵەتی عوسمانیدا ئاژاوەو فیتنە بەناوی شۆڕشەوە بەرپا بکەن.! بەتایبەت کاریان لەسەر ئەوە دەکرد لە ڕێی کەمینە ئاینییەکانی ناودەوڵەتی عوسمانییەوە ئاژاوەی ئاینی ناو دەوڵەت پەرە پێ بدەن و، لەو ڕوانگەوە کاریان دەکرد تا دەوڵەت لاواز بکەن و پاشان بە یەکجاری لە ناوی ببەن.

بەدڵنیاییەوە ئەورووپاو ڕۆژئاوا چەکی سەرەکییان بۆ بەدەستهێنانی ئەم ئامانجەیان بەکارهێنانی کەمینەکان بوو، هەتا پیلانەکانیان لە ڕێی ئەوانەوە لەناو جەرگەی دەوڵەتی ئیسلامی دا جێبەجێ بکەن، بێ گومان کەمینەکانی ناو دەوڵەتی عوسمانی زیاتر لە جوولەکەو گاور پێك هاتبوون، ئیدی ئەم

کەمینە ناپاکانە هەرگیز ئەوەیان لەبەرچاو نەبوو کە بە بەردەوامی لەلایەن سوڵتانەکانی دەوڵەتی عوسمانییەوە هاوکاری دەکران و بە هەموو شێوەیەك لە مەترسی ناوخۆو دەرەکی دەیانپاراستن.

تەنانەت لەپێناو بیرنەکردنەوەی کەمینەکان لەخیانەت، زۆر لە سوڵتانەکان ئافرەتیان لێ خواستبون، بەڵام کەمینەکان هەر بەردەوام بوون لە جێ بەجێ کردنی نەخشە دۆزەخییەکانی ناحەزانی ئیسلام و موسڵمانان لە پێناوی ڕووخاندنی ئەو دەوڵەتە ئیسلامییەدا، لێرەدا پێویستە ئاماژە بە ڕۆڵی گەورەو سەرەکی جوولەکەکان بکەین لە ڕووخاندنی دەوڵەتی عوسمانیدا، بەڵام ئەمەش ئەوە ناگەیەنێت لە ڕۆڵی گاورەکان کەم بکەینەوە لە نانەوەی ئاژاوەو دووبەرەکی و ترس لەناو ئەو دەوڵەتەدا، تەنانەت گاورەکان ڕۆڵی کاریگەریان بینی لە دروستکردنی پەیوەندی لە نێوان پیاوانی ئاینی لەگەڵ سەرۆك و پادشاکانی ئەوروپاو بەتایبەتی ڕۆژئاواداو ڕووسیا، ئەمەش لە دەقی نامەیەکی بەڵگەنامەیی گرنگدا ڕووندەبێتەوە کە (جریجوریوس) بۆ قەیسەری ڕووسیای ناردوە.!

لەو نامەیەدا چۆنیەتی ڕووخاندنی دەوڵەتی عوسمانی ڕوونکراوەتەوە، شیاوی باسە لە نامەکەدا ئاماژە بە هەڵگیرساندنی ئاژاوەی ناوخۆیی کراوە، وەك خاڵی دەست پێکردنی ڕووخاندنی ئەو دەوڵەتە، لە نامەکەدا پیلانیش بۆ چۆنیەتی مراندنی ڕۆحی ئیمانی و مەعنەوی کراوە لەناو موسڵماناندا، هەروەك ئەو هۆکارانەش دیاریکراون کە یارمەتی دەرن بۆیەکگرتویی موسڵمانان و سەرکەوتنیان بەسەر دوژمناندا (عقیدة الولاوالبراء).

خستنەڕوی ڕۆڵ و کاریگەری کەمینەکان بە گاورو جولەکەوە لە ڕوخاندنی دەوڵەتی عوسمانیدا

یەکەم: ڕۆڵی گاورەکان لە کەوتنی دەوڵەتی عوسمانیدا

دەوڵەتی عوسمانی بەردەوام پارێزەری مافی گاورەکان بووە، ئەمەش لەو ڕوانگەوە سەرچاوەی گرتووە کە ئەوان بەشێك بوون لەو دەوڵەتە ئیسلامیە، لەبەرئەوەش بووە کە لەناو دەوڵەتدا پلەوپایەو بەرپرسیاریەتییان پێ سپێردراوەو هەمانکات لە جەنگەکاندا بەشدارییان کردوەو بەهرەمەند بوون لەئاسایش و هێمنایەتی و خێروبێری دەوڵەتی عوسمانی، کەمینە گاورەکان لەسایەی ئەو دەوڵەتەدا ئەرك و مافیان هەبوەو زۆر بەخۆشگوزەرانی لە سێبەری دەوڵەتە مەدەنیەکەی موسڵماناندا ژیانیان بردووەتە سەر.

گاورەکان لەگەڵ ڕوخاندنی دەوڵەتی عوسمانی دەستیان کرد بە زیاد کردنی نفوزو هێزی خۆیان و، بلاْوکردنەوەی بیروبۆچوونە ڕۆژئاواییەکان، بەتایبەت لەسەرەتای سەردەمی سوڵتان مەحمودی دوەمەوە کە ناوبراو بواری بۆ گاورەکان کردەوە تا بە ئارەزووی خۆیان لەناو موسڵماناندا ژەهری خۆیان بڕێژن، ئەوەبوو سەرئەنجام گاورەکان کەوتنە کێبەرکێ کردن لەگەڵ ئەو کۆمەڵگا ئیسلامییەدا.

لەلایەکی دیکەوە ناوبراو دووەم هۆکاری سەرەکی بوو کە توانی بیرو باوەڕی "خۆش ویستن و ڕق لێ بوون" (عقیدة الولاء والبراء) لەناو کۆمەڵگای

ئیسلامیدا بسڕێتەوە، سولْتان مەحمودی دووەم لە یەکێك لە وتەکانی دا دەڵێت: من نامەوێ هەر موسڵمانان لەناو مزگەوت و گاورەکان لە کەنیسەو جوولەکەکان لە پەرستگادا ببیننەوە، بەپێچەوانەوە من دەمەوێ کۆمەڵگا بەبێ جیاوازی ئاین بەئاراستەی خۆش گوزەرانیدا ببەم، بەشێوەیەك هەموو تاکەکانی کۆمەڵگا بەبێ جیاوازی هەست بەوە بکەن مافەکانیان دابین کراوە.!!

لەبەرئەوە گاورەکان لەسەردەمی ئەودا ئازادییەکی لە ڕادەبەدەریان هەبوو، بەدڵنیاییەوە ئەمەش زیانێکی زۆر گەورەی لە دەوڵەتی عوسمانی دا، لەپاش ئەویش سولْتان عبدالمجیدی دووەم هات و ناوبراو تەمەنی شانزە ساڵ بووەو زۆر کاریگەر بووە بە ڕۆژئاوا، هەروەك (مستەفا پاشا ڕەشید) لەو کەسانە بووە کەوتووەتە ژێرکاریگەری ڕۆژئاواو (خط شريف جلخانة) یان دەرکردوەو تیایدا ئاماژەی بەیەکسانی ئەرك و مافی (موسڵمان، بێ باوەڕ) ی کردووە.!!

لە پاش ئەوە خەتی هەمایۆنی هات بەدوایدا کە لە هەشت ساڵ پێك هاتبوو، پێداگری لەسەر ئەوە دەکرد یەکسانی لە نێوان موسڵمانان و بێباوەڕاندا بکرێت لەڕووی هەموو ئەرك و مافێکەوە.

ئیدی ئەمە بووە هۆکاری ئەوەی (عقيدة الولاء والبراء) بەتەواوی لەناو کۆمەڵگای ئیسلامی ئەو سەردەمەدا هەڵ بگیرێت، لەگەڵ ڕادەی ئەو هەموو ئازادی و سەربەستییە بێ سنورەدا کە بووە هۆکاری کوژاندنەوەو مراندنی بیروباوەڕی خۆش ویستن و ڕق لێ بوون (عقيدة الولاء والبراء)، ئیدی دەبێت پەرچە کردار چی بێت لە بەرامبەر ئەو هەموو تەنازولانە..؟! ئایا هەست بەوە دەکات ئەمە بەشێکە لەو نیشتمانەی جیاوازی ناکات لەنێوان ئەم و بێ

باوەڕێکدا..؟ بەدڵنیاییەوە نەخێر.؟!

گاورەکان بەردەوام پاڵپشت و هاندەرو ووروژێنەری ئاژاوەکان بوون و بەناوی شۆڕشەوە هەوڵی کۆکردنەوەی خەڵکیانداوە تا دژی دەوڵەتی ئیسلامی بێنە سەر شەقام، ئەمەش بەڕوونی لە ئاژاوە بەناوبانگەکەی یۆنان دا دەردەکەوێت کە لە ساڵی "١٨٢١" بەرپا کرا..!!

ئەگەر یەکێك بپرسێت ئەم ئاژاوە بەشۆڕش کراوە لە سەردەمی کێ دا بوو؟ بێگومان لە سەردەمی سوڵتان مەحموودی دووەم دا بوو، ناوبراو دەرگای بەڕووی گاورەکاندا کردەوە تا بەئارەزوی خۆیان لەناو وڵاتی ئیسلام دا تەڕاتێن بکەن و نەخشەو پیلانەکانیان جێ بەجێ بکەن، لەم ئاژاوەیەدا گاورەکان لە وڵاتی خۆیانەوە بەرەو یۆنان کۆچیان کرد بۆ بەشداری کردن لەو ئاشوبەی دژی دەوڵەتی عوسمانی ئەنجام دەدرا.

گاورەکان لە هەموو شوێنێکەوە کۆچیان کرد بەرەو یۆنان لەپێناو دژایەتی کردنی ئەو دەوڵەتە ئیسلامییەو نەهێشتنی دەسەڵاتی عوسمانییەکان لەناو خاکی یۆناندا، بەدڵنیاییەوە ئەو ئاشوبەی گاورەکان لەیۆناندا دژی دەوڵەتی ئیسلامی هەڵیانگیرساند، بووە هۆی لاوازکردنی دەوڵەت و سەرەنجام عوسمانییەکان بەهۆکاری ئەو شکستەوە تەنازولیان بۆ ڕووسیای قەیسەری کرد، بەو هۆیەوە عوسمانییەکان دەستیان هەڵگرت لە زۆرێك لە ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتیان و دایان بە ڕووسیا، هەروەك بەهۆکاری ئەو شکستەوە بوو وڵاتی شام و میسر لەو دەوڵەتە ئیسلامییە دابڕان و سەرئەنجام ئەو دوو ناوچەیە کەوتنە ژێر ڕکێفی بەکرێ گیراوێکی وەك محمد علی پاشا.

بە هەمان شێوە ئەو ڕۆڵە بـەڕوونی لـە ئـاژاوە بەردەوامــەکانی گاورەکانـدا دەردەکەوێت لە ئەرمینیاو جۆرجیادا، بـەردەوام وەك دوژمنێکـی سەرسـەخت سەیری دەوڵەتی عوسمانییان دەکردو ڕزگار بوونیان لەو دەوڵەتـە بـە پێویـست دەزانی، هەروەها ئەو ڕۆڵەی گاورەکان دەردەکەوێت لە شوێنی ئاهەنگ گێڕانی ماسۆنیەکاندا کە هێنابوونیانە ناو وڵاتی ئیسلامەوەو ئەمـەش هاوکـات بـوو لەگەڵ هێرشی فەرەنسییەکان بۆ سەر میسر.

پێویستە ئاماژە بەوە بدەین ئەم (محافلانـە) لەلایـەن گاورەکانـەوە هێنرانـە وڵاتی ئیسلامەوەو ئیدی لەوەبەدوا ئەفکاری "عەلمانی و قەومی" هێنرانە نـاو کۆمەڵگای ئیـسلامییەوە، لەڕاسـتیدا ئامـانجی سـەرەکییان بریتـی بـوو لـە بلاوکردنەوەی (بێ ڕەوشتی، ئازادی ئافرەت، دیموکراسی، یەکسانی ئـافرەت و پیاو، بلاوکردنەوەی بێ دینی و، سەرهەڵدانی پارتی عەلمانی و قەومی) لـەناو خاکی ئیسلامدا، تەنهاو تەنها ئەمانە نەخشەو پیلان بوون بۆ لێدانی ئیسلام و موسڵمانان و سڕینەوەی (عقیدة الولاء والبراء) لەناو موسـڵماناندا، پێویـستە ئاگاداری ئەوە بین فیکر(هزر)ی نەتەوەیی عەرەبی لە بنەڕەتدا لـە بەیروتـەوە سەری هەڵدا لەسەر دەستی کۆمەڵە گاورێکی وەك (بطرس البـستانی، أبـراهیم الیازجی) و غەیری ئەمانیش، ئەم کەسانە لـە گـاورە بـەناو بانگـەکانی ئـەو سەردەمەی بەیروت بوون.. °

دووەم: ڕۆڵی جوولەکە لە کەوتنی دەوڵەتی عوسمانیدا

ئەگەر گاورەکان ڕۆڵێکی گەورەیان هەبوبێت لە کەوتنی دەوڵەتی عوسمانیدا، بێگومان جولەکەکان خاوەنی ڕۆڵێکی گەورەو پیسترو کاریگەرتر بوون لەو خیانەتە مێژووییەدا.

ئەمەش لەبەرئەوە بوو گاورەکان پشتیان بەسیاسەتی شۆڕش و هێز دەبەست، ئامانجی سەرەکییان تێك شکاندنی دەوڵەت بوو لەڕووی سەربازییەوە، بەلاّم جولەکەکان بەپەنهانی کاریان دەکرد لە ناو جەستەی دەوڵەتی ئیسلامیدا، بەردەوام وەك خۆرەیەك لە کەمیندا بوون لە بۆ ڕووخاندنی ئەو دەوڵەتە ئیسلامییەو، هیوا خوازبون هەموو ڕێکخراوەکان و بیروبۆچوونە ڕووخێنەرەکان بەو بۆنەیەوە بۆ ماوەیەکی دوورو درێژ لە هەوڵدابن بۆ ڕووخاندنی ئەو دەوڵەتە مەزن و گەورەیەی جیهان، سەرەڕای ئەو هەموو چاکانەی عوسمانییەکان بەرامبەر جوولەکە کردیان، ئەمەش لە سەردەمی سوڵتان سلێمانی قانوونی دا بوو کە لە ساڵی "٩٧٤" ی کۆچیدا کۆچی دوایی کرد.

پێویستە ئاماژە بەوە بدەین دادگایەکی پشکنین دانرا لە ئەندەلوس بۆ موسڵمانان و جولەکەکان، لەو دادگایەدا هەموو وڵاتان ڕەتیان کردەوە پێشوازی لە سەدان هەزار جوولەکەی دەرکراو بکەن، ئەوەش بە هۆکاری خراپی کردارو ناوبانگیان لە خراپەکارییدا، سوڵتان سلێمان لەگەڵ ژنێکی

جوولەکەدا هاوسەرگیری ئەنجام دابوو بەناوی ڕوکسلان، ئەو وای لە سولتان سلێمان کرد پێشوازی لە جوولەکەکان بکات و لەناو ولاتدا جێگەیان بکاتەوە، تەنانەت ڕێك کەوت لەسەر ئەوەی مۆڵەتیان بدات بەجێگیربوونیان لە ولاتدا، دواجار لە ئەنازۆل و بەتایبەتی لە ناوچەکانی (ئەزمیر، سلانیك، أدرنە) دا نیشتەجێ بون.

جوولەکە بەڕێژەیەکی زۆر سەربەخۆیی خۆیان وەرگرت و پلەوپایەی گرنگیشیان پێ درا، هەروەك سەروەت و سامانی زۆریان هاتە دەست و دەوڵەمەند بوون و زۆر بەئازادی و خۆش گوزەرانییەوە ژیانیان دەگوزەراند.! دەبێت وەلامی دانەوەی ئەوان بەرامبەر ئەو چاکانە چی بێت؟ وەچۆن هەڵس و کەوتیان لەگەڵ دەوڵەت و کۆمەڵگاکەیان کردبێت..؟!!

جولەکەکان دەستیان کرد بەپێکهێنانی کۆمەڵێکی تایبەت بە خۆیان مەبەستیشیان تێکدانی بیروباوەڕی موسڵمانان و بانگەشە کردن بوو بۆ کۆکردنەوەی جولەکە لە سەرتاسەری ناوچە جیاجیاکانی جیهاندا، بۆ ئەوەی قودس بکەنە بارەگای سەرەکی خۆیان.

ئەوانەی ناسراون بە جولەکەی دۆنمە (اليهودية الدونمة) بانگەواز کارەکەیان (شتبای زیفی) بوو ناوبراو بانگەشەی پێغەمبەرایەتی دەکرد، فەرمانەکانی خۆی بە ئەورووپاو شام و میسردا بلاو دەکردەوەو هەروەك بەردەوام وەفدی جولەکەکان دەهاتنە لای بۆ ئەوەی شوێنی بکەون، کاتێك دەوڵەتی عوسمانی بە نیازی سزادان (شتبای زیفی)یان بەند کرد، بانگەشەی

بۆ ئیسلام کردو وای نیشاندا ئەو کەسێکی موسڵمانەو ناوی خۆی نا (محمد البواب)!؟

داوای لە دەوڵەت کرد ڕێگەی پێ بدات تا جولەکەکان بانگ بکات بۆ ئەوەی موسڵمان بن، (شتبای زیفی) لەژێرەوەو بەنهێنی جوولەکەیەکی تەواو بوو، بەردەوام کاری لە بەرژەوەندی زایۆنییەکان بەشاراوەیی ئەنجام دەدا، هەروەك لە ڕواڵەتیشدا خۆی بە موسڵمانێکی دڵسۆز نیشان دەداو وەها خۆی بەکۆمەڵگا دەناساند، ئەو سەربازێکی دڵسۆزی ئەم ئیسلامەیە، ناوبراو بزووتنەوەکەی خۆی ناونا (یهودیة الدونمة) ئەم پارتەش بزووتنەوەیەکی سیاسی بوو، بەرەنگاری دەوڵەتی عوسمانی دەکرد زیاتر لەوەی بزووتنەوەیەکی ئاینی بێت، واتە خۆی وەك پارتێکی ئاینی نەدەناساند.

وەك ئاماژەمان پێدا (شتبای زیفی) بەپاڵپشتی جولەکە پارتێکی دامەزراند، ئەم پارتە چەندین جار بەشێوەیەکی کارا بەشدار بووە لە ڕووخاندنی دەوڵەتی عوسمانیدا:

أ- ڕووخاندنی بەها ئیسلامیەکان لە کۆمەڵگاو ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی دەوڵەتی عوسمانیداو کارکردن بۆ بڵاوکردنەوەی بێباوەڕی و بیری ڕۆژئاوایی، هەروەها بانگەشە کردن بۆ خۆ ڕووتکردنەوەی ئافرەتان و تێکەڵاو کردنی پیاوان و ژنان بە تایبەت لە خوێندنگەو زانکۆکاندا.

ب- جوولەکەی دۆنمە ڕۆڵێکی کاریگەریان هەبوو بۆ سەرخستنی

دوژمنەکانی سولتان عبدالحمید، هەروەك جوولەکەی دۆنمە دەستی کرد بە جم و جوڵ لە ناوچەی سلانیکدا بۆ دوورخستنەوەو لادانی سولتان عبدالحمید لە کورسی حوکم، هەر ئەمانیش بوون بیری لاوە موسلمانەکانیان ژەهراوی کردو هەروەها چوونە ڕیزەکانی سوپای عوسمانییەوە، بە مەبەستی تێکدانی ئەو سوپایەو کۆنترۆڵ کردنی سوپاکەو جێ بەجێ کردنی پیلانەکانیان.

ج- شوێنی ئاهەنگی ماسۆنییان لەناودەوڵەتی عوسمانیدا دامەزراند، وە دروشمی هەڵخەڵەتێنەریان بەکار دەهێنا "وەك: ئازادی، ڕووبەڕوو بوونەوەی چەوساندنەوەو بلاوکردنەوەی دیموکراسی" بۆ سەرنج ڕاکێشانی ساویلکەکان و گرنگی دان بە بیری ڕوخێنەر.

وا دادەنرێت (شتبای زیفی) کە لە ساڵی "١٦٧٨" زاینی کۆچی دوایی کرد، یەکەم کەس بێت بانگەشەی ئەوەی کردبێت فەلەستین بکرێتە نیشتمانێکی نەتەوەیی بۆ جوولەکە، هەروەك بە دامەزرێنەری ڕاستەقینەی زایۆنی جیهانی دادەنرێت لە پێش (تیۆدۆر هرتزل) بە "٣٠٠" ساڵ، پێویستە ئاماژە بەوەش بدەین مستەفا کەمال ئەتاتورك دەدرێتە پاڵ ئەو کۆمەڵە جوولەکە ناپاکانەی دەزانین ماوەی ڕۆڵی ئەو بۆ تێك شکاندنی خیلافەتی عوسمانی بوو.

د- جولەکە کاریگەرییان هەبوو بەسەر کۆمەڵەی ئیتیحادو تەرەقییەوەو بەئارەزووی خۆیان تەحەکومیان بەسەر ئەو کۆمەڵەیەدا دەکردو، وەك بوکەڵەیەك چۆنیان بویستایە دەیان جوولاندو هەڵیان دەسووڕان، هەتا پیلانە

گلاوەکانیان سەبارەت بە لابردنی سولتان عبدالحمید جێ بەجێ بکەن و دەستوری عەلمانیش پیادە بکەن لە ولاتدا.

لەم نامەیەی سولتاندا کاریگەری جولەکە بەسەر کۆمەڵەی ئیتیحادو تەرەقییەوە بەئاشکرا دەردەکەوێت، ناوبراو نامەکەی ئاڕاستەی شێخ (مەحمود ئەفەندی ئەبی شامات) شێخی تەریقەتی شازلی لە دیمەشقدا کردو لە نامەکەی سولتاندا هاتووە:

پاش ئەم پێشەکیە ئەوە دەخەمە ڕوو بۆ جەنابت و هەموو ئەو کەسانەی هاو وێنەی جەنابتن، هەروەها بۆ هەموو کەسە بیرمەندو تێگەیشتووەکانی دەوروبەرت، ئەویش ئەم بابەتە گرنگەیەو وەکو ئەمانەتێکی مێژووییە لەسەر شانم، من واز لە خیلافەتی ئیسلامی ناهێنم، بەهۆی چەند هۆکارێکەوە، بێجگە لەوەی من بەهۆی تەنگ پێ هەڵچنینمەوە لەلایەن بەرپرسانی کۆمەڵەی ئیتیحادو تەرەقیەوەو هەڕەشەو گوڕەشەکانی ئەوان ناچارم دەکەن و لەسەرمی پێویست دەکەن، دواجار واز لە خیلافەت بهێنم.

ئەم کۆمەڵەی ئیتیحادیانە زۆر پێداگری لەسەر ئەوەی دەکەن، من ڕەزامەندی دەرببڕم لەسەر دامەزراندنی نیشتیمانێکی نەتەوەیی بۆ جولەکە لە فەلەستیندا، لەگەڵ ئەوەدا ئەوان زۆر جەخت لەسەر ئەم داواکاریە نابەجێیە دەکەن، من بەشێوەیەکی یەکجاری دژی ئەم داوایەی جولەکەکان وەستاوم و بەهیچ شێوەیەك داوایەکی ئەوتۆ قبوڵ ناکەم، پاشان جولەکە کاتێ هەستیان کرد داواکەیان جێ بە جێ ناکەم، بەڵێنی ئەوەیان

پێدام"١٥٠" ملیۆن لیرەی ئاڵتونیم بدەنێ، وەك بەرتیلێك بەرامبەر پێدانی بەشێك لە خاکی فەڵەستین بە جولەکە، دووبارە ئەم داواکاریەشم ڕەت کردنەوە، بەم شێوەیەو بەشێوەیەکی ڕەسمی وەڵامم دانەوەو پێم ڕاگەیاندن: نەك "١٥٠" ملیۆن لیرەی زێڕ، تەنانەت ئەگەر هەموو دونیا هی ئێوە بێت و بمدەنێ، لەبەرامبەر ئەوەدا بەشێك لە خاکی فەڵەستینتان بدەمێ، ئەوا داواکەتان بەرپەرچ دەدەمەوە، من زیاد لە"٣٠"ساڵە بە دڵسۆزییەوە خزمەتی میللەت و ئومەتی (ﷺ) دەکەم، هیچ کات نەبومەتە هۆکاری ڕەشکردنەوەی لاپەڕەکانی مێژووی موسڵمانان و باوباپیرانم لە دەستەڵات داران و خەلیفەکانی دەوڵەتی عوسمانی، لەبەرئەوە بەهیچ شێوەیەك داواکەتان قبوڵ ناکەم .

لەپاش ئەوەی بەو شێوازە بەرپەرچی جولەکەکانم دایەوە، ئیدی پێکهاتن لەسەر دورخستنەوەم لە کورسی خیلافەت و، پێیان ڕاگەیاندم بەوەی دورم دەخەنەوە بۆ "سەرانیك"، منیش پێشوازیم لەم هەنگاوەیان کردو لەکارلابردن و دورخستنەوەم بەلاوە زۆر باشتر بوو لەوەی ئەو شەرمەزارییە مێژووییە بهێنم بەسەر خۆمدا کە ئەویش فرۆشتنی خاکی فەلەستین بوو بە جولەکە .

لەبەرئەوە من زۆر سوپاس و ستایشی خوای پەروەردگار دەکەم کە ئەوەم قبوڵ نەکرد، دەوڵەتی عوسمانی و جیهانی ئیسلامی بخەمە ژێر باری کارێکی قێزەون و خراپ و نەویستراوەوە، ئەویش داواکاریە یەك لە دوای یەکەکانی

جولەکە بوو بەوەی ڕێگەیان پێ بدەم دەوڵەتی جولەکە لە ناوچە پیرۆزەکانی فەڵەستین دا دابمەزرێنن ...

دووبارەی دەکەمەوە بەردەوام سوپاس و ستایشی خوای پەروەردگار دەکەم، من دڵنیام ئەم هەوڵ و تێکۆشانەم سەبارەت بەم بابەتە گرنگە داومە بەسە بۆ شایەتی دان لە سەر ئەوەی من چەند بەتەنگ کێشەی فەڵەستینەوە بووم، بەم شێوەیەش کۆتایی بە نامەکەم دەهێنم..

والسلام عليكم ورحمه الله وبركاته

خزمەت گوزاری مسوڵمانان

عبدالحميد کوڕی عبدالمجيد

خوێنەری بەڕێز ئەمەیە هەڵوێستی سەربەرزانەی سوڵتان عبدالحميد سەبارەت بەکێشەی فەڵەستین، ئەم هەڵوێستانەی ناوبراو بوونە هۆکاری سەرەکی هەتا دواجار ئەو لە کورسی حوکم دوور بخەنەوە، هەروەك نوسەری جولەکە(برنارد لویس) لەکتێبەکەیدا "دامەزراندنی تورکیای نوێ" دا دەڵێت: برا ماسۆنی و جولەکەکانمان بەنهێنی و پێکەوە کاریان دەکرد بۆ لابردنی سوڵتان عبدالحميد لە کورسی حوکمدا، هۆکاری ئەمەش بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە سوڵتان عبدالحميد زۆر دژایەتی جولەکەی دەکردو تەنانەت پێدانی یەك بستە خاکی فەڵەستینی بە جولەکە ڕەت کردەوە.!

هەروەها دكتۆر (سیف الدین البستانی) دەڵێت: ماسۆنیەكان بەكردار بەشداربوون لە لاوازكردنی دەسەڵاتی دەوڵەتی عوسمانیداو، ڕۆڵ و كاریگەرییەكی زۆریان هەبوو لە شۆڕشی كۆمەڵەی ئیتیحادو تەرەقی لە لایەك، هەروەها بەشداری كردن و ڕۆڵ بینینیان لە شۆڕشی "٣١" ی مارتی "١٩٠٩" دا لە لایەكی ترەوە، ئەمەش لەڕێی پشتگیری كردن و یارمەتی دانی شێخ و دەسەڵاتدارە سادەو ماف خوراوەكان بەبیانوی ئەوەی یاسای یەكسانی لەنێوان ئاین و مەزهەبەكان جێ بە جێ دەكەن.

"موئیز كۆهین"ی جولەكە دیارترینی ئەو بیریارانەی جولەكە بوو كە لە ناوەوەی دەوڵەتی عوسمانیدا بوو، ئەو لەناو گۆڤارو ڕۆژنامە توركییەكاندا بە زمانی توركی خەریكی بڵاوكردنەوەی بیروبۆچونەكانی بوو سەبارەت بە كاروچالاكیەكانیان بە ئاڕاستەی دروستكردنی نیشتیمانێكی نەتەوەیی بۆ جولەكە لە ناوچە پیرۆزەكانی فەڵەستیندا، هەمانكات ئەندامێكی كۆمەڵەی ئیتیحادوتەرەقی بوو.

"موئیز كۆهین" بەداڕێژەری سیاسەتی ڕەگەزپەرەستی نەتەوەیی (تۆرانی) دادەنرێت، وە كتێبەكەی كە دەربارەی نەتەوەی (تۆرانی) نوسیویەتی، كتێبێكی ترسناكە سەبارەت بەسیاسەتی (تۆرانی) كە خیلافەتی عوسمانی ڕووخاند، (موئیز كۆهین) پیلانێكی ترسناكی پیادە دەكرد بەتایبەت لەناو سوپای دەوڵەتی عوسمانیدا.

شایانی باسە بەپێی سیاسەتی ڕەگەزپەرەستی (تۆرانی) پێویستە

دەوڵەتێکی تورکی (تۆرانی) دابمەزرێت و هەموو تورکەکانی جیهان لە دەوڵەتێکدا کۆبکاتەوەو ولاتەکانی ژێر دەسەلاتی عوسمانی بکرێنە تورك؟!

هەروەها فیکری کۆمەڵگای ئیسلامی پوچەڵ کردەوەو، جولەکەکان جەخت لەسەر ڕۆڵی خۆیان دەکەنەوە لەتێکشکاندنی خیلافەتی عوسمانیدا، ئەویش بەناردنی یەکێك لە گەورە پیاوانی جولەکە ئەویش بریتی بوو لە (ایمانیول قراصو) ناوبراو مامۆستایەکی گەورەی ماسۆنیەکان بوو، یەکێك بوو لە سەرکردەکانی ئیتیحادو تەرەقی و، ئەندامی ئەو شاندە بوو کە چاویان بە سوڵتان عبدالحمید کەوت و بڕیاری لادانیان لە کورسی حوکم پێ ڕاگەیاند، ئەمەش وەکو تۆڵە سەندنەوەیەك لەوەی سوڵتان عبدالحمید ڕەتی کردەوە جولەکە لە فەلەستین دا نیشتەجێ بکرێت، لەو بەیاننامە نهێنییەی بووە هۆی ئەنجامدانی کۆدەتای سەربازی و دوورخستنەوەی سوڵتان عبدالحمید لە حوکم تیایدا هاتووە:

دانوستانەکان دەستیان پێ کرد لە پاش ئەوەی سەربازە مەقدۆنیەکان چوونە ناو پایتەختەوە، شایانی باسە ماسۆنیەکان ڕۆڵێکی سەرەکییان هەبوو لە گرتنی پایتەختداو دارنینی دەسەلات لە سوڵتان عبدالحمید، ناوبراو بەردەوام زۆر توند بوو لە بەرامبەر ماسۆنیەکاندا؟

چونکە سوڵتان عبدالحمید ماسۆنیەتی بە کۆمەڵەیەکی سیاسی نهێنی مەترسیدار دەزانی، لەبەیاننامەکەدا هاتووە: دوای ئەوەی کۆتایی بە فەرمانڕەوایەتی سوڵتان عبدالحمید هێنرا، ڕۆژنامەکانی جولەکە بە گەرمی

پیرۆزبایی خۆیان ڕاگەیاند بەبۆنەی کۆتایی هێنان بە فەرمان ڕەوایی (سوڵتان عبدالحمید) کە بە چەوسێنەری جولەکە ناویان دەبرد، ئەم بوختانەی ئەوان بۆ سوڵتان لەوەوە سەرچاوەی گرتبوو کە سوڵتان عبدالحمید دووجار داواکاری (هرتزل)ی جولەکەکانی بەرپەرچ داوەتەوە، (هرتزل) ئەو کەسە ڕەگەز پەرەستە بوو کتێبی(دەوڵەتی جولەکە)ی دەرکرد، ئەم کتێبە بەخاڵێکی گۆڕانکاری لە مێژووی زایۆنیەتدا دادەنرێت.

لە ساڵی "١٨٩٧" دا (هرتزل) یەکەم گۆنگرەی زایۆنی (بازل)ی لە سویسرا بەست، لەو کۆنگرەیەدا بڕیاریدا بەدروستکردنی دەوڵەتێکی نەتەوەیی بۆ جولەکە لە فەلەستیندا، ئەمەش یەکەمین قۆناغی دروست کردنی دەوڵەتی جولەکەیە لە نیلەوە بۆ فورات، هەمانکات لە گۆنگرەی زایۆنیەکاندا کە لە کانونی یەکەمی ساڵی "١٩٠٩" بەسترا، (هرتزل) داوای کرد کۆچی زایۆنیزم بۆ هەموو وڵاتانی جیهان بوەستێنرێت جگە لە فەلەستین!؟

ئەم بەڵگەنامە نهێنیە لە گۆڤاری (الآفاق العربیة) لە ژمارەی نۆهەمی ئایاری "١٩٧٨" دا بڵاوکراوەتەوە، وەفەیلەسوف (ماسۆنی ـ شاریبا) لە ئاهەنگێکی ماسۆنییەکاندا دەڵێت: سەیری برا ماسۆنیەکانتان بکەن هەستان بەئەنجامدانی بزووتنەوەیەکی دەستوری کە بووە هۆکاری کۆدەتاکردن بەسەر دەوڵەتی عوسمانیدا لەسەردەمی فەرمان ڕەوایی سوڵتان عبدالحمیددا بەبێ ئەوەی دڵۆپێك خوێن بڕژێت !!.

هەروها لە یادەروەرییەكانی (هرتزل)دا هاتووە: هرتزل ڕۆڵێكی كـەورەی بینیوە لە ناشـیرینكردنی كەسـایەتی سـوڵتان عـبدالحمیـد دا، هـەمانكات هرتزل دەورێكی باڵای هەبووە لە دوورخستنەوەی سوڵتان لە كورسی فەرمان ڕەوایی، هەروەها سەرجەمی ئەو كتێبانەی دژی سوڵتان عبدالحمید نوسراون و، بەخراپە باسی كەسایەتی سوڵتان دەكەن، هەموو ئەو كتێبانە بـەپیلان و نەخـشەو پـشتگیری جولەكـە نوسـراون، بـەردەوام جولەكـە هەوڵیانـداوە كەسایەتی سوڵتان عبدالحمید بشكێنن، لەبەرئەوە بەبێ شەرم كـردن دەیـان بوختان و درۆیان داوەتە پاڵ سوڵتان عبدالحمید، بوختانی ئـەوتۆیان داوەتـە پاڵ ئەم سوڵتانە، بەخوێندنەوەی هەسـت بەشـەرمەزارییەكی زۆر دەكـەیت، ئەگەر بپرسین بۆچـی جولەكـە ئـەو درۆ شـاخدارانە دەدەنـە پـاڵ سـوڵتان؟ وەڵامـەكـەی زۆر ئاشـكرایە، چـونكە سـوڵتان عبدالحمیـد ئامـادە نـەبووە تەنانەت لە بستێك خاكی فەڵەستین خۆش ببێت و بیداتە جولەكەكان .

وە لە ژمـارەی "١٧٢" ی گۆڤـاری فـەتح دا كـە لـە "٥" ی جـەمادی دووەمی "١٣٤٨" ی كۆچیدا دەرچووەو تیایدا هـاتووە: كۆدەتاكـەی سـاڵی "١٩٠٨" ی توركیـا كۆدەتایـەكی زایـۆنی بـوو، ئەمـەش لـە پێنـاو دورخـستنەوەی سـوڵتان عبدالحمیـد لـە كورسـی فـەرمان ڕەوایـی، هـەتا گۆڕەپانەكەیان بۆ چـۆڵ بكرێـت و دەسـت بدەنـە جێبـەجێ كردنـی پیلانـە گڵاوەكانیان، یەكەم كاریان داگیركردنی فەڵەستین و دروسـتكردنی دەوڵـەتی قەوارەی زایۆنیە.

کاتێك دەڵێین زایۆنی دەستی هەبووە لە کۆدەتای ساڵی "١٩٠٨" دا بەڵگەمان بەدەستەوەیە ئەویش هەبوونی دوو گەورە بەرپرسی جولەکەیە لەو کۆدەتایەدا، یەکێك لەو کەسانە (قرەصو)ی جێگری گشتی زایۆنیزمە لە تورکیا، هەروەك ناوبراو زانایەکی گەورەی جولەکەیە بەلاّم ئەنوەر شەوکەت..هتد، ئەوانە کەسانێکی بێ نرخ بوون و بەدەستی خۆیان مێژویەکی ڕەش و بێزراویان بۆ خۆیان نەخشاندووە! لە جەنگی بەلقانیشداو بەنەخشەو پیلانی جولەکە، کە لەو سەردەمەدا جولەکەکان وەزارەتیان بەدەستەوە بوو، لەجیاتی ئەوەی چەك و تەقەمەنی بخەنە ناو گەنجینەی سەربازەکانی جەنگەوە، بەئەنقەست دەچون عەترو سابونیان دەخستە ناو گەنجینە سەربازییەکانەوەو ڕەوانەی بەرەکانی شەڕیان دەکردن.!؟

گومانی تێدا نیە ئەو جەنگە جولەکەی لەپشتەوە بوو، جەنگی یەکەمی جیهانیش جەنگێك بوو لەلایەن جولەکەو زایۆنیزمەوە هەڵگیرسێنراو ئەنجامەکەشی لە خزمەت جولەکە و زایۆنیدا بوو؟ چونکە چەك بە بێ بونی ماڵ و دارایی کاریگەری زۆری نیە، ئەوەندە بەسە بۆ جولەکە یەکێك لە دەسکەوتەکانیان پاش ئەو جەنگە کە بەدەستیان هێنا ئیمزاکردنی بەڵێنە شومەکەی بەلفۆڕ بوو!.

جولەکە لە مێژوودا بەردەوام لە هەوڵدا بوون بە ئاڕاستەی دابڕین و داگیرکردنی بەشێك لە خاکی فەڵەستین و کردنی بەنیشتمانێك بۆ خۆیان، لەسەردەمی خیلافەتی عوسمانییەکانداو بەتایبەتی تر لە ساڵانی کۆتایی

تەمەنی ئەو دەوڵەتە ئیسلامیەدا، بەردەوام لە هەوڵی چڕدا بوون تا بە هەر نرخێك بووە، بەشێك لە خاکی فەلەستین داگیربکەن و لە هەموو ناوچەکانی جیهانەوە کۆچی بۆ بکەن و یەکەم دەوڵەتی جولەکەی تیادا دابمەزرێنن، بۆ ئەم مەبەستەو لە سەردەمی دەسەلاتداری سوڵتان عبدالحمیددا چەندین نوێنەریان ناردوەتە لای سوڵتان، هەتا بە هەر نرخێك بووە قایلی بکەن بەمەبەستی ڕێگەدان بە نیشتەجێ بونی هەمیشەیی جولەکە لە قودس و ناوچە پیرۆزەکانی فەلەستیندا.

بەلاَم لە سەرجەمی هەوڵەکانیاندا شکست دەهێنن، بۆ هەمان مەبەست و لە ساڵی "١٩٠٢" دا وەفدێکی سێ کەسی جولەکە بە سەردانێك خۆیان گەیاندە لای سوڵتان عبدالحمید، پاش ئەوەی ئەو وەفدە لە لایەن تەحسین پاشاوە پێشوازییان لێ کراو داوای لێ کردن مەبەستی هاتنیان بۆ لای سوڵتان بخەنە ڕوو، بەلاَم وەفدەکە هەر پێداگرییان لەوە دەکرد مەبەستەکەیان لە تەحسین پاشا بشارنەوەو دەیانویست ڕاستەوخۆ چاویان بەسوڵتان عبدالحمید بکەوێت و لەلای خۆی مەبەستەکە بخەنە ڕوو، بەلاَم تەحسین پاشا بەڵێنی پێ دان داواکەیان وەکو خۆی بگەیەنێتە سوڵتان.

لەبەرئەوە داوای لە وەفدەکە کرد داخوازیەکانیان بکەنە نامەیەك هەتا وەك خۆی بگەیەنرێتە سوڵتان. لەو نامەیەدا هاتبوو جولەکە ئامادەییان تیادایە بۆ جێ بە جێ کردنی ئەم خالاَنە:

١- بژاردنی هەموو قەرزەکانی دەوڵەتی عوسمانی.

٢- دروستکردنی کەشتی گەلێکی سەربازی بەمەبەستی پاراستن و بەرگری کردن لە دەوڵەتی عوسمانی.

٣- پێدانی قەرز بەبڕی "٣٥" ملیۆن لیرەی ئالتونی بە دەوڵەتی عوسمانی، بێ ئەوەی هیچ زیادەیەکی بخرێتە سەر، ئەمەش لەپێناوی بوژاندنەوەی بواری دارایی دەوڵەت و گەشەپێدانی بەرهەمەکانیدا.

لەبەرامبەر ئەم سێ خاڵەدا جولەکە داواکاری و ئامانجی خۆیان دەخەنە ڕوو کە ئەویش بریتیە لە:

أ- ڕێگە بەجولەکەکان بدرێت تا ئازاد بن بەوەی کەی ئارەزویان کرد سەردانی فەلەستین بکەن .

ب- ڕێگە بە جولەکەکان بدرێت بە دروستکردنی کۆمەڵگەیەك لە نزیك قودسی پیرۆزەوە، تا ببێتە جێگەی مانەوەو حەوانەوەی ئەو جولەکانەی کە بۆ سەردان و گەشت دێنە ناوخاکی فەلەستین .

ئەم داخوازیانەی وەفدەکەی جولەکە، لەلایەن تەحسین پاشاوە گەیەنرایە سوڵتان عبدالحمید، پاشان تەحسین پاشا بەم شێوەیە وەڵامی جولەکەکانی دایەوە کە لە لایەن سوڵتان عبدالحمیدەوە ئاڕاستەیان کرابوو :

١- قەرزەکانی دەوڵەتی عوسمانی ناتەواوی و نەنگی نیە بۆ دەوڵەت؟ چونکە دەوڵەتانی وەکو فەرەنساش دووچاری قەرزاری بوونەتەوە، ئەمە بەهیچ شێوەیەك زیان بە ناوبانگی دەوڵەتی عوسمانی ناگەیەنێت .

٢- قودسی پیرۆز یەکەمین جار لە لایەن عومەری کوڕی خەتتابەوە فەتح کراوە، من هەرگیز ئامادەیی ئەوەم تیادا نیە ئەو شورەیە مێژووییە لەئەستۆ بگرم بەوەی فەلەستین و قودس بفرۆشم بەجولەکە، ئەوە بەخیانەت دەزانم لە بەرامبەر ئەو سپاردەیەی خراوەتە سەرشانم، من ڕاسپێردراوم هەتا ببمە پارێزەری خاك و سەروەت و سامان و ناموسی موسڵمانان.؟

٣- بەجولەکەکانی ڕاگەیاند پارەو سامانی خۆتان بۆ خۆتان، دڵنیای کردنەوە کە دەوڵەتی ئیسلامی ئامادەیی ئەوەی تیا نیە لە سەنگەرێکدا بەرگری بکات کە بەپارەی دوژمنانی بونیات نرابێت.

سوڵتان لە کۆتاییدا داوای ئەوەی کرد بوو، دەستبەجێ ئەو وەفدە بکرێنە دەرەوەو ئیدی بەهیچ شێوەیەك ڕێگەیان پێ نەدرێت بۆ ئەو مەبەستە بێنە ناو کۆشکی سوڵتانەوە.

لەکۆتاییدا پێویستە ئاماژە بە یادەوەریەکانی (هرتزل) بدەین سەبارەت بەهەوڵە بەردەوامەکانی، هەتا ڕەزامەندی سوڵتان عبدالحمید وەربگرێت بۆ نیشتەجێ کردنی جولەکە لەخاکی فەلەستیندا، ناوبراو بۆ ئەو مەبەستە دوجار توانیویەتی چاوپێکەوتن لەگەڵ سوڵتان عبدالحمید دا ئەنجام بدات، لەڕێگەی شا(غلیوم)یشەوە سەردانی دەوڵەتی کردووەو بەفەرمی ئەم داواکاریەی ئاڕاستەی سوڵتان عبدالحمید کردوە.

هەروەها (هرتزل) بۆ ئەم مەبەستە پەیوەندی کردوە بە وەزیری

موستەعمەراتی بەریتانیاو پاشای ئیتالیاو قەیسەری روسیاو ڤاتیکانەوە، هەمانکات پەیوەندی بە ئەمریکاو چەندین کەسایەتی و دەوڵەتی ترەوە کردووە، ئەمەش لەپێناو قایلکردنی سوڵتان عبدالحمید، هەتا لەرێی ئەو پادشاو ولاتانەوە سوڵتان ڕازی بکرێت بۆ ئەوەی رێگە بەجولەکەکان بدات بەرەو فەلەستین کۆچ بکەن و، بە یەکجاری لەو خاکەدا بمێننەوە، بەڵام سەرئەنجام هەموو هەوڵەکانیان بێ ئەنجام مانەوە.

لەکتێبی یادەوەریەکانیدا (هرتزل)، ئاماژە بە بەرپەرچ دانەوەی داواکەی دەکات لە لایەن سوڵتان عبدالحمیدەوە، تیایدا هاتووە:

سوڵتان بە گاڵتەجارییەوە بە(هرتزل)ی ڕاگەیاندووە: ئامۆژگاری (هرتزل) بکەن سەبارەت بەم بابەتەی بۆی هاتووە با رێوشوێنی پێویستی تری بۆ بگرێتەبەر! من ناتوانم چاوپۆشی تەنانەت لە بستە خاکێکی فەلەستین بکەم؟ چونکە ئەم خاکە موڵکی من نیە! بەڵکو موڵکی گەلەکەمە لە فەلەستین، گەلەکەم بە بەردەوامی لەپێناو ئەم خاکەدا خەبات و کۆششی کردوەو بەخوێن پارێزگارییان لێی کردووە، ئامۆژگاری جولەکە دەکەم بەوەی خۆیان بپارێزن..ئەگەر ڕۆژێك لە ڕۆژان حکومەت و دەسەلاتەکەم لەناوچوو، ئەوا جولەکە دەتوانن خاکی فەلەستین بە خۆرایی و بەبێ بەرامبەر داگیر بکەن!! بەلام تا من زیندوو بم و دلم لێ بدات و گیان لەجەستەمدا بێت هەرگیز ئەوە قبوڵ ناکەم خاکی فەلەستین دابڕێت و جیابکرێتەوە لە دەسەلات و ئیمپراتۆریەتەکەم، ئەوە شتێکە هەرگیز ناهێڵم بێتە دی.

سوڵتان هەربەوەنــدە وازی نــەهێنا داخــوازی و داواکارییــەکانی جولەکــە بەرپەرچ بداتەوە، کەسەبارەت بەفەڵەستین ئاڕاستەی سـوڵتانیان کردبـوو، بەڵکو ئاماژەی بەمەترسییەکانی جوڵانەوەی زایۆنیزم داو، هۆشداریدا لەمەڕ مەترسی و هەڕەشەکانی ئەو جوڵانەوەیە بۆ سەر دەوڵەتی ئیسلامی بەگشتی و ناوچەکانی فەڵەستین بەتایبەتی، بۆ ئەو مەبەستەو لـە پـانزەی تـشرینی یەکەمی ساڵی "١٩٠٠" دا بەیاننامەیەکی بەژمارە "٢٤٠٩" بڵاوکردەوەو ئاڕاستەی هەموو ویلایەت و ناوچەکانی ژێر دەسـەڵاتی دەوڵـەتی عوسمـانی کرد، سەبارەت بە ڕێگە گرتن لە نیشتەجێ بوونی جولەکەکان بەهەمیشەیی لە فەڵەستیندا، ئەو نوسراوە هەرجۆرە کۆچـێکی بەکۆمـەڵی جولەکـەی بـۆ ناوچەکانی دەوڵەتی عوسمانی و بەتایبەت فەڵەستین قەدەغە کرد .

هەروەك نوسراوەکە داوای ئەوەیشی کردبوو ڕێگە بە جولەکەکان نـەدرێت سـێ مـانگ زیـاتر لـە فەڵەسـتیندا بمێننـەوە، تەنانـەت سـوڵتان پـێش دەسـتپێکردنی جموجوڵـەکانی (هرتـزل) دامودەزگاکـانی دەوڵـەتی لەمەترسییەکانی بزووتنەوەی زایۆنی ئاگادار کردبووەوە، چەندین بڕیاریـشی دەرکردو داوای لە کارمەندانی مـیری کـرد ئـەو ئەرکـەی لـەم ڕوانگەیـەوە دەخرێتە سەرشانیان بەوردی جێبەجێی بکەن، هەر ئـەو کـات و لـە سـاڵی "١٩٠٢" دا وەزارەتی ناوخۆی دەوڵەتی عوسمانی، ئەو نوسراوەی ئاڕاستەی هەموو ویلایەتەکانی دەوڵەت کردو تیایدا هاتووە:

هەروەك سووربوونی خۆمان ڕاگەیاندووە سەبارەت بەقەدەغەکردنی هاتنە

ناوەوەی جووەکان بۆ ناو خاکی فەلەستین، بەلام فەرمانبەران سستی لە جێبەجێکردنی ئەم بڕیارەدا دەنوێنن، جووەکان بەبیانوی گەشتکردن دێنە قودس و پاشان نیشتەجێ دەبن..مانەوەی ئەو جووانە بەهیچ جۆرێك لە جۆرەکان دروست نیە، فەرمانڕەوایانی دەوڵەت بەرپرسیارن لەوەی دەبێت چی لە توانایاندایە بیخەنە گەڕ لەپێناو بە وردی جێ بە جێ کردنی ئەم بڕیارەدا.

بەهیچ شێوەیەك نابێت ڕێگەی مانەوەی هەمیشەیی بدەنە جولەکەکان، شیاوی ئاماژەیە ئەم بڕیارە ڕێگری لەو جولەکانە ناکات بە تاك یان بە کۆمەڵ دەیانەوێت بە گەشتێکی کاتی سەردانی ناوچە پیرۆزەکانی قودس و فەلەستین بکەن! بەلام لە هەمانکاتدا ڕێگەیان پێ نادات بە بەردەوامی لەو ناوچانەدا جێگیر بن، پێویستە لەم بارەیەوە (تعهد) لەو قونسولگەریانە وەربگیرێت کە جولەکەکانی لێوە هاتوون، ئەم بڕیارە لەژێر ڕۆشنایی فەرمانەکانی شوراو ئەنجومەنی وەزیراندا دەرچووە.

سەیر لەوەدایە جولەکە بەردەوام داواکارییەکانی خۆیان دوور لەگیانی جەنگ و داگیرکاری و توندوتیژی داوا کردووە، ئەمەش زیاتر لە فێڵێکی ئەو گەلە فێڵبازە دەچێت بۆ گەیشتن بەئامانجە گڵاوەکانیان لەوانەش: ئامادەیی دەربڕینی جولەکە بۆ هاوکاری کردنی سوڵتان عبدالحمید لە ڕوانگەی بەهێزکردنی سیاسەتی دەوڵەتی عوسمانی لەگەڵ وڵاتانی ئەورووپادا، یان دروستکردنی کەشتی گەلێکی سەربازی بۆ پارێزگاری کردن لە دەوڵەتی

عوسمانی، یاخود داواکاری بۆ دامەزراندنی زانکۆیەکی جولەکە لە قودس دا، جولەکە داوای ئەوەیان دەکرد بەشێك لە خاکی فەلەستینیان پێ بفرۆشرێت بە هەر نرخێك بووەو پاشان خۆیان بنیاتی بنێن، یان ئامادەیی دەربڕینیان بۆ پێدانی قەرزی بێ زیادە بەدەوڵەتی عوسمانی، یاخود بەڵێندانی جولەکە بۆ بژاردنی قەرزەکانی دەوڵەتی عوسمانی کە لەو کاتەدا دەوڵەت نوقمی قەرزارییەکی زۆر ببوو، ئەمەو چەندین پاداشت و تەماع خرایە بەردەم سوڵتان عبدالحمید بۆ ئەوەی لە بەرامبەردا بەداخوازییەکانی جولەکە ڕازی بێت کە خۆی لە کۆچ کردنیان دا دەبینێتەوە بۆ فەلەستین.

لەکاتێکدا ئەم پاداشت و مادانە خرانە بەردەم سوڵتان عبدالحمید کە دەوڵەتی عوسمانی پێویستی بەکەمترین یارمەتی هەبوو، دامودەزگاکانی دەوڵەت بەدەست نەبوونی داراییەوە دەیان ناڵاند، هەژاری، نەخۆشی، نەخوێندەواری..هتد لەناو گەلدا پەرەی سەند بوو، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا سوڵتان عبدالحمید بەپشتیوانی خوای گەورەو بەئارامگری گەلانی موسڵمان لەسەر ئازارو ناڕەحەتیەکانیان، بەردەوام بەتوندی لەبەرامبەر ئەم داوایەی جولەکەکاندا وەستاوەتەوەو بەنەخێر وەڵامی داونەتەوە، هەر ئەمەش بوو بەهۆی ئەوەی جولەکەو ڕۆژئاوا بەهاوکاری دووڕووان و بەکرێ گیراوەکانیان، لەوانەش کۆمەڵەی ئیتیحادو تەرەقی و پارتی لاوانی تورکیا هەوڵەکانیان چڕ بکەنەوە بۆ لادانی سوڵتان عبدالحمیدو ڕوخاندنی خیلافەتی ئیسلامی، ئیدی لێرەوە کاربەدەستی موسڵمانان بڕیاری لادانی سوڵتان عبدالحمیدی لە

کورسی فەرمان ڕەوایی دەرکرد.

شایانی باسە لەو بەیاننامە نهێنیەی بووە هۆی ئەنجامدانی کۆدەتای سەربازی و دوور خستنەوەی سولتان عبدالحمید لە حوکم هاتووە:

دانوستانەکان دەستیان پێکرد دوای ئەوەی سەربازە مەقدۆنیەکان چونە ناو پایتەختەوە، ماسۆنیەکان دەورێکی سەرەکییان بینی لە گرتنی پایتەخت و داڕنینی دەسەلات لە سولتان عبدالحمید، ئەو زۆر توند بوو لە بەرامبەر ماسۆنیەکاندا؟ چونکە سولتان عبدالحمید ماسۆنیەتی بەکۆمەڵەیەکی سیاسی نهێنی مەترسیدار دەزانی، هەروەك لەو بەیاننامە نهێنیەدا هاتووە:

دوای ئەوەی کۆتایی بەفەرمان ڕەوایەتی سولتان عبدالحمید هێنرا، ڕۆژنامەکانی جولەکە بە گەرمی پیرۆزبایی خۆیان ڕاگەیاند بەبۆنەی دورخستنەوەی سولتان لە کورسی فەرمان ڕەوایی کە بە چەوسێنەری جولەکە ناویان دەبرد، بێگومان ئەم بوختانەی ئەوان بۆ سولتان لەوەوە بوو سولتان دوجار داواکاری(هرتزل) ی جولەکەکانی بەرپەرچ داوەتەوە بەئاڕاستەی دروستکردنی نیشتیمانێك بۆ جولەکە لەخاکی فەلەستین دا، بیرمان نەچێت (هرتزل) کتێبی (دەوڵەتی جولەکە)ی نوسی، ئەم کتێبە بەخاڵێکی گۆڕانکاری لە مێژووی زایۆنیەتدا دادەنرێت.

لە ساڵی "١٨٩٧" دا (هرتزل) یەکەم گۆنگرەی زایۆنی (بازل) ی لە سویسرا بەست، بڕیاریدا بەدروستکردنی دەوڵەتێکی نەتەوەیی بۆ جولەکە لە فەلەستین دا، ئەمەش یەکەمین قۆناغی دروستکردنی دەوڵەتی جولەکەیە لە

نیلەوە بۆ فورات، هەروەها لە گۆنگرەی زایۆنیەکاندا کە لە کانونی یەکەمی ساڵی "١٩٠٩" بەسترا، داوای کرد کۆچی زایۆنیزم بۆ هەموو وڵاتانی جیهان بوەستێنرێت جگە لە فەڵەستین!.

ئەم بەڵگەنامە نهێنیە لە ژمارەی نۆهەمی ئایاری "١٩٧٨" داو لە گۆڤاری (الآفاق العربیة) بڵاوکراوەتەوە، ئەوەتا فەیلەسوف "ماسۆنی ـ شاریبا" لە ئاهەنگێکی ماسۆنیەکاندا دەڵێت: سەیری برا ماسۆنیەکانتان بکەن هەستان بەئەنجامدانی بزوتنەوەیەکی دەستوری کە بووە هۆکاری کۆدەتا کردن بەسەر دەوڵەتی عوسمانیدا، لەسەردەمی فەرمان ڕەوایی سوڵتان عبدالحمید دا بەبێ ئەوەی دڵۆپێك خوێن بڕژێت.!

دوای دەرچوونی بڕیارەکە، چوار بەرپرسی ناوچەکانی دەوڵەتی عوسمانی ڕوویان کردە کۆشکی (یەڵدز) کە بریتی بوون لە:

١- عارف حیکمەت(١٥) : پلەدارێکی هێزە دەریاییەکانی دەوڵەتی

١٥- عارف حیکمەت: پلەدارێکی هێزەدەریایەکان بوو، هەروەها ئەندامی ئەنجومەنی (الاعیان) بوو، ئەم پیاوە دژی هەموو ئەو پلەو ڕوتبەو چاکانە دەوەستایەوە کە لە لایەن سوڵتان عبدالحمیدەوە پێی بەخشرابوون، هەروەها بەشداری کردنی لە ناو ئەو وەفدەدا کە بۆ گەیاندنی ئەو پەیامە تایبەتە بە سوڵتان هاتبون، تەنانەت عارف حیکمەت بە پشتیوانی سوڵتان عبدالحمید دواپلەشی بە دەست هێنا کە فەرماندەیی هێزە دەریاییەکان بوو. سوڵتان عبدالحمید لەو کاتەدا رووی تێ کردو پێی ووت: ئایا عارف حیکمەت تۆم بە هەتیوی لەم کۆشکەدا گەورە نەکرد؟ ئاشکرایە دایکی عارف

عوسمانی بوو.

٢- مزراح ئەفەندی[١٦]: ئەمیش ئەندامی ئەنجومەنی (أعیان) بوو،

یەکێك بوو لە کارگوزارەکانی کۆشکی سوڵتان، پاشان سوڵتان عبدالحمید، عارف حیکمەت دەخاتە قوتابخانەی (سەربازی - دەریایی) یەوەو دواتر دەینێرێت بۆ ئەورووپا تا پلەی (أرکان حرب) ی بەدەست هێنا، بەڵێ بەردەوام سوڵتان عبدالحمید بە گاڵتە جاڕ بیەوە قسەی لە گەڵ عارفدا دەکرد، بێ گومان ئەگەر عارف حیکمەت تۆزێك ویژدان و کەرامەت و ئابڕوی هەبوایە، ئەوا دەست بەجێ لە شەرمدا دەمرد؟ چونکە عارف پەروەردەکراوی کۆشکی سوڵتان بوو، بەڵام خیانەتی لە سوڵتان کرد، بە بەردەوامی سوڵتان کارە باشەکانی خۆی وەبیر عارف دەخستەوەو عارفیش لە شەرمەزاریدا نەیدەتوانێ زمان بجوڵێنێ .

١٦- مزراح ئەفەندی: ئەم پیاوە پارێزەرێکی جولەکە بوو، لە بنەچەدا خەڵکی ئیسپانیابوو، یەکێك بووە لە ئەندامە بالآکانی (اتحاد الترقی) و بەرپرسی بەشی ڕێکخستنی ئەو کۆمەڵە بووە، ناوبراو ڕۆڵێکی زۆری گێڕا لە ئاسانکاری کردن بۆ داگیرکردنی لیبیا لە لایەن ئیتاڵیاوە، پاش ئەوەی کە تاوانی کۆکردنەوەی سامانی بە سەردا ساغ دەبێتەوە، بەرە و ئیتاڵیا هەڵدێت و ناسنامەی ئەو وڵاتەی پێ دەدرێت، ناوبراو پلەیەکی باڵای لە ماسۆنیەتدا هەبووە، تا ئەو ئەندازەیەی پلەی ئوستازی لە ماسۆنیەتدا بە دەست هێناوە، تا مردنی لە "ترینا" ماوەیەوە کە لە ساڵی "١٩٣٤" کۆچی دوایی کرد، هەروەها لە لایەن بانکی ئیتاڵیاوە چوارسەد هەزار لیرەی ئاڵتونی دراوەتە ئەم پیاوە تا بیداتە دەستی (نەجیب دراغا)، ئەمیش ئەو بڕە پارەیەی تەسلیمی (ئەیوب سەبری) کرد کە ئەندامێکی (اتحاد الترقی) بوو، ئەم پارەیە بۆ ئەوە دابین کرابوو، تا قەسابخانەکەی "٣١" ی ئایاری پێ ئەنجام بدرێت، ئەم قەسابخانەیە کۆتایی بە حوکمی سوڵتان عبدالحمید هێنا، مزراح ئەفەندی خاوەنی ناسنامەی ئیتاڵی و ناسنامەی دەوڵەتی عوسمانیش بوو، مزراح ئەفەندی لە پاش کۆتایی هاتنی حوکمی سوڵتان عبدالحمید بە شانازییەوە دەیووت: ئیتیحادیەکان بە

هەمانکات جولەکەیەکی داخ لە دڵ بوو .

٣- ئرستید[١٧] پاشای (ڕۆمی): ناوبراو وەزیری پێشووی بەرژەوەندییەکانی دەوڵەتی عوسمانی بوو .

بڕی چوارسەد هەزار لیرە توانییان ئەوە جێ بە جێ بکەن کە دەیان ویست، لەکاتێکدا سوڵتان عبدالحمید نەیدەتوانی بە پێنج ملیۆن لیرەش ئەوە جێ بە جێ بکات، ئیدی لێرەوە ڕێ بە جولەکەکان درا کە بەرە و فەڵەستین کۆچ بکەن و زۆرێك لە بەشداربووان لە کۆمەڵی (ترکیا الفتاة) بوون، سەرچاوە ئینگلیزەکان بە گەورە بەرپرسانی (اتحاد الترقی) ناویان دەبردن، لە ئەنجامدا بە هۆی ئەنجام دانی ئەو خیانەتە لە دژی دەوڵەتی عوسمانی بەرەو ئیتاڵیا هەڵهاتن، هەمان کات عارف حیکمەت ئەندام پەرلەمانی تورکیاش بووە، هەندێك سەرچاوەش بەوە ناوی دەبەن کە بانگەشەی بۆ بیروبۆچوونی کۆمەڵی (ترکیا الفتاه) کردووە، لە کۆبوونەوە تایبەتەکانی ماسۆنیەتداو لە پەرلەمانی تورکیادا، مزراح ئەفەندی و باقی ئەندام پەرلەمانە جولەکەکان وا خۆیان پیشان دەدا کە لەبەر بەرژەوەندی تورکیا هەموو شتێك دەکەن، بێ گومان ئەمەش بانگەشەیەکی تەقلیدی جولەکە تورکەکان بوو .

[١٧]- ئرستید پاشا: ماوەیەك ڕاوێژکاری بواری دارایی بووەو، پاشان وەزیری بەرژەوەندییەکان و دواتر بووە بە ئەندامی (مجلس الاعیان)، ناوبراو هاندەری سەرەکی ئەرمەنەکان بووەو ئەوانی خستوتە سەر ئەو ڕێگەیەی کەوا بزانن سوڵتان عبدالحمید هۆکاری سەرەکی نەهامەتییەکانیانە، ئەم پیاوە دانی بە هەموو ئەو یارمەتیانەدا ناوە کە لە ڕووی سەربازی وداراییەوە پێشکەشی (اتحاد الترقی) کردوون، ناوبراو هەر لە لایەن ئەرمەنەکانەوە دیاری کرا تا سەرۆکایەتی و پێشڕەوایەتی ئەوانە بکات کە دەیانەوێت تۆڵە لە سوڵتان عبدالحمید بکەنەوە، سوڵتان عبدالحمید پرسیاری لێ کردبوو: کێ تۆی کردە ڕاوێژکاری دارایی و پاشان تۆی کردە وەزیرو دواتر بۆ ئەندامێتی پەرلەمان ؟!! ئرستید بێ دەنگ بوو، لەشەرمەزاریدا ووشەیەك لە زاری نەهاتە دەرەوە ..

٤- ئەسعەد پاشا، ئەم پیاوە لە بنچینەدا ئـەلبانی نـەژاد بـوو، نـاوبراو سەرپەرشـتیاری ناوچـەی (دراج) بـوە، سـولـتان عبدالحمیـد زۆر کـاری بـۆ ئەسعەد پاشا ئەنجام داوەو فەزڵی زۆری بەسەریەوە هـەبووە، بـەڵام ئەسـعەد پاشا خیانەتی لە سولتان کـردوەو بـەنهێنی ئەنـدامانی ئیتیحـادو تـەرەقی لەناو کۆشکی سـولتاندا دامـەزرانـدوەو، نـاوبراو یـەکێك بـووە لـە کەسـە نزیکەکانی سولتان عبدالحمید.؟

چـوار کەسـەکە چـوونە نـاو کۆشـکی سـولتان عبدالحمیـدەوە، ئـەو زۆر بەگەرمییەوە پێشوازی لێکردن، بەبێ ئەوەی سولتان ئاگاداری ئەوە بێت ئەم چوار کەسە تاوانبارە نەخشەیەکی دوژەخـی لـە هەگبەیاندایـە بەئاراستەی ڕماندنی دەوڵەت و، لادانی لە کورسی فەرمانڕەوایی، هەرچواریان لەبـەردەم کەسایەتییەکی گەورەی وەك سولتان عبدالحمیددا وەسـتان، نـەیان ئـەتوانی ڕێگەی توندو تیژی بگرنە بەر، بەڵکو لە گەڵ کارە چـەپەڵەکەیاندا هـەوڵیان دەدا بەجوانی هەڵس و کەوت بکەن لەگەڵیدا، هەروەك عارف حیکمەت زۆر بەڕێزەوە سڵاوی لە سولتان عبدالحمید کرد کاتێ ئەوەی بیرکەوتەوە ڕۆژانێك لەژێر فەرمانی سولتان عبدالحمیدی گەورەی موسڵماناندا بوەو بە فـەرمانی ئەو هەڵسوکەوتی کردووە، عارف حیکمەت شەرمەزاری دەیگرت کاتێ ئـەو ڕۆژانەی وەبیر دەهاتنەوە، کە ئەو ئەفسەرێك بووە لە ئەفسەرەکانی سـولتان عبدالحمیدو بەپشتیوانی ئەو پێگەیشت .

بەڵام جولەکەکە بەشێوەیەکی زۆر بێ ڕێزانە دەستی بەرەو سـولتان درێـژ

دەکرد"بەیاننامەی لابردنی سوڵتان لە کورسی فەرمان ڕەوایی" بەدەستی جوەکەوە بوو، بەرەو ڕووی سوڵتان ڕای دەوەشاندو بەشێویەکی زۆر بێشەرمانە ڕویکردە سوڵتان و ڕایگەیاند: ئوممەت تۆی لە دەسەڵات لابرد!؟ سوڵتانیش وەڵامی دایەوە: بەڵکو ئێوە ئەوەتان دەوێت، ئێوە ئەو قسەیەتان دەوێت، ئێوە دەتانەوێت من لە دەسەڵات دوور بخەنەوە!!

بەڵام ئرستید ڕۆمی و ئەسعەد پاشا بێدەنگییان هەڵبژارد بوو، بەشێوەیەك وەها هەستت دەکرد ئەوان لەسەر ئەم دونیایە ناژین.

سوڵتان بەردەوام بەگاڵتە پێ کردنەوە قسەی لە گەڵ دەکردن و لێی دەپرسین: ئایا ئێوە لە هاوکارانی من نەبوون؟ وەڵامیان بە بەڵێ دەدایەوە؟ پاشان لێی پرسین: کێ ئێوەی کرد بە هاوکاری من و ئەو پلەیەی پێدان؟ هەموویان بێ دەنگ بوون، تەنانەت یەك وشە لە زاریان نەهاتە دەرێ !؟

هەروەها سوڵتان پرسیاری لێ کردن: ئەو بەڵگە شەرعیە کامەیە کردوتانە بەبەڵگە تا بەهۆیەوە من لە دەسەڵات دوور بخەنەوە؟ عارف حیکمەت لاپەڕەیەکی دەرهێنا فەتواکانی شێخی ئیسلامی تێدابوو، سەبارەت بە لەکار لابردنی سوڵتان و تیایدا هاتبوو: کاتێك ئیمامی موسڵمانان ڕاهات بەئارەزوی خۆی هەڵسوکەوت بکات و، لە کتێبە شەرعیەکاندا هەندێك بابەتی شەرعی گرنگ لاببات، یان ڕێگری بکات لە هەندێك بابەت لەو کتێبانەدا، یاخود هەندێکیان بدڕێنێت یاخود بیانسوتێنێت..لێرەدا سوڵتان قسەکەی بە عارف پچڕاندو وتی: (حسبنا الله

ونعم الوكيل) کام کتێبەم سوتاندووە؟

عارف حیکمەت بەردەوام بوو لەخوێندنەوەی فەتواکاندا، بەبێ ئەوەی و کەمترین دانایی و زانیاری هەبێت..لە فەتواکاندا هاتبوو:

سوڵتان عبدالحميد زیادەڕەوی کردووە لە خەرج کردنی پارەی (بيت المال) داو بەهەدەری داوەو، بەشێوەیەکی ناشەرعی هەڵس و کەوتی بەپارەی (بيت المال) کردوە، هەروەها سوڵتان تاوانبار کرابوو بەکوشتن و بەندکردن و دوورخستنەوەی خەڵکی لە وڵات، هەروەك لە فەتواکاندا جۆرەها زوڵم و زۆرو ستەم بەناڕەوا درابویە پاڵ سوڵتان عبدالحميد، سەرجەمی فەتواکانیش ئاماژەیان بەوە دابوو سوڵتان بەبێ هیچ جۆرە پاساوێك هەستاوە بە ئەنجام دانی ئەم تاوانانە..

لە درێژەی فەتواکاندا ئاماژە بەوە کراوە ئەگەر سوڵتان لەم کردەوانەش پەشیمان بێتەوەو داوای لێ بوردن لە خوای گەورە بکات و ڕێگەی چاکسازی و کردەوەی باش بگرێتە بەر، ئەوا دووبارە هەر موسڵمانان دوچاری زیان دەبن بەمانەوەی سوڵتان عبدالحميد لە کورسی دەسەڵاتدا، کۆمەڵێك لەو بڕوایەدا بوون، مانەوەی سوڵتان عبدالحميد لە کورسی حوکمدا زیانێکی گەورەی لێ دەکەوێتەوەو، دورخستنەوەی سوڵتان لە دەسەڵات ئەگەرەکانی چاکسازی لە وڵاتدا زیاتر دەکات، ئەوان بۆچونیان وەهابو و دەیانگوت پێویستە یەکێك لەو دوو کارە ئەنجام بدرێت، لابردنی سوڵتان لە کورسی فەرمانڕەوایی، یان داوای لێ بکرێت بۆ خۆی واز لە دەسەڵات بهێنێت،

ئەمەش لە ڕوانگەی بڕیارەکانی (مجلس الحل والعقد) ئەو کات دەوری شورای بینیوە، بەبڕوای ئاژاوە چییەکان پێویست بوو سوڵتان یەکێك لەو دوو داوایە هەڵبژێرێت!!

سوڵتان عبدالحمید ڕوویکردە جولەکەکەو ئەوەی وەبیرهێنایەوە کە پێش شەش ساڵ لەمەوبەر هەمان کەسی جولەکە "مزراحی قەرەصو" هاتووەتە لای سوڵتان و داوای لێ کردوە ڕێگە بە جولەکەکان بدات تا لە فەڵەستیندا نیشتەجێ بن، لە بەرامبەر پێدانی بڕێك پارە بەسوڵتانی باوەڕداران .

بەڵێ سوڵتان عبدالحمیدی بریندارکراو بەدەستی ئەم نەفام و سپلانە، دەیویست ئەم جولەکە تێبگەیەنێت لەوەی ئەمە هەڵوێستی ئێستای ئەو جولەکەیەو سوڵتان لەسەر کار لادەبات، لەکاتێکدا شەش ساڵ لەمەوبەر بەزەلیلی و مەمنونییەوە داوای لە سوڵتان کردووە هەندێك لە خاکی فەڵەستینیان بە کرێ بداتێ تا کۆچ بکەن بۆ فەڵەستین، جولەکە بۆ خۆیان باش دەزانن سوڵتان عبدالحمید، چەند توند بووە لەبەرامبەر بەرگریکردن لە قودس و خاکی پیرۆزی فەڵەستیندا.

وتەکانی سوڵتان عبدالحمید زۆر بەهێزو ڕوون و ئاشکرا بوون، بەبێ ترس قسەی دڵی خۆی دەکرد لە کاتێکدا ڕوویەڕووی ئەوە بوو بوویەوە لەسەر کورسی حوکم لاببرێت، لەلایەن دوو کەسەوە یەکێکیان گاورێکی ڕۆمانی بوو، ئەوی دیکەیان جولەکەیەکی ماسۆنی بوو، سوڵتان عبدالحمید بەم شێوەیە کۆتایی بەقسەکانی هێناو وتی: هاتنتان بۆ ئێرە بۆ ئەوەی

فەرمانی دوورخستنەوەی سوڵتانی دەوڵەتی عوسمانی و خەلیفەی باوەڕداران لە حوکم ڕابگەیەنن، لە داهاتودا ئێوەو ئەوەیشی ئێوەی ناردووە بۆ ئەم کارە دووچاری نەهامەتی و پەشیمانی دەکاتەوە [١٨] .

لە درێژەی وتەکانیدا سوڵتان عبدالحمید ڕایگەیاند (بە درێژایی "٣٣" ساڵ لەپێناو ئوممەت و دەوڵەتی ئیسلامیدا هەوڵ و کۆششم کردووە، لەپێناوی هێمنایەتی و ئاشتی وڵاتدا هەوڵی زۆرم داوە، بەپێی وزەو توانای خۆم خزمەتم کردووە! من لە ژێر ڕۆشنایی فەرمانەکانی خواو پێغەمبەردا (ﷺ) حوکمی وڵاتم کردووە، من بەو شێوازە وڵات تەسلیم دەکەمەوە کە کاتی خۆی ئەو ئەرکەم هەر بەو شێوەیە پێ درا، وەك خۆی ئەو ئەمانەتە تەسلیم دەکەمەوەو، هەرگیزای هەرگیز بستێك زەوی ئیسلامم فەراموش نەکردووە، خوای گەورە ئاگادارە بەهەوڵ و کۆششەکانم، بە پێی توانای خۆم هەوڵم داوەو، مەکرو فێڵی دوژمنانیشم سەر ناگرێت ئەگەر بیانەوێت پەردەی ڕەش بدەن بە سەر خزمەتەکانمدا بۆ وڵات و ئوممەتی ئیسلامی).

پاشان سوڵتان عبدالحمید خۆی ئامادە نەبوو نامەکە لە دەست جوەکە وەربگرێت، لەبەرئەوە فەرمانی بە (دەلی جەودەت) ی هاوکاری کرد نامەکە

---

[١٨]– لە یادەوەرییەکانی سوڵتاندا هاتووە: پاش ئەوەی لە دەسەلات دوور خراوەتەوە، ووتویەتی: (ئەوان سوڵتان عبدالحمیدیان نەڕوخاندووە، بەڵکو ئەوان دەوڵەتی عوسمانییان ڕوخاند) دواتر هەست بەم ڕاستەقینەیە کرا.

لە جولەکە ماسۆنیەکە وەربگرێت، ئەویش نامەکەی دا بەدەستی عائیشەی کچی سولتان عبدالحمیدەوە، دواجار سولتان عبدالحمید داوای لە عارف حیکمەت و باقی بەرپرسەکان کرد ڕێگەی بدەن تا ئەو تەمەنەی ماویەتی لە کۆشکی (چراخان) لە پەرستشی خوای گەورەدا بەسەری ببات، بەڵام لەلایەن ئەو تاوانبارو سپلانەوە داواکەی سولتان بەرپەرچ درایەوە.

ئیدی لەمەودوا پەردە درا بەسەر ژیانی ئاشکرای سولتان عبدالحمیدداو، لێرەوە ژیانی تاریکی ناو بەندینخانە دەستی پێ کرد!؟ پاشان سولتان ڕەوانەکرا بۆ ناوچەی (سالۆنیك) کە ناوجەرگەی جولەکەو ماسۆنیەکان بوو، لە کۆشکی (علاتینی) بەندیان کرد لەلای کۆمەڵەی ئیتحادو تەرەقی و جولەکە ئیتاڵیەکاندا!.

دواتر عەقید (ڕەزمی) کرا بەسەرپەرشتیاری سولتان عبدالحمید، هەموو جۆرە سزایەکی دەرونی لەسەری تاقی کرایەوە، تەنانەت ڕێگەیان نەدەدا سەیری باخچەی بەندینخانەکەش بکات، هەروەها ڕێگر بوون لەوەی سولتان چاوی بە خێزان و منداڵ و خزم و دۆستانی بکەوێت!! تەنها یەك ڕۆژ ڕێگەیان بەسولتاندا تا دەرەوەی بەندینخانەکەی ببینێت؟ ئەویش لەبەرئەوە بوو ئەو ڕۆژە خەریکی ئاهەنگ گێڕان بوون بۆ"ساندایسکی "ئەم پیاوە دوژمنێکی سەرسەختی سولتان عبدالحمید بووە.

ڕمانی خیلافەتی ئیسلامی و سەرەتای نەهامەتیەکان؟!

"٣ی مارسی ساڵی ١٩٢٤" بەخەمناکترین ڕۆژ دادەنرێت لەلای هەموو موسڵمانێکی خاوەن ویژدان؟ چونکە لەو ڕۆژەدا مێژووی ئیسلامی ڕووبەڕووی گەورەترین کارەسات بوویەوە، کە بریتیە لە ڕووخانی گەورەترین و تەمەن درێژترین خیلافەت لەمێژووی ئیسلامیدا، بێگومان ناتوانین ئینکاری ئەوە بکەین هەندێك لە هۆیەکانی ڕووخانی خیلافەتی عوسمانی ناوخۆیین و پەیوەندییان بە کاربەدەستانی دەوڵەتەکەوە هەیە، بەتایبەت ئەو هەڵە گەورانەی لەدواساتەکانی ئەم خیلافەتەدا ڕوویاندا؟! ئیدی چوونیەکە، ئەو کارانە بەهەڵە، یان بەهۆی نەزانینەوە ڕووبەڕووی ئەم دەوڵەتە ئیسلامیە بوبێتنەوە.

بەداخەوە دواجار هەر ئەو هەڵانە بوونە هۆکاری لاواز کردنی عوسمانیەکان، پاشان خاچ پەرەستان و جولەکەو دەوڵەتانی ڕۆژئاوا بواریان بۆ کرایەوە تا دەستوەردان بکەن، ئەمەش بە ڕمانی دەوڵەتی عوسمانی کۆتایی هات و پاشان بەبێ ئەوەی پرس بە گەلانی موسڵمانی حەساوەی ژێر دەسەلاتی دەوڵەتی ئیسلامی بکەن، وەك گۆشتی قوربانی ناوچەکانی دەوڵەتی عوسمانییان لەناو خۆیاندا دابەش کرد.

بێگومان لەگەڵ ڕووخانی دەوڵەتی عوسمانیدا هەموو شتەکان پێچەوانەوە بوونەوە، ناوچەکە لە یەك ڕژێمی بەهێزی ئیسلامییەوە گۆڕاو دابەش کرا بۆ چەند ڕژێمێکی عەلمانی لە ڕۆژئاواوە هێنراو، ناوچەکە لەژێر دەسەلاتی یەك دەوڵەتی مەدەنی بەهێزی ئیسلامییەوەو بەفیتی ولاتانی ڕۆژئاوا دابەش کراو پەرت کرا بۆ چەندین دەوڵەتۆکەی بچوك، هەریەکەشیان خرایە ژێر دەستی کەسێکی عەلمانی سەربازی بەکرێ گیراوی خۆرئاوا، سەرەنجام بەتەورو داس و زەبری هێز کەوتنە وێزەی موسڵمانان و بە یارمەتی ڕۆژئاوا کەوتنە دامرکاندنەوەی هەموو ئەو شۆڕشانەی هەوڵی گەڕاندنەوەی خیلافەتی ئیسلامییان دەدا.

جیاكردنەوەی دین لە دەوڵەت، یەكەمین بەرهەمی ڕمانی خیلافەتی ئیسلامییە!

كۆمەڵەو پارتە نهێنییەكان كە لە ناوچەكانی ژێر دەسەڵات و قەڵەمڕەوی خیلافەتی ئیسلامی عوسمانیەكاندا دروست كران، بە یەكێك لە هۆكارەكانی ڕمانی دەوڵـەتی عوسمـانی دادەنـرێن، یـەك لەوانـە جولەكـەی دۆنمەیـە بەشێوەیەكی بەرنامە بۆ دارێـژراو ڕوویـان لـە ناوچـەكانی ژێـر دەسـەڵاتی عوسمانییەكان كردو ڕیزەكانی خۆیان ڕێكخـست، هەرچـەندە لـە ڕووكەشـدا خۆیـان بەموسـڵمان لـە قەڵەمـدەدا، بـەڵام لـە ڕاسـتیدا جولەكـەی دۆنمـە پشتیوانێكی دلسۆزی خاچ پەرەسـتان بـوون و هۆكـارێكی سـەرەكی بـوون لەبڵاوكردنـەوەی بەدڕەوشـتی و بێبـاوەڕی لـەناو دەوڵـەتی موسـڵمانانداە، هـەروەها بـە ڕێكخـەرو جوڵێنـەری هـەموو خۆپیـشاندان و ناڕەزاییـەكان دادەنرێن كە دژی عوسمانییەكان ئەنجام دەدران.

ئەو كۆمەڵانە كاریان بریتی بـوو لـە ئەنجامـدانی چـالاكی دژی سـوڵتان عبدالحمید لەژێر ناوی جۆراو جۆردا، لەو كۆمەڵ و پارتانەش وەك: كۆمـەڵەی ئیتیحادو تەرەقی و، بزوتنەوەی فـەتات و.. زۆربـەی ئـەم پارتانـە لـەڕووی سیاسی و فیكری و داراییەوە بەشێوەیەكی ڕاسـتەوخۆ لـە لایـەن ڕۆژئـاواو

جولەکەوە پشتگیری دەکران، هەروەها لە ڕووی ڕاگەیاندنیشەوە لەو ساتانەدا ڕۆژئاوا پشتگیری تەواوی دەکردن و ئەوان بەرنامەی کاریان بۆ دادەڕشتن، بەنمونە کۆمەڵەی ئیتیحادو تەرەقی لەو سەردەمانەدا لە شاری پاریس ڕۆژنامەیەکیان بۆ چاپ دەکرا، بە ناوی ڕۆژنامەی (المیزان) تیایدا بیروبۆچون و ئامانجی پارتەکەی ڕوون دەکردەوە، هەروەك بنکەی سەرەکی ئەم کۆمەڵەیە لە شاری (جنێف) بوو.

هەروەها کۆمەڵەی ئیتیحادو تەرەقی کە زۆرێك لە ئەندامەکانی لە کەسانی جولەکە پێکهاتبوون، بەردەوام لە هەوڵی بلاوکردنەوەی ئەو بیروبۆچونانەدا بوون کە یەکریزی موسڵمانانیان تێك دەدا، بزوتنەوەی ماسۆنیەتی جیهانی بەشێوەیەکی بەرنامە بۆ دارێژراو دەستێکی بالای هەبوو لە دروستکردنی سەرجەمی ئەو کۆمەڵەو پارتانەدا لەناو دەوڵەتی عوسمانیداو، لەگەڵ سەرەتاکانی سەدەی بیستەمدا بەشێوەیەکی بەربلاو ئەم پارتە نهێنیانە بەولاتدا بلاویونەوە، بەتایبەت لە (سالۆنیك) دا بەناوی سەربەستی و ئازادی و نیشتمان پەروەرییەوە دەستیاندایە چالاکی و بەئاشکرا ئەم کۆمەڵ و پارتانە بوونە هاوکارو پالپشتی کۆمەڵەی ئیتیحادو تەرەقی لە دژایەتی کردنی دەوڵەتی عوسمانیدا، دواجار توانییان لە

خۆپیشاندان و ئاژاوەكانی ساڵی "١٣٢٦-١٣٢٧" دا كۆتایی بەحوكمی سوڵتان عبدالحمید بهێنن.

بەداخەوە پێشەكی ئەم ڕووداوە تاڵ و كارەساتبارە بەكەمال ئەتاتوركی چەپەڵ دەستی پێ كرد، بێ گومان بە ڕووخانی خیلافەتی ئیسلامی، بۆ یەكەم جار لەمێژووی ئیسلامیدا ئەم ئاینە لە ژیارو ژیان و كاروباری سیاسەت و دەوڵەتداری جیا كرایەوە، كەمال ئەتاتورك لە مەڕاسیمی كردنەوەی پەرلەماندا كە لە ساڵی "١٩٢٣" دا بوو لەبەردەم ئامادەبووانـدا هاتە گۆو وتی: ئێمە ئێستا لە سەدەی بیست و یەكدا دەژین، ئیدی ناتوانین یاساكانمان لەژێر ڕۆشنایی ئەو كتێبەدا هەڵبهێنجێنین كە باسی هەنجیرو زەیتون دەكات؟!.

كەمال ئەتاتورك گەورەترین دیاری پێشكەشی ڕۆژئاواییەكان كرد ئەویش بریتی بوو لە جیاكردنەوەی ئاینی ئیسلام لە دەوڵەت و حوكمداری، ئەمەش بوو بەسەرەتای ئەو هەموو كارەسات و نەهامەتی و شكستانەی تا ئێستا بەرۆكی موسڵمانانی بەرنەداوە؟! چونكە بەهێزترین هۆكار كە توانی ئەم ئاینە بكاتە گەورەترین ئیمپراتۆریەت و لەیەك كاتدا ڕووبەڕووی پیلانی خاچ پەرەستان و جولەكەو شیوعیەت و..دەوەستایەوە، تەنها بریتی بوو لە

ئامادەیی ئیسلام لە هەموو جومگەکانی ژیانی موسڵماناندا، گەلانی موسڵمان ئیسلامیان کردبووە بەرنامەی خۆیان، ئەمەیە هۆکاری ئەوەی توانییان حوکمی نیوەی جیهان بکەن.

بە ڕمانی خیلافەتی ئیسلامی کەمال ئەتاتورك بووە سەرۆکی تورکیاو، یەکەمین هەنگاویشی بۆ بەعەلمانی کردنی وولاّت هەڵوەشاندنەوەی خیلافەتی ئیسلامی بوو، پاشان دەستورێکی نوێ بۆ وولاّت دانرا، دەستورێك کە ئیسلامی وەك سەرچاوەی حوکم و یاسادانان وەلانا، تەنانەت لێرە بەدواوە ئەتاتورك دەستی کرد بە دوورخستنەوەی هەموو ڕەمزە ئیسلامیەکان و، دەستیشی کرد بەجێبەجێ کردنی یاساکانی سویسرا لە ولاّتدا، بۆ یەکەم جاریش لە تورکیادا حیجاب و بالاّپۆشی قەدەغە کراو ڕێگا بە ئافرەتان درا بەناوی پێشکەوتنەوە خۆیان ڕووت بکەنەوە.

تەنانەت لەناو دەوڵەتدا شتێك نەما بەناوی وەزارەتی ئەوقافی ئیسلامییەوەو لەساڵی "١٩٢٤" دا ئەو وەزارەتەی هەڵوەشاندەوەو، لەساڵی "١٩٢٥" دا دەستی کرد بەداخستنی مزگەوتەکان، ماوەی نێوان ساڵانی"١٩٣١-١٩٣٢" بەرنامەیەکی دانا بەئاراستەی سنوردارکردنی ژمارەی مزگەوتەکان لە وولاّتداو، تەنانەت ڕێگەی نەدەدا ڕوبەری زەوی

مزگەوتەکان لە "٥٠٠" مەتر تێپەڕ بکات، وەك هەوڵێکیش بۆ سڕینەوەی قورئان لە مێشکی موسڵمانانندا فەرمانی دەرکرد کە زمانی نوسین لە تورکیادا پیتی لاتینی بێت و لەوێوە نوسینی عەرەبیش قەدەغە کرا، هەمان کات فەرمانی دەرکرد قورئانی پیرۆز وەربگێڕدرێتە سەر زمانی تورکی و لێرەوە ئیدی بانگدانی مزگەوتەکانیشی کردە تورکی، لەساڵی "١٣٤٥" ی کۆچییەوە ساڵنامەی ئیسلامی قەدەغە کراو لەدەزگاکانی حکومەتدا بۆ یەکەم جار ساڵنامەی زاینی هێنرایە پێشەوە کە هاوکاتی ساڵی "١٩٢٥" بوو، شیاوی باسە لەساڵی"١٩٣٥"وە گۆڕانکاری لە پشوی هەفتەشدا کردو لەجیاتی ڕۆژی هەینی ڕۆژی یەك شەممەی دیاری کرد وەك پشوی فەرمی دەوڵەت، لە هەمووشی خەماوی تر ئەوەبوو ئەم چەپەڵە حەج کردنی لە موسڵمانان قەدەغە کرد! پاشان و دوای چەندین ساڵ لە قەدەغە کردنی ئەو دروشمە گەورەیەو دواجار لە ساڵی "١٩٧٢" داو دوای پێکهێنانی حکومەت، پارتی ئاشتی دەستی کرد بەپەروەردەکردنەوەی تورکەکان لەسەر ئاینی ئیسلام و دەرگای بۆ حەجی ماڵی خوا کردەوەو ژمارەی حاجیانی تورکیا ساڵانە دەگەیشتە سەدو پەنجا هەزار حاجی، ئەمەش شتێکی سەرسوڕهێنەر بوو لە مێژووی ئەو وڵاتەدا.؟!

هەمانکات ڕووخانی خیلافـەتی ئیـسلامی بـوو بـەهۆی دروسـت بـونی مشتومڕی فیکری لە نێوان بەرەی عـەلمانی و بـەرەی ئیـسلاّحدا، ئاڕاسـتە عەلمانیەکە پێی وەهابوو کە پێشکەوتن بەجیا کردنەوەی ئیسلام و دەوڵـەت دێتە دی و، لەبەرامبەردا بەرەی ڕۆشنبیران دیدو تێڕوانینیـان بـۆ دۆخەکـە بەپێچەوانەوە بوو و دەیانگوت: هۆشـیاری ئوممـەتی ئیـسلامی ناکرێـت لـە ڕووخاندنی دەوڵەتی ئیسلامیدا ببینرێتە.

بەداخەوە ئەم بیروبۆچونە بۆگەنانەی ئەتاتورك سـەباردت بەجیاکردنـەوەی ئاین لە دەوڵەت و حوکمداری، هێشتا لەمێـشکی موسـڵمانە سـاویلکەکان نەشۆردراوەتەوە، بەردەوام دوژمنان لەناو جیهانی ئیسلامیدا گومان دەخەنە دڵی موسڵمانانەوە سەبارەت بەنەشیاوی ئیسلام بۆ ئەوەی بکرێتە بەرنامەی ژیانی تاك و کۆمـەڵگا، ڕۆژانـەو بەبـەردەوامی هەنـدێك بـەناو ڕۆشـنبیری موسڵمان ئەو قسەیەی ئـەتاتورك دووبـارە دەکەنـەوەو دەڵـێن: ئیـسلام بـە کەڵکی ئەوە نایەت بکرێتە بەرنامەی مرۆڤەکان لە حوکم و دەوڵەتداریدا.

پێویستە ئاماژە بە ڕۆڵی ماسـۆنیەکانیش بـدەین لـە ڕوخـانی دەوڵـەتی عوسمانیدا، ماسـۆنیەکان ڕۆڵێکـی گـەورەیان بینـی لـە داڕشـتنی پیلانـی دۆزەخی بەئاڕاستەی ڕووخاندنی خیلافەتی عوسمـانی، لـەو بـارەوە دائـیرەی

مەعاریفی ماسۆنی دەڵێت: ئەو هەڵگەڕانەوەیەی برای گەورەمان ئەتاتورک پێی هەستا، بووە مایەی سودی هەموان و، سەرئەنجام هێزو دەسەڵات و خیلافەتی ئیسلامی لەناو بردو ئەمەش بوو بەدەسپێکی ڕووداوێکی گرنگ کە بریتیە: لە جیاکردنەوەی ئاینی ئیسلام لە دەوڵەتو حوکمداری؟! ئایا ئەمە گەورەترین چاکسازی نیە کە ماسۆنیەت لەناو هەموو گەلاندا ئەنجامیدا، بێ گومان کەمال ئەتاتورک نمونەیەکە لە پیاوەکانمان کە لە ماوەی ڕابردوودا توانی ئەوەی خرابویە سەرشانی بە ڕێك و پێکی ئەنجامی بدات، ئەرکەکەیشی بریتی بوو لە ڕووخاندنی دەوڵەتی عوسمانی و جیا کردنەوی ئاین و دەوڵەت.

کۆتایی

ئەمە چاو پیاخشاندنێکی خێرا بوو بەسەر ڕووداوەکانی مێژوودا کە لەوانەیە لەم کاتەدا لە مێشکی موسڵماناندا بوونی نەبێت، هەروەك لە پێشەوە لە بابەتی (الولاء والبراء) دا ڕووغان کردەوە، بەڵام واقیعی ئێستاو مێژووی نزیك پڕیەتی لەو هەڵوێستانەی بەڵگەمان بۆ دەهێننەوە لەسەر ڕاستی هەڵوێستی کەسانی تر لە کۆمەڵگای موسڵماناندا، هەروەك لە خوارەوە بۆ یاد خستنەوە بە نووکە قەڵەمێك ئاماژەی پێ دەدەین:

* ئەوەی بەرۆکی موسڵمانەکانی تری گرت بە نموونە وەك ئەو کارەساتانەی بەرۆکی کوردستانی گرتووە لەبەرئەوە بووە داوای مافی چارەنوس و سەربەخۆییمان کردوە، بەدڵنیاییەوە ئەو هەموو نەهامەتیانەی ڕووبەڕووی ئەم گەلە بونەتەوە، بەهۆکاری ڕمانی خیلافەتەوەیە، دەبێ ئەو پرسیارە بکەین: ئەم هەموو نەهامەتیانە بۆچی لەسەردەمی خیلافەتی ئیسلامیدا بونیان نەبوو.

* هەروەها ئەو کارەساتانەی بەسەر موسڵمانانی بۆسنەو هەرسکدا هات لەسەر هیچ شتێك نەبوو، تەنها تاوانیان ئەوە بوو ویستوویانە لەژێر ڕوانگەی شەریعەتی خوای پەروەردگاردا دەوڵەتێکی سەربەخۆیان هەبێت.

* هەموو ئەو ڕووداو و چەرمەسەریانەی بەرۆکی وڵاتانی کۆسۆڤۆو مەکدۆنیای گرت.

* هەروەها ئەوەی ڕووبەڕووی موسڵمانانی بەش مەینەتی شیشان

بوویەوە لە ئاوارەیی و دەربەدەری و کوشت و بڕیان لەلایەن ڕووسیای داگیر کەرەوە.

* ئەوەش کە ڕوویدا لە باشووری سوودان و باشووری نەیجیریاو "ساحل العاج" و ئەسیوبیاو ئەریتریا.

* هەروەها هەموو ئەو ڕووداوانەی لە لوبنان دا ڕوویان داو، سەرجەمی ئەو خیانەتە گەورانەی ئەنجامدراون بۆ پێکهێنانی سوپای خاچ پەرستان بەسەرکردایەتی (أنطون لحد).

*ئەو کارەساتانەی کە بەرۆکی موسڵمانانی میانمارى گرتوەو کە بەدڕندەترین شێواز هەزارەهایان لێ شەهید دەکرێت.

ئێستا وەك بەچاوی خۆمان دەبینین لەسەر دەستی کەمینەکان و لە شوێنە جیاوازەکانی جیهاندا خوێنی موسڵمانان بەناڕەوا دەڕێژرێت و لەبەرچاوی ڕێکخراوەکانی مافی مرۆڤ و نەتەوە یەکگرتووەکانەوە ستەمیان لێ دەکرێت، ئەمە لە کاتێکدایە هەر ئەم کەمینانە سەدان ساڵ لەژێر ڕەحمەتی حوکمی ئیسلامیدا بەئارامی و ئاسوودەیی ژیانیان بردوەتە سەرو هەموو مافەکانیان بۆ دابین کرابوو.!!

لە ماوەی ڕابردوودا لە دیراسەیەکی مێژوویی کورت و خێرادا، بە وردبوونەوە لە ڕووداوە مێژووییەکانی کۆن و هاوچەرخ، کۆمەڵە کاروباریکی گرنگمان خستە ڕوو، سەبارەت بە کەمینەکان و هەڵوێستیان لەبەرامبەر ئەو کۆمەڵگا ئیسلامیەی جێگای گەشەو ژیان و زیندەگی ئەوان

بووەو لەو کۆمەڵگەیەدا هەموو جۆرە ئازادییەکیان هەبووە، وا لە خوارەوەدا بە کورتی لە چەند خاڵێکدا ئاماژە بە هەڵوێستی کەمینەکان دەکەین بەرامبەر کۆمەڵگای ئیسلامی لەوانەش:

یەکەم: کەمینەکان لەژێر سێبەری دەوڵەتی ئیسلامیدا زۆر بەئازادی و سەربەستی ژیانیان دەگوزەراند تا ئەو ڕادەیەی لەگەڵ موسڵماناندا لە مافدا یەکسان بوون و، دەوڵەت هیچ کات ئەوانی جیا نەدەکردەوە لەو کۆمەڵگا ئیسلامییە لەڕووی ئەرك و مافەکانەوە، دەتوانین بڵێین لە سایەی دەوڵەتی ئیسلامی دا بچووکترین هەڕەشە ڕووبەڕووی کەمینەکان نەدەبوویەوە، تەنانەت لە مێژوودا بەڵگەیەك تۆمار نەکراوە بیسەلمێنێت ڕۆژێك لە ڕۆژان موسڵمانان سەرزەنشتی کەمینەکانیان کردبێت، تا ئەو ئەندازەیەی ئەوەندە بەباشی هەڵس و کەوتیان لەگەڵ کەمینەکان دا کردووە کە بووەتە هۆکاری موسڵمان بوونی زۆرێك لە کەمینەکان.

هەروەك ئەوە بەڕوونی دەبینرێت لە سەردەمی ئەبو عوبەیدەی کوڕی جەراحدا کاتێك والی (حمص) بوو، ڕەفتار جوانی ئەو و موسڵمانان بەرامبەر گاورەکان هۆکار بوو تا زۆربەی گاورەکان موسڵمان بوونی خۆیان ڕابگەیەنن..

دووەم: کەمینەکان سەرباری ئەو هەموو چاکەو نەرم و نیانی و هاوکارییەی کە لەلایەن دەوڵەتی ئیسلامییەوە پێشکەشیان دەکرا، هەرگیز ئەمەیان لەبەرچاو نەگرتوەو هیچ کات خۆیان بەتاکێکی ئەو کۆمەڵگایە

نەزانیوە، تەنانەت بەردەوام خۆیان لە کۆمەڵگای موسڵمانان جیا کردووەتەوەو بیری جیاخوازی و جیابوونەوەیان لەو دەوڵەتە پەرە پێداوەو، هەموو کات کەمینەکان پێداگرییان لەسەر ئەوە کردووە کە پێویستە هەموویان لە خۆشی و ناخۆشیدا وەك کەمینە پشتی یەکتر بگرن، هەمانکات ئەمە لەناو گاورەکانی تەڕابلوسی شامدا ڕوویدا، کاتێك خاچ پەرستەکان لەکۆتایی جەنگی (صلیب) دا ئەو شارەیان بە جێ هێشت، دەستبەجێ کەمینە (گاورەکان) بەماڵ و منداڵەوە لەگەڵ خاچ پەرستاندا کۆچیان کردو شارەکەیان چۆڵ کرد، ئەمەش ساڵی "٦٨٠" ی کۆچی ڕوویدا.

بە هەمان شێوە لە کاتی داگیر کردنی عێراق لەلایەن ئینگلیزەوە لە ساڵی "١٩١٧"، زۆر بەڕوونی ئەمە دەبینرێت، کاتێك ئینگلیزەکان هاتنە ناو بەغداد بەشێوەیەکی بەرفراوان گاورو جوولەکەکان هاتنە پێشوازییان و خۆشحاڵی خۆیان دەربڕی بە هاتنی ئینگلیزەکان و بەئاشکرا ڕایانگەیاند لە خزمەتی ئینگلیزدان و بەپێی بەرژەوەندییەکانی داگیرکەران هەڵسوکەوت دەکەن و لە ژێر فەرمانی ئەواندا دەجووڵێنەوە، لەکاتێکدا خەڵکی عێڕاق داوای دامەزراندنی دەوڵەتی سەربەخۆیان دەکرد، جولەکەو گاورەکان دەستبەجێ کەوتنە دژایەتی ئەم داواکاریەو داوایان کرد عێراق لەژێر چاودێری بەریتانیادا بمێنێتەوە ئەمەش لە ساڵی "١٣٣٨" ی کۆچیدا بوو.

سێ یەم: کەمینەکان هەر بەتەنها بەوەندە ڕازی نابن لەڕووی هەست و

ویژدانەوە خۆیان لەو کۆمەڵگا ئیسلامیە دابڕن کە تیایدا ژیان و گەشـەیان کردو لەخێرو بێری ئەو دەوڵەتـە بەهرەمەنـد بـوون، بـەڵکو لـەوە زیاتریـان دەوێت ئەویش بریتیە لە جێبەجێ کردنی نەخشەو پیلانـە دۆزەخیـەکانیان و نانەوەی ئاژاوەو فەسادو کوشتوبڕ لە سەرانسەری جیهان بە گشتی و جیهانی ئیسلامی بە تایبەت، هەر ئەمـەش وای کـرد کەمینـەکان ببنـە تـاپووری پێنجەم بۆ دوژمنانی دەوڵەتی ئیسلامی، لەبەرئەوە دەسـتیان دایـە ئـاژاوە نانەوەو سیخوڕی کـردن بـۆ بەرژەوەنـدی دوژمنـان، ئـەوان لەگـەڵ هـەموو دوژمنێك دەبنە برا لەپێناو دژایەتی کردنی ئیسلام و موسڵماناندا، تەنانەت ئەگەر دوژمنان داوای هاوکاریشیان لێ نەکەن ئەوا بێ گومـان کەمینـەکان هەمیـــشە لـــەژێر فـــەرمان و خزمـــەتی دوژمنـــانی ئیـــسلامدان و، هـــیچ هەڵوێستێکیان لێ نەبینراوە بۆ سەرخستنی ئاینی ئیسلام یان بەرگری کردن لەو کۆمەڵگا ئیـسلامیەی کـە تیایـدا ژیانیـان گوزەرانـد، تـەنهاو تـەنها کەمینەکان زیانیان هەبووە بۆ کۆمەڵگای ئیسلامی، لە حاڵەتێکـدا ئەگـەر بەرگرییان کردبێت ئەوە بەرگرییان لە خودی خۆیان کردوە.

چوارەم: کەمینەکان ناتوانن سەر بڵند بکەنەوە یاخود پیلان دابنـێن یـان هاوکاری لەگەڵ دوژمنانی ئیسلام دا بکەن، مەگەر لەو ماوەیەدا بێـت کـە بیرو باوەڕی (الولاء والبراء) لەلای موسڵمانان ڕوو لـە لاوازی دەکـات یـان ئاسانکاری لەگەڵ کەمینەکاندا بکەن و بەرزیان بکەنەوە بۆ ئاستی یەکسانی لەگەڵ موسڵماناندا، هەروەك لـە سـەردەمی سـوڵتان مـەحموودی دووەمـدا

هێڵی (هەمایۆتی) یان بەزاند، شایانی باسە هەر لەو سەردەمەدا بوو شوێنی ئاهەنگ گێڕانی ماسۆتی و خوێندنگەی مژدەدەران (تبشیری) كرایەوە.

هەروەها نێردراوە گاورەكانیش سەریان هەڵداو فكری ئازادی خوازی و عەلمانییەت دەركەوت، هەروەها كەمینەكان لە ئەندەلووس دا دەستیان دایە چالاكی ئەمەش لەسەردەمی سەرۆك هۆزە بەناوبانگەكاندا بوو بەئامانجی دەستوەردان لەكاروباری ئیسلام و بێهێزكردنی بیروباوەڕی موسڵمانان، ئەو دەرفەتەش لەبەردەم كەمینەكاندا كرایەوە تا لەگەڵ ئیسپانیای خاچ پەرستدا پیلان بگێڕن لەدژی ئیسلام، ئەم پیلانەش ئەم ناوچانەی گرتەوە: (التليدة، قرطبة، طليطلة، اشبيلية).

لە بەرامبەردا لەو كاتەی دەوڵەتی موسڵمانان شەرعی خوایان بەشێوەیەكی ڕێك و پێك و تەواو جێبەجێ دەكرد بەتایبەت بیرو باوەڕی (الولاء والبراء)، لەو سەردەمەدا دەوڵەتی ئیسلامی وەك مەرجێك بیروباوەڕی (الولاء والبراء) ی بەسەر كەمینەكاندا جێ بەجێ دەكرد، ئەمەش سەردەمی هێزو دەسەڵات بوو لەناو دەوڵەتی ئیسلامی دا، كە ئەهلی زیمە نەیان دەتوانی بجووڵێنەوە یاخود دەربچن و خۆیان بشارنەوە یان بیر لە پیلان دانان بكەنەوە لەناو كۆمەڵگای ئیسلامیدا؟ چونكە دڵنیابوون لەلایەن شەرعەوە سزای توند دەدرێن..

پێنجەم: هەموو ئەو ئاژاوەو فیتنانەی كەمینەكان لەناو كۆمەڵگای

ئیسلامیدا بەرپایان دەکرد، ئەگەر کۆمەڵگای موسڵمانان پەیوەست بونایە بەشەرعەوەو دەستیان بگرتایە بەبیروباوەڕی پاکی ئیسلامەوە ئەوا بێ گومان کەمینەکان هەرگیز تواناى نانەوەی ئەو ئاژاوەو فیتنانەیان نەدەبوو.

ئەمەش ڕێنماییمان دەکات بۆ ئەو ڕاستییە گرنگەی کە قورئانی پیرۆز زیاد لە چواردە سەدە لەمەوبەر بڕیاری لەسەر داوەو کاتێك خوای باڵادەست فەرموویێت: ﴿وَلَن تَرْضَىٰ عَنكَ ٱلْيَهُودُ وَلَا ٱلنَّصَٰرَىٰ حَتَّىٰ تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ ۗ قُلْ إِنَّ هُدَى ٱللَّهِ هُوَ ٱلْهُدَىٰ ۗ وَلَئِنِ ٱتَّبَعْتَ أَهْوَآءَهُم بَعْدَ ٱلَّذِى جَآءَكَ مِنَ ٱلْعِلْمِ ۙ مَا لَكَ مِنَ ٱللَّهِ مِن وَلِىٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿١٢٠﴾﴾[١٩].

ئەمە سەرباری ئەو هەموو میهرەبانیەی موسڵمانان و دەوڵەتە ئیسلامییەکان کە بەدرێژایی خیلافەت بەرامبەر کەمینەکان نواندویانە، بەڵام کەمینەکان بەهیچ شێوەیەك بەوە ڕازی نەبوون، سەرەڕای هەموو ئەوانەش هەستیان نەدەکرد بەشێکن لەو کۆمەڵگایەو ڕازی نەبوون بەیەك دروشمی نیشتمانی، هەروەها مافی ئەوەیان پێ درا ئیفتار لە کەنیسەکانیاندا بکەنەوەو مۆڵەتی ڕەسمیش بۆ کردنەوەی کەنیسەی نوێ وەربگرن...هتد. هەموو ئەم چاکانە کەمینەکانی ڕازی نەکرد..!

لەبەرئەوەی کەمینەکان لە سەرەتاوە دوژمنی خواو پێغەمبەر ﷺ بوون و هەر لەو سەنگەرەشدا دەمێننەوە تا کۆتایی، ڕەحمەت لەو شاعیرەی کە

[١٩]- البقرة: ١٢٠.

فەرموویەتی: ﴿كـل العـدوات ترجـي مودتهـا * الا عـداوة مـن عـاداك في الدين﴾

سبحانك اللهم ربنا وبحمدك، اشهد ان لا اله الاانت استغفرك واتوب اليك، وصلى الله وسلم وبارك على سيدنا محمد وعلى آلـه وصـحبه وسـلم، سـبحان ربك رب العزة عما يصفون، وسلام على المرسلين، والحمد لله رب العالمين.

سەرچاوەکان

١- البداية والنهاية، (ابن كثير).
٢- أسباب سقوط دولة العثمانية.
٣- الدولة العثمانية: عوامل النهوض والسقوط (د.علي محمد الصلابي).
٤- الأندلس من الفتح العربى المرصود الى الفردوس المفقود (د.عصام محمد شبارو).
٥- في تأريخ المغرب والأندلس (د.أحمد مختار العبادي).
٦- شخصيات ظلمها التأريخ: سلطان عبدالحميد الثانى (محمد مصطفى الهلالي).
٧- سلطان عبدالحميدالثانى: آخر السلاطين العثمانيين الكبار (د.محمد حرب).
٨- الأقليات ودورها فى السقوط الدول الأسلامية (شريف عبدالعزيز).
٩- وضع الأقليات في الدولة الأسلامية (محمد بن شاكر الشريف).
١٠- حملة نابليون على مصر (سليمان بن صالح الخراشي).
١١- خيانة نصارى فى تأريخ مصر الحديث وقتالهم بجوار حملة الفرنسية.
١٢- الصليبة ودور الأقباط في الحرب.
١٣- كيف دخل التتر بلاد المسلمين (سليمان بن حمد العودة).
١٤- أرشيف الاوسمة: حول دور النصارى الأقباط اثناء الغزو الصليبى الفرنسي لمصر.

١٥- أقباط مجرمون (د. هاني السباعي).

١٦- هوڵاکۆ (منصور عبدالحكيم).

١٧- المنارة المفقودة (د.عبدالله عزام).

١٨- دەوڵەتی خیلافەت (ئیکرام کەریم).

١٩- لەنێوان دوێنی و ئەمڕۆدا (X.A.M).

٢٠- ژیانی ئازیزمان (حبيب محمد سعيد).

٢١- گوڵاوی سەرمۆر (صفی الرحمن مبارکفوری).

٢٢- تەفسیری ڕامان.

پێڕست

به ئاوڕدانه‌وه‌مان له مێژووی ئیسلامی بۆمان ده‌رده‌كه‌وێت هیچ كات زۆرینه‌و كه‌مینه نه‌كراوه به پێوه‌ر، ئه‌وه ئه‌و دیموكراسیه‌ته درۆزنه‌ی ڕۆژئاوایه به یاسایه‌كی ده‌ستكردی مرۆڤه‌كان دیكتاتۆریه‌تی زۆرینه ده‌سه‌پێنێت و كه‌مینه‌كان ده‌كاته ژێرده‌سته‌و، بیانو ده‌داته عه‌لمانیه دارده‌سته‌كانی خۆیان تا بكه‌ونه وێزه‌ی خه‌ڵك و قه‌سابخانه بنێنه‌وه.

ئه‌وه‌ش دادگه‌ری په‌یامه‌كه‌ی په‌روه‌ردگاره سه‌لاحه‌دینێكی ئه‌یوبی كوردزوبان ده‌كاته سه‌رۆكی ده‌وڵه‌تێكی ئیسلامی و پێشڕه‌وایه‌تی جه‌نگی دژه خاچ په‌رستان ده‌كات و له‌قوڕیان ده‌نێت.

ئه‌وه‌ش ئیمامی ئیبن ته‌یمیه‌و ئیبن خه‌له‌كان و ئیبن سه‌لاحی شاره‌زووری و ... كه له نه‌ته‌وه شیرین و ئیسلام دۆسته‌كه‌ی كورد بون و هه‌مان كات ده‌ستی بالآیان هه‌بوو له به ئاگاهێنانه‌وه‌و ئاڕاسته كردنی ئوممه‌تی ئیسلامیدا.

ئه‌وه‌ش تاریقی كوڕی زیادی ڕزگاركه‌ری ئه‌نده‌لوسه، كه ناوبراو له به‌ربه‌ره‌كان بوو.

ئه‌وه هه‌ریه‌كه له ئیمام تیرمزی و نه‌سائی و ئه‌بوداوودو ... خۆ ئه‌مانه هیچیان عه‌ره‌ب نه‌بون، به‌لآم له‌زانستی فه‌رموده‌ناسیدا گه‌یشتنه لوتكه

له بلاوكراوه‌كانی كتێبخانه‌ی بێخود

نرخی (3500) دیناره